
This is the **published version** of the bachelor thesis:

Coll-Vinent Arbat, Maria; Oller Guzmán, Marta , dir. La dida i el pedagog en les tragèdies d'Eurípides. 2022. 103 pag. (1389 Grau en Ciències de l'Antiguitat)

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/264247>

under the terms of the license

TREBALL DE FI DE GRAU EN CIÈNCIES DE L'ANTIGUITAT

La dida i el pedagog en les tragèdies d'Eurípides

Maria Coll-Vinent Arbat

Tutora: Dra. Marta Oller Guzmán

Gener 2022

Departament de Ciències de l'Antiguitat i l'Edat Mitjana

Resum

Aquest Treball de Fi de Grau té com a objectiu l'estudi i l'anàlisi dels personatges de la dida i el pedagog en les tragèdies d'Eurípides que ens han arribat completes. A partir d'aquesta recerca es vol proporcionar una caracterització tant física com moral d'ambdós personatges secundaris en el marc del gènere tràgic, examinar la seva relació amb els personatges principals, valorar el seu lloc en la trama i posar de relleu les diferències existents entre les dues figures objecte d'estudi, també des d'una perspectiva de gènere. Per a fer-ho es realitzarà un estudi comparat d'aquelles tragèdies en què la dida i el pedagog prenen part activa en l'acció dramatitzada, que són: *Medea*, *Hipòlit*, *Andròmaca*, *Ió*, *Electra* i *Fenícies*.

Paraules clau: dida, pedagog, Eurípides, gènere tràgic

Abstract

This Final Degree Project aims to study and analyze the secondary characters of the nurse and the pedagogue in the available completed works of Euripides. This research pursues to provide a physical and moral characterization of both secondary characters in the framework of the tragic genre, as well as examining their relationship with the main characters, set their ultimate goal in the plot, and highlight the differences between the two figures under study. In order to do this, a comparative study of the complete tragedies of Euripides, in which nurse and pedagogue take part, will be carried out. Namely, *Medea*, *Hippolytus*, *Andromache*, *Ion*, *Electra* and *The Phoenician Women*.

Key words: nurse, pedagogue, Euripides, tragedy

Pròleg

Aquest Treball de Fi de Grau s'inspira en l'interès que em va suscitar l'assignatura de *Drama grec* que tractava l'estudi i la traducció del gènere tràgic en el marc de la literatura grega i que tenia com a tema vertebrador la figura de la dona i el seu poder en les tragèdies d'Èsquil, Sòfocles i Eurípides.

L'anàlisi profund de grans personatges femenins com són Atossa (*Els perses* d'Èsquil), Antígona (*Antígona* de Sòfocles) o Medea (*Medea* d'Eurípides) que hi vam fer, juntament amb el meu interès per l'enginy d'Eurípides a l'hora d'incloure en la seva obra una reflexió, a voltes molt crítica, sobre la societat de l'època a través de l'embolcall del mite, m'han portat a aprofundir una mica més en l'estudi d'aquest gènere i, en concret, en l'obra d'Eurípides.

Així doncs, i a partir d'aquest marc de referència, em centraré en l'estudi i l'anàlisi dels personatges secundaris de la dida i el pedagog en les tragèdies completes d'Eurípides.¹

¹ Per manca d'espai i temps descartem fer un estudi de les tragèdies fragmentàries.

Agraïments

Abans d'entrar en el treball pròpiament dit, vull expressar el meu agraïment a aquelles persones que d'una manera o altra han fet possible la realització d'aquest.

En primer lloc, m'agradaria donar les gràcies a la Dra. Marta Oller Guzmán, tutora del treball, per haver-me suggerit aquest tema tan interessant i per haver-me guiat i acompanyat amb les seves valuoses indicacions i consells durant tot el procés.

En segon lloc, a tot el professorat del Departament de Ciències de l'Antiguitat i l'Edat Mitjana de la UAB per la seva passió i coneixements transmesos que m'animen a seguir aprofundint en l'estudi de les llengües clàssiques. També voldria fer una menció especial als meus professors de llatí i grec de l'escola, Luciano Aguilera, Eva Roquet i Alessandra Marcia, que van ser determinants per l'elecció dels meus estudis universitaris.

Finalment, vull fer un reconeixement especial a la Maria, companya d'estudis i sobretot amiga, i als meus pares, Maite i Gonçal i a les meves germanes Helena i Clara pel seu suport i ajuda incondicional al llarg d'aquest camí i en totes les meves decisions.

ÍNDIX

1.	Introducció	7
1.1.	Consideracions inicials	7
1.2.	Estat de la qüestió	7
1.3.	Objectius	9
1.4.	Metodologia	9
2.	Marc històric d'Eurípides.....	9
3.	La dida i el pedagog en context	10
3.1.	La dida	10
3.2.	El pedagog	13
3.3.	Semblances i divergències entre la dida i el pedagog tràgics	14
4.	<i>Medea</i>	16
4.1.	Argument de la tragèdia.....	16
4.2.	El pròleg de la dida: contextualització i aproximació a Medea	16
4.3.	La dida espaordida i el pedagog anunciador	18
4.4.	Reflexions en veu alta de la dida a escena	18
4.5.	Última intervenció de la dida: preludi de la sortida a escena de Medea	18
4.6.	Darreres notícies del pedagog obedient de Medea.....	19
5.	<i>Hipòlit</i>	20
5.1.	Argument de la tragèdia.....	20
5.2.	La dida de Fedra.....	20
5.3.	La tossuderia de la dida i la revelació de Fedra	23
5.4.	La dida persuasiva.....	24
5.5.	La dida que no sabia callar.....	25
6.	<i>Andròmaca</i>	28
6.1.	Argument de la tragèdia.....	28
6.2.	La dida d'Hermíone	28
6.3.	La desesperació d'Hermíone vs la fermesa de la dida	29
7.	<i>Ió</i>	30
7.1.	Argument de la tragèdia.....	30
7.2.	Pítia: la dida-sacerdotessa	31
8.	<i>Electra</i>	33
8.1.	Argument de la tragèdia.....	33
8.2.	El pedagog fidel	33
8.3.	La revelació del pedagog	34
8.4.	L'acompanyament del pedagog	34
9.	<i>Fenícies</i>	35

9.1.	Argument de la tragèdia.....	35
9.2.	El pedagog amb respostes	36
10.	Conclusions	38
11.	Bibliografia	41
	Fonts clàssiques	41
	Fonts secundàries	41
12.	Annexos	43
	Annex 1: Selecció de passatges de les obres comentades.....	43
	Annex 2: Taula percentatges dida – pedagog.....	100
	Annex 3: Entrevista a Carmen Estrada.....	101

1. Introducció

1.1. Consideracions inicials

En aquest treball tractarem l'estudi i l'anàlisi de dos personatges secundaris en l'obra d'Eurípides - la dida i el pedagog- i la seva relació amb els personatges principals.

Basarem la nostra recerca només en les tragèdies que ens han arribat completes i estudiarem, en ordre cronològic,² les dides que apareixen a *Medea* (431 aC), *Hipòlit* (428 aC), *Andròmaca* (ca. 425 aC) i *Ió* (ca. 413-412 aC) i els pedagogs que trobem a *Medea*, *Electra* (417 aC) i *Fenícies* (410 aC).

Pel que fa al personatge de la dida, ens centrarem en la dida de Medea a *Medea*, la dida de Fedra a *Hipòlit*, la dida d'Hermíone a *Andròmaca* i en la Pítia d'*Ió*. Per altra banda, analitzarem el pedagog dels fills de Medea a *Medea*, el pedagog d'Orestes i Electra a *Electra* i el d'Antígona a *Fenícies*.

1.2. Estat de la qüestió

Les figures de la dida i el pedagog es troben ben documentades en la literatura grega ben abans que Eurípides les incorpori en les seves tragèdies. Les primeres atestacions que en tenim es remunten als poemes homèrics: Euriclea, personatge amb un rol fonamental en l'*Odissea*, hauria pogut servir de referent llunyà per a les dides d'Eurípides, igual com els tutors de l'heroi Aquil·les, el centaure Quiró i Fènix, a la *Ilíada*, l'haurien pogut inspirar per a la figura del pedagog.

En efecte, estudis com el de KARYDAS (1998) o ALESSO-GONZÁLEZ (1998: 35-40) defensen que Euriclea acaba esdevenint un prototip del que seran les futures dides de la tragèdia grega. Així la caracterització de la dida èpica com a dona anciana de condició servil a càrrec dels infants i exponent de la fidelitat i confident dels seus senyors, influirà i es veurà reflectida en les semblances i funcions de la dida tràgica.

D'altra banda, VILATTE (1991) suggereix que la figura de la dida ja es trobaria present en els naixements mítics. Així, a través del testimoni de Cal·límac, evoca l'episodi en què Rea decideix lliurar Zeus a Neda³ perquè en tingui cura com a dida. També, en el context del

² Hem organitzat les tragèdies a partir de les dates proposades per LÓPEZ FÉREZ (1988:355).

³ CALL. *Iou*. 15; 30-33.

naixement d'Apol·lo, Cal·límac identifica l'illa de Delos, lloc de naixença del déu, com a *τιθήνη* i *κουροτρόφος* d'Apol·lo.⁴

VILATTE enumera una sèrie de funcions que caracteritzen la dida grega, com són: no alleta l'infant, però sí que el nodreix, li procura aprenentatge i amor maternal i s'encarrega de les seves necessitats durant la infantesa; i també identifica el pedagog com a *nourrice* au masculin, '*trophé* masculina', prenent com a referència el model de Fènix, a la *Ilíada* l'educador d'Aquil·les,⁵ i donant a entendre que tots dos personatges secundaris estan estretament relacionats a partir de les seves funcions compartides.

El llibre de LLAGÜERRI (2015), cabdal per la nostra recerca, presenta un estudi ampli sobre la dida i conclou que es tracta d'un personatge clau per al públic de la tragèdia grega, com a reveladora d'informació molt valuosa sobre l'heroi o l'heroïna a qui serveix.

En el cas del pedagog, YANNICOPOULOS (1985) defensa que l'aparició i el paper d'aquest és posterior al de la dida. L'infant seria entregat al pedagog en edat de començar l'escola. L'autor considera que el lligam afectuós que uneix la dida amb l'infant en una primera etapa de la vida estaria al mateix nivell que el que uneix el pedagog amb l'infant quan comença a avançar cap a l'edat adulta.

L'article de VERGARA CIORDIA (2013) ens serveix per entendre i identificar la relació que hi ha entre la família i les figures de la dida i el pedagog. Aquest autor divideix l'educació grega en dues etapes: la primera, coneguda com a 'primera infància', recau en la dida, qui s'encarrega de l'educació nutritiva, motriu i emocional de l'infant; a la segona, compresa entre els 7 i 14/18 anys, s'introdueix la formació intel·lectual amb la figura del *grammatikós* reforçada per l'acompanyament del pedagog.

En la monografia de SERGHIDOU (2010), l'autora proporciona una visió general sobre personatges secundaris domèstics i articula una sèrie de característiques comunes als dos personatges: 1) la condició d'esclau (*δοῦλος*), 2) la llibertat (*ἐλευθερία*), entesa com a llibertat de moviments i opinió del personatge, 3) la fidelitat envers la persona a qui serveixen, i 4) l'expressió dels sentiments propis respecte les accions dels senyors. L'estudi posa l'accent en el discurs comunicatiu i en la importància del llenguatge servil desenvolupat per aquests en el decurs de les tragèdies.

⁴ CALL. *Del.* 2, 10; 264-265; 276.

⁵ HOM. *Il.* 9, 438-443 ; 9, 485-495.

1.3. Objectius

Aquest treball es planteja els objectius següents:

- Identificar i analitzar els trets físics i morals que caracteritzen els personatges de la dida i el pedagog.
- Establir la relació que tenen amb els personatges principals: influència, vincle i paper que adopten (confident, antagonista...).
- Definir les diferències existents entre dida i pedagog, fent particular èmfasi en qüestions lligades als rols de gènere.

1.4. Metodologia

Aquest treball emprà un mètode filològic, basat en l'anàlisi detallada del text original d'Eurípides, en els passatges en què la dida i el pedagog intervenen i que podem trobar en traducció pròpia a l'Annex 1. A partir de la llengua i el lèxic buscarem caracteritzar ambdós personatges.

D'altra banda, farem ús de bibliografia secundària relativa a la tragèdia, en general, i a l'obra d'Eurípides, en concret. Comptarem amb els recursos del Servei de Biblioteques de la UAB, amb accés al repositori digital de les biblioteques consorciades de Catalunya i el repositori d'articles en anglès a la pàgina de *Jstor*. Per a la bibliografia en francès, s'emprarà el fons de la pàgina *Persée*, i per a la bibliografia en castellà, la pàgina de *Dialnet*.

Per últim, voldríem destacar l'interès que ha tingut per al nostre treball l'entrevista realitzada a la Dra. CARMEN ESTRADA,⁶ autora del llibre *Odiseicas. Las mujeres en la Odisea* (2021), en el qual es dedica un capítol sencer a la figura d'Euriclea, dida d'Odisseu i prototip de dides tràgiques.

2. Marc històric d'Eurípides

Eurípides és -juntament amb Èsquil i Sòfocles- un dels tres grans representants del gènere tràgic a Grècia. A partir d'una anècdota, difícilment verídica, es va situar el seu naixement a Salamina l'any 480 aC per poder relacionar els tres autors tràgics per excel·lència amb la victòria grega enfront els perses. Segons això, Èsquil hi hauria lluitat, Sòfocles hauria participat en els cants i danses en agraïment per la victòria i Eurípides hauria nascut el mateix dia de

⁶ Vegeu Annex 3: entrevista a Carmen Estrada

l'enfrontament. Tot i així, un important document epigràfic, el *Marmor Parium*, i altres estudiosos situen el naixement d'Eurípides el 485/484 aC.

Educats segons el model tradicional en el marc d'una família de terratinents benestants, ben aviat va mostrar interès per la lectura, la poesia i la filosofia. Tot i que va mantenir-se al marge de la política i tampoc va decantar-se mai per un corrent filosòfic concret, sembla que s'hauria preocupat pels problemes morals i intel·lectuals de l'època. Aquesta preocupació queda plasmada en les temàtiques innovadores, i fins aleshores gens habituals, de les seves obres. Això explicaria tal vegada per què les seves tragèdies mai no van ser enteses ni valorades pels seus conciutadans: només va aconseguir guanyar en cinc ocasions, una d'elles pòstuma.

Va ser un autor molt prolífic. Sabem que va escriure 92 tragèdies, de les quals només ens n'han arribat 18 de senceres: disset tragèdies i un drama satíric, que enumerem en ordre cronològic⁷: *Alceste* (438 aC), *Medea* (431 aC), *Els Heràclides* (ca. 430 aC), *Hipòlit* (428 aC), *Andròmaca* (ca. 425 aC), *Hècuba* (424 aC), *Les Suplicants* (ca. 423 aC), *Electra* (417 aC), *Les Troians* (415 aC), *Hèracles* (ca. 414 aC), *Ifígenia entre els taures* (414 aC), *Hèlena* (412 aC), *Ió* (ca. 413-412 aC), *Fenícies* (410 aC), *Orestes* (408 aC), *Ifígenia a Àulida* (entre el 409 i el 405 aC) i *Les Bacants* (405 aC). Del drama satíric, *El Cíclop*, no en coneixem la datació. El reconeixement li hauria arribat de forma pòstuma, i només amb el pas dels anys ha acabat erigint-se com un dels grans exponents del drama grec, el més tràgic de tots els tràgics, segons Aristòtil.⁸

3. La dida i el pedagog en context

3.1. La dida

La dida, en grec *μαῖα, τροφός* o *τιθήνη*,⁹ és aquella dona que té cura i s'encarrega de criar un nadó que no ha infantat; és a dir, la dida s'encarrega d'alimentar un nadó enlloc de la seva mare biològica, que no pot o no desitja fer-ho personalment, i, per tant, la característica distintiva d'una dida és tenir l'edat de procrear i alletar criatures. Ara bé, aquesta definició no és del tot vàlida en el món grec antic en què la condició de dida sembla estendre's més enllà del període de criança. Així, si prenem com a model el cas de la dida èpica, Euriclea, a l'*Odissea*, hauria estat físicament impossible que ella mateixa alletés primer Odisseu i després el seu fill Telèmac.

⁷ Com ja hem dit, seguim aquí les dates proposades per LÓPEZ FÉREZ (1988:355).

⁸ ARIST. *Po.* 13.

⁹ Aquest mot designa la dida des d'Homer, vegeu *Il.* 6, 389, 467 ; 22, 503

Homer també fa referència, a la *Ilíada*, a una altra τιθήνη: la dida d'Astíanax, el fill d'Hèctor i Andròmaca. A diferència d'Euriclea, d'aquesta no en sabem pràcticament res, ja que no intervé en cap moment i només en tenim notícia esporàdicament si acompanya Andròmaca o sosté Astíanax en braços.⁹

Plató, a *La República*,¹⁰ també dona visibilitat a la figura de la dida considerant que la formació dels fills en l'estat ideal hauria d'estar a càrrec de professionals, homes i dones, com les dides. La idea platònica d'una maternitat compartida entre les funcions estrictament alimentàries de la mare i les funcions emocionals de la dida respon al model que també podem trobar a la tragèdia, com veurem tot seguit.

Una mica abans que Plató, Heròdot, en el llibre 6 de les seves *Historiae*,¹¹ esmenta una τροφός que, seguint les ordres dels seus amos, no ensenya a ningú la criatura que té a càrrec per tal d'ocultar-ne la lletjor.

A cavall entre els segles V i IV aC, es documenta una τίτθη en dues comèdies d'Aristòfanes: *Els cavallers* i *Les tesmofòries*.¹² En el primer cas, l'autor fa referència a la funció de la dida com a nodridora, i en el segon, trobem la dida de l'esposa de Cleònim.

En l'àmbit de l'oratòria forense, Demòstenes en el Discurs contra Eubúlides,¹³ es refereix el testimoni de dones lliures que decideixen exercir de dides per a poder obtenir un sou extra i mantenir la família. És el cas de la mare d'Euxitelos. En un segon discurs, *Contra Everg i Mnesibul*,¹⁴ Demòstenes mostra, de nou, un exemple d'una dida vella i pobre que viu amb l'infant, ara un home, que havia alletat de petit.

L'epigrafia grega també proporciona exemples del paper important de les dides en la vida de la societat atenesa clàssica. Ara bé, SAMAMA (2003) demostra que el terme μαῖα -un dels mots utilitzat en la tragèdia eurípidea per referir-se a la dida- també s'hauria utilitzat des d'època clàssica i fins el període romà per designar la figura de la 'llevadora'. SAMAMA en recull un parell d'exemples:

IG XII 5, 325 (s. II-I aC, Paros)
Εὐφοροσύνη ἢ μαῖα | Μελίσση | ἠρώισση :

IG XII 5, 412 (s. I-II dC, Paros)
Παριάς μαῖα | χρηστή χαῖρε :

¹⁰ PL. *Rep.* 460c.

¹¹ HDT. 6, 61.

¹² AR. *Eq.* 716 i *Th.* 609.

¹³ DEM. 57 42.

¹⁴ DEM. 47 55, 56, 72.

“Eufrosine, dida/llevadora (?), a Melissa difunta”

“De Paros, dida/llevadora (?), honesta, adéu”

Un cas molt interessant es troba en l’epitafi de la dida (τίτθης) Melita, trobat a Atenes i datat en el s. IV a.C. (IG II² 7873). Diu així:

Ἀπολλοδώρου

ἰσοτελοῦ θυγάτηρ

Μέλιττα.

τίτθη.

ἐνθάδε τὴν χρηστὴν τίτθην κατὰ γαῖα καλύπτ- 5

ει | Ἰπποστράτης· καὶ νῦν ποθεῖ σε. | καὶ ζῶσαν σ’ ἐφύλ-

ουν, τίτθη, καὶ νῦν σ’ ἔτι τιμῶ | οὔσαν καὶ κατὰ γῆς

καὶ τιμήσω σε ἄχρι ἂν ζῷ· | οἶδα δὲ σοὶ ὅτι καὶ κατὰ γ-

ῆς, εἴπερ χρηστοῖς γέρας ἐστίν, | πρότει σοὶ τιμ-

αί, τίτθη, παρὰ Φερσεφόνει Πλούτωνί τε κεῖνται. 10

“Melita, filla d’Apol·lodor isòteles, dida. Aquí colga la terra la millor dida d’Hipòstrata. Encara ara t’enyoro. Mentre eres viva t’estimava, dida, i ara segueixo honorant-te malgrat que siguis sota terra, i t’honoraré mentre visqui. Sé que, fins i tot sota terra, si hi ha una recompensa per als millors, per a tu, dida, la primera, hi ha reservats honors a la casa de Persèfone i Plutó.”

Qui dona veu a aquest epitafi funerari és Hipòstrata, la nena que Melita hauria cuidat durant tota la seva infantesa. Hipòstrata, inicia la seva dedicació destacant la condició de Melita com a filla de l’isòteles Apol·lodor. Els isòteles eren considerats metecs -estrangers residents a Atenes- d’un nivell econòmic elevat, als quals se’ls havia atorgat l’equiparació fiscal amb els ciutadans atenesos de ple dret.¹⁵ L’estatus ‘privilegiat’ d’Apol·lodor difereix de la condició humil de la seva filla, Melita. Això ens fa pensar que aquesta hauria quedat exclosa del patrimoni familiar i hauria hagut de buscar una manera de sobreviure com a dida.

És interessant destacar un segon epitafi anterior que ens parla de la τίτθης Malica d’origen peloponesi. (IG II 3, 3111):

ἰνθάδι γῇ κατέχει τίτθην παίδων Διογείτου

ἐκ Πελοποννήσου τήνδε δικαιοτάτην.

¹⁵ Sobre aquesta qüestió vegeu l’estudi de GINESTÍ (2012: 332-333).

Μαλίχα Κυθηρία

“Aquí la terra reté a la dida dels fills de Diogítion, la persona més justa arribada del Peloponnès. Malica cítrea.”

La dida Malica prové de l'illa de Citera, al sud de la Península del Peloponnès, però el seu nom indicaria un origen fenici, segons suggereix GINESTÍ (2012: 154-156). GINESTÍ també proposa que Malica hauria arribat a Atenes com a esclava de guerra, atès que l'epítet δικαιότατος, -η es troba en altres epitafis aplicat a esclaus.

3.2. El pedagog

A partir de l'etimologia de pedagog (en grec, παιδαγωγός, de παῖς + ἄγω) es dedueix quina era la seva funció principal: acompanyar els nens a l'escola. A l'antiga Grècia, quan el nen ja assolí l'edat mínima per anar a l'escola, era habitual que passés d'estar a càrrec de la dida a ser confiat al pedagog. Les tasques del pedagog, originàriament, es limitaven al camí que anava de l'οἶκος a l'escola: acompanyava i protegia el nen durant el camí, vigilava el seu comportament i li portava el material escolar. Aquestes funcions tenien també una vessant intel·lectual i una vessant moral. D'una banda, de camí a l'escola, feia tutories a l'infant i el formava en aspectes que no s'ensenyaven a l'escola. De l'altra, posava molta atenció en el comportament de l'infant, en com s'havia de comportar quan socialitzés i es trobés a la via pública.

Homer, de qui Plató afirma que “ha educat l'Hèl·lada” (τὴν Ἑλλάδα πεπαίδευκεν),¹⁶ ja comença a definir un tipus d'educació en la qual es podria intuir la intervenció d'una figura semblant a la del pedagog. Segons aquesta educació homèrica, un jove noble rebria consells d'un home ancià a qui es confiaria la seva formació. Aquest ancià ‘educador’, testimoniats en Quiró i Fènix a la *Ilíada*, es consideraria l'antecedent o la inspiració més propera al pedagog d'època clàssica. Trobem en el període clàssic una educació que deixaria de ser essencialment militar però que conservaria l'ètica i l'ideal homèric de l'heroi. És en aquest període, i de manera específica en el gènere dramàtic, que s'acaba de configurar la figura del pedagog entès com un esclau d'una importància prou notable per ser-li concedida la cura dels infants de l'οἶκος en plena edat de maduració.

El mateix Plató identifica Fènix com a tutor d'Aquil·les¹⁷ i així com a *La República* dona visibilitat a la figura de la dida també ho fa amb la figura del pedagog, considerant-lo un

¹⁶ Pl. *Rep.* 436-437.

¹⁷ Pl. *Rep.* 390e.

element essencial en l'estat ideal per a la tutorització dels infants.¹⁸ En un dels seus diàlegs,¹⁹ Plató farà referència, de nou, a les funcions del pedagog, aquest cop, expressant el control que aquest exerceix, tot i ser un esclau, sobre 'homes lliures' en acompanyar-los a l'escola. En les fonts d'aquest segle V a.C. també trobem el testimoni d'un pedagog en les *Històries*²⁰ d'Heròdot.

Com a referent més tardà, Plutarc (s. I-II d.C.), fa al·lusió a la figura del pedagog en la vida de diferents protagonistes de *Vides Paral·leles*.²¹

Pel que fa a l'epigrafia grega, en les inscripcions ateneses trobem tres referències a pedagogs datades al s. IV a.C.:

IG II ² 10715 (365-340 a.C., Àtica)	IG II ² 10903 (s. IV a.C., Àtica)	IG II ² 12433 (post med. s. IV a.C., Àtica)
Ἀπολλόδορος παιδαγωγός.	Ἄττις παιδαγωγός.	Παυσανία[ς] παιδαγω[γός].

D'aquests tres testimonis epigràfics en podem extreure el seu estatus probablement servil (manca de patronímic) i tal vegada un cert prestigi de la professió.

3.3. Semblances i divergències entre la dida i el pedagog tràgics

El lèxic ens permet articular els perfils de la dida i el pedagog en el gènere dramàtic. Un tret característic de tots dos personatges és la vellesa. La dida, sempre presentada en el text com a “dona anciana” (γυνή γράυς),²² posa en valor el coneixement que es deriva d'haver tingut una llarga vida. Aquesta experiència vital li permet conèixer bé aquells que l'envolten –els seus amos, particularment– i saber moltes coses: “la conec bé” (*Med.* 94 σάφ' οἶδα), afirma la dida dels fills de Medea referint-se a la seva mestressa, i “la meva llarga vida em va ensenyant moltes coses” (*Hipp.* 252 πολλὰ διδάσκει μ' ὁ πολὺς βίωτος), diu la dida de Fedra.

En el cas del pedagog, presentat en el text grec com a “estimadíssim ancià” (ὦ φίλτατ' γέρον),²³ la condició d'home vell és igualment palesa: a *Electra*, la mateixa protagonista sembla que focalitzi en aquest tret cada vegada que s'adreça al pedagog, car fins a tretze vegades empra fórmules com ara ῥυσός γέρον, πρέσβυς, χεῖρ γεραία, etc. (“vell arrugat”,

¹⁸ PL. *Rep.* 373c.

¹⁹ PL. *Ly.* 208c.

²⁰ HDT. *Historiae* 8, 75.

²¹ PLU. *Fab.* 5, *Galb.* 17, *Arat.* 48.

²² EUR. *Hipp.* 267.

²³ EUR. *Phoen.* 158.

“vell”, “mà anciana”, etc.). Passarà el mateix en el cas de *Fenícies*, on Antígona es referirà al pedagog fins a set vegades amb fórmules que al·ludeixen a la seva edat avançada.

Un segon tret distintiu és el referent a la seva condició d’esclaus. Així, a *Medea*, el pedagog s’adreça a la dida com “antiga possessió de la casa de la meua senyora” (*Med.* 49 παλαιὸν οἴκων κτῆμα δεσποίνης ἐμῆς). En aquest mateix diàleg, la dida es refereix a si mateixa com a “companya d’esclavitud” (*Med.* 65 σύνδουλος) de l’ancià pedagog. D’altra banda, a *Fenícies* el pedagog, en la seva primera intervenció, destaca la seva condició d’esclau (δοῦλος)²⁴ enfront a la de princesa d’Antígona.

Quant a les tasques de l’una i l’altre, en el cas de la dida sí que trobem, en més d’una ocasió, adjectius que explícitament defineixen quines són les seves funcions. A *Hipòlit*, la dida a més de ser definida per Fedra com a μαῖα (dida, nodrissa),²⁵ és cridada pel cor com a: γύναι γεραία, βασιλίδος πιστὴ τροφὴ [*Hipp.* 267] “dona anciana, de la reina dida fidel”. El pedagog però, no és mai explícitament anomenat παιδαγωγός (pedagog, preceptor) sinó que com ja hem avançat abans, és definit com a ancià (γέρων). No obstant, al vers 53 de *Medea*, la dida, en un diàleg amb el pedagog, s’hi dirigeix com a: τέκνων ὁπαδὲ πρέσβυ τῶν Ἰάσονος “vell acompanyant dels fills de Jàson”. Tot i que no trobem en aquestes paraules un adjectiu sol que defineixi la funció del pedagog, si que obtenim el sentit de la seva principal i originària tasca, que és la d’acompanyar l’infant.

L’anàlisi de les formes verbals, que són comunes en les diferents tragèdies estudiades, demostra que igual com la dida explica (λέγω)²⁶ i revela (δείκνυμι),²⁷ el pedagog, també anuncia (ἀγγέλλω).²⁸ La dida, s’encarrega de pujar els infants (τρέφω), en té cura i els estima tot i no haver-los parit: ἔθρεψά σ’ εὖνους τ’ εἰμί [*Hipp.* 698] “et vaig criar i et vull bé”. El no donar a llum els infants que després cria, queda evidenciat en la tragèdia d’*Ió*: ὦ φίλη μοι μήτερ, οὐ τεκοῦσά περ [*Io.* 1324] “estimada mare, encara que no m’hagis parit” / ἴσον γάρ σ’ ὥς τεκοῦσ’ ἀσπάζομαι [*Io.* 1363] “igual que una que ha parit et beso”. En el cas del

²⁴ EUR. *Phoen.* 94.

²⁵ EUR. *Hipp.* 243, 312.

²⁶ EUR. *Med.* 58.

²⁷ EUR. *Io.* 1341.

²⁸ EUR. *Med.* 1009; *EL.* 652.

pedagog, aquest també s'encarrega de pujar els infants (τρέφω),²⁹ d'acompanyar-los (πέμπω)³⁰ i disposar el que necessitin (πορσύνω).³¹

En el cas de la dida, també surten a escena els seus propis sentiments i emocions. Així, en obres com *Medea*, *Hipòlit* i *Andròmaca*, repetidament es mostra infortunada (τλήμων), desgraciada (τάλαινα) i cansada (κάμνω) reflectint a través del lèxic la seva desesperació. En general, en la dida tràgica està present un sentiment de neguit i preocupació que condiciona les seves decisions i accions. Això és degut al seu instint maternal que fa que aquesta pateixi i tingui com a principal objectiu el benestar d'aquells que ha criat i servit. Podem identificar els patiments de la dida en el text grec original a través de les formes verbals ὑπεραλγέω/ω³² i μοχθέω.³³

Aquests patiments de criança estan molt ben explicats en Cilisa, la dida d'Orestes descrita per Èsquil³⁴ a *Coèfores*, en especial al passatge en què ella mateixa dona detalls sobre les atencions i cures que va dedicar a Orestes mentre era un infant.

4. Medea

4.1. Argument de la tragèdia

Contextualitzada a Corint, *Medea* comença amb la narració i descripció de la situació límit en què es troba la protagonista després de ser abandonada pel seu espòs, Jàson, promès en segones núpcies amb la filla del rei de Corint. A punt de ser desterrada, convenç el rei de romandre un dia més a la ciutat aconseguint així el temps necessari per dur a terme la seva venjança. Fent servir els seus fills com a pretext de les seves bones intencions i uns suposats regals 'enverinats', Medea, aconsegueix la seva venjança matant la futura esposa, el rei de Corint i finalment, els seus propis fills. Acomplert el seu objectiu, fuig cap a Atenes on Egeu li donarà asil.

4.2. El pròleg de la dida: contextualització i aproximació a Medea

La dida entra en escena al pròleg de la tragèdia, és l'encarregada de recitar la *rhexis* que inicia la trama. Aquest parlament inicial, en forma de monòleg, és indispensable pel que serà la comprensió de la tragèdia en ella mateixa. El pròleg, que podem dividir en dues parts

²⁹ EUR. *El.* 488, 506-507, 555.

³⁰ EUR. *El.* 670.

³¹ EUR. *Med.* 1020.

³² EUR. *Med.* 118; *Hipp.* 260.

³³ EUR. *Hipp.* 207, 301.

³⁴ Vid. aquí AESCH. *Coe* 749-760.

diferenciades, busca complir una doble funció: contextualitzar l'episodi mític per a l'espectador i aproximar-lo al personatge de Medea. A través de les paraules de la dida, l'espectador serà capaç de posar-se en situació i conèixer els conflictes de base abans que aparegui en escena la pròpia Medea.

Així, en els versos 1-15 trobem una dida que anuncia i recorda totes les desventures i decisions que han portat Medea a trobar-se com i on està, i que desitjaria que tot això no hagués passat. S'hi relata la història de la seva senyora des que va abandonar la seva pàtria, la Còlquida, per amor a Jàson i el va seguir a Iolcos fins arribar a Corint.

A la segona part del pròleg, versos 16-49, l'acció se situa en el moment present. L'adverbi de temps νῦν i la conjunció adversativa δ' marquen l'inici d'aquest canvi en la narració i el lèxic:

“Ara, però, tot li és odiós i les coses estimades emmalalteixen” (v. 16: νῦν δ' ἐχθρὰ πάντα, καὶ νοσεῖ τὰ φίλτατα).

A partir d'aquest vers trobem un parlament narrat i estructurat segons la conjugació de formes verbals en temps present. En els versos que segueixen, la dida centra la seva narració en el context que es viu a Corint, l'estat anímic en què es troba Medea i la causa. La dida descriu i mostra al públic una Medea desgraciada, afligida i emmalaltida, incapaç d'aturar el seu plor a causa de l'ultratge rebut: Jàson l'ha abandonada per casar-se amb la filla del rei de Corint i l'ha convertit en víctima d'injustícia. Coneixedora del detonant de les seves penes, la dida fa còmplice el públic del moment en què la seva senyora s'adona que ha estat ultratjada i assenyala aquesta falta com a causa de la seva desesperació.³⁵

El fet que la dida sigui capaç de descriure i comunicar al públic l'estat físic i mental en què es troba Medea en tot moment, és un indicador de la relació estreta i especial que uneix serventa i senyora. La relació entre ambdues és molt important ja que en aquest punt de l'obra Medea encara no ha entrat a escena, i tota la informació sobre la situació d'aquesta i l'estat en què es troba, prové de la pròpia dida. L'espectador és capaç de configurar el personatge de Medea, fins ara absent, únicament a través de la dida.

³⁵ EUR. *Med.* 24-28.

A partir del vers 36 i fins el 45, la dida mostra els seus sentiments envers la senyora i el seu temor pel que aquesta pugui fer. Expressa en veu alta tot el que Medea seria capaç de fer a Jàson per venjança. Aquests temors de la dida anticipen els fets que acabaran succeint.³⁶

4.3. La dida espaordida i el pedagog anunciador

El pròleg finalitza amb l'entrada dels fills de Medea a escena, acompanyats pel pedagog. El pedagog inicia un diàleg amb la dida (versos 49-95). En aquest primer encontre, ambdós personatges es dirigeixen a l'altre en la seva condició d'esclaus, al servei de Jàson i Medea. El pedagog informa la dida dels rumors que li haurien arribat per casualitat: la decisió de Creont, rei de Corint, d'expulsar Medea i els seus fills del regne. Coneixent el que pot suposar aquest tràgic rumor, la dida no reprimeix la seva llengua i maleeix Jàson com a culpable de totes aquestes desgràcies.

Aquest primer diàleg entre els dos servents finalitza amb 'l'ordre' de la dida. Ordena al pedagog que s'endugui els fills de Medea i els n'allunyi tant com pugui i desitja que Medea no actuï contra els seus estimats.

4.4. Reflexions en veu alta de la dida a escena

La dida, en els dos parlaments que tot seguit pronuncia, manifesta el seu temor per la seguretat dels infants i insisteix sobre el perill que suposa 'el caràcter salvatge i la naturalesa brutal de l'ànima superba'³⁷ de la seva mare. En els versos 115-130 introdueix un debat sobre la moderació i l'excés en forma de reflexió filosòfica, identificant-se a ella mateixa com a representant de la raó i a Medea com a representant de la passió desenfrenada. LLAGÜERRI (2015:66) considera que en aquesta reflexió la dida podria estar contrastant la seva pròpia actitud amb la de la seva senyora, a qui identificaria amb els atributs que defineixen un *τύραννος*. Amb el contrast que caracteritza aquests versos, Eurípides defineix algunes de les qualitats que trobem en els dos personatges de la dida i Medea.

4.5. Última intervenció de la dida: preludi de la sortida a escena de Medea

Als versos 139-143 la dida fa referència, un cop més, a l'estat anímic en què es troba Medea, cada cop més rabiosa. Tot i que és conscient que la seva senyora no apaivagarà la seva còlera, i així ho expressa als versos 168-172, en la seva última intervenció, accepta la proposta del cor de dones corínties que li manen anar a buscar Medea a l'interior del palau per intentar dissuadir-la de les seves intencions un últim cop. La dida decideix intervenir encara que tem les

³⁶ EUR. *Med.* 36-45.

³⁷ EUR. *Med.* 102-104.

conseqüències de dirigir-se a una Medea que ‘clava una mirada esfereïdora com la d’una lleona que acaba de parir’³⁸ al que se li acosta i que es troba fora de si. El parlament finalitza amb una crítica a poetes i a músics per no haver inventat un cant que serveixi com a remei per curar les afliccions de l’ànima. Segons LLAGÜERRI (2015:71), Eurípides mostraria a través de la dida un cert escepticisme a propòsit dels poders curatius dels cants òrfics.

Acabat el seu parlament, la dida resta en silenci i ja no torna a intervenir en la tragèdia. Desconeixem si abandona l’escena o si es queda en un segon pla. Que Medea entri en escena un cop la dida deixa d’intervenir no sembla casual. El fet que senyora i dida no interactuïn es podria interpretar de dues maneres. L’una, que la por que sent la dida envers Medea li impediria dirigir-se a aquesta de forma directa. L’altra, ressaltaria la tossuderia i l’encegament que caracteritza el caràcter de Medea.

4.6. Darreres notícies del pedagog obedient de Medea

Al vers 1002, el pedagog reapareix amb els infants i anuncia a Medea que la missió al palau reial, l’entrega de presents per part dels fills a la jove princesa, s’ha dut a terme amb èxit. El pedagog, altre cop portador de notícies, es troba amb una Medea trasbalsada que enlloc d’alegrar-se per ella i els fills, que amb els regals han aconseguit quedar-se a Corint, es lamenta i mostra la seva infelicitat davant la notícia. Medea envia el pedagog a dins del palau perquè disposi allò que els infants necessitin. L’ancià obeeix i ja no tornarà a aparèixer a escena.

La dida de *Medea* ocupa un lloc molt important en la tragèdia i en l’estudi de les dides eurípídees. Eurípides articula i desenvolupa un cas sense precedents: per primer cop, un personatge secundari pronuncia el pròleg d’una tragèdia, tasca que normalment es reservava a divinitats o a personatges protagonistes. Tot i que tot apunta a que aquesta és la dida de la mateixa Medea, no sabem del cert de qui és dida, si de Medea, dels seus fills o de tots tres. A partir del text però, podem deduir que es tractaria d’una dida que porta molts anys al servei de Medea.

Eurípides atribueix al personatge un caràcter fort, que pensa, pren decisions i té una opinió personal i l’expressa i transmet al públic. A través de les seves reflexions, la dida contribueix a configurar i caracteritzar el personatge de Medea. Adoptant el paper de relatora de la intimitat de la seva senyora, permet que el públic conegui en detall la situació i l’estat en què s’ha trobat

³⁸ EUR. *Med.* 187.

i es troba Medea sense que aquesta hagi entrat a escena. Com a contraposició, quan Medea ja es troba en escena, la dida queda en un segon terme, ja no interactua i guarda silenci.

Un altre tret molt característic d'aquesta dida és la seva fidelitat, és lleial als seus senyors, Jàson i Medea. Tot i que assenyala Jàson com a causa de totes les desgràcies de la seva senyora, no perd mai de vista que aquest segueix sent el seu senyor i que no pot desitjar-li cap mal. Cal destacar també, el seu instint maternal: en tot moment, manifesta la preocupació pels infants i el desig de protegir-los.

En les intervencions en què coincideix amb el pedagog, sembla gaudir d'una posició preeminent ja que ella li dona ordres i ell les compleix.

El pedagog de *Medea* es caracteritza essencialment per ser un pedagog anunciador. Tot i que les seves aparicions són escasses, desenvolupa una funció destacada: actuant com a missatger, anuncia fets importants i anticipa accions futures. En tot moment, adopta una posició prudent al costat dels infants i procurant-ne el seu benestar. El seu comportament i la seva funció complementen el personatge de la dida.

5. *Hipòlit*

5.1. Argument de la tragèdia

S'hi descriu un drama amorós provocat per la intervenció de la deessa Afrodita, que volent castigar Hipòlit per menysprear el seu culte, provoca que Fedra, la seva madrastra i esposa de Teseu, se n'engamori. Inicialment, Fedra no gosarà revelar el seu amor pel fillastre, però la indiscreció de la seva dida farà que, finalment, confessi el motiu dels seus mals. La dida, actuant pel seu compte, revela els sentiments de la reina al propi Hipòlit, provocant la irritació d'aquest i el suïcidi de Fedra, qui no suporta més la vergonya. Abans d'acomplir el seu destí fatal però, escriu una carta al seu marit en què acusa falsament Hipòlit d'haver-la intentat violar. Davant d'aquestes acusacions, Teseu, desterra el seu fill que en fugir pateix un accident mortal amb el carro. Finalment Teseu s'assabenta de tota la veritat gràcies a Àrtemis i plora la seva dissort i la del fill.

5.2. La dida de Fedra

La dida que apareix a *Hipòlit* esdevé una de les dides de qui tenim més informació, donat el gran nombre de versos que entona, i potser la que ens apareix més caracteritzada. Abans que entri a escena acompanyant la seva senyora juntament amb la resta de serventes del seguici, el

cor de dones de Trezè ja es dirigeix i es refereix a la dida inequívocament com a anciana dida de Fedra: τροφὸς γεραῖα (Eur. Hipp. 170).

En el seu primer parlament, v. 176-197, la dida descriu l'estat anímic i físic en què es troba Fedra i expressa la seva frustració envers la misteriosa malaltia de la seva senyora. En una primera part (v. 176-185), la dida es dirigeix únicament a Fedra fent servir frases curtes i interrogacions indirectes que reflecteixen el seu nerviosisme i inquietud. Com la dida de Medea, en aquests primers versos, proporciona una caracterització emocional i física de la seva senyora abans que aquesta hagi articulat cap paraula. La dida retreu a la seva senyora l'actitud capritxosa que ha adoptat en no voler fer res per apaivagar la seva dissort. En la segona part del parlament (v. 186-197), LLAGÜERRI (2015:83) considera que Eurípides hauria dedicat aquests versos a la caracterització de la dida com a personatge *per se*. Un caràcter lligat a la seva edat avançada que li proporciona un cert grau de coneixement i una visió pessimista de la vida.

Tot seguit, la dida enceta un diàleg amb Fedra que esdevé fonamental pel nostre estudi. En aquest diàleg (v. 198-266), trobem la caracterització dels dos personatges i de la relació que existeix entre ambdues. Se'ns presenta una Fedra irracional que xoca amb la realitat i la racionalitat personalitzades en la figura de la dida. Si ens fixem bé en el vocabulari emprat, es pot copsar clarament el deliri malaltís que posseeix Fedra. El fet que la mateixa Fedra faci al·lusió al seu estat 'embogit' demostra que ella en tot moment és conscient de la seva situació i estat.

Fedra, a través de les seves intervencions, comença a revelar els seus sentiments envers Hipòlit tot fent al·lusió a llocs que el jove freqüenta i a les activitats que fa, i fins i tot invoca la deessa Àrtemis, divinitat a la qual Hipòlit estava consagrat i retia culte.³⁹ A diferència del públic, que reconeix i relaciona els llocs i les activitats referides amb Hipòlit,⁴⁰ la dida i el cor en són desconexors i això fa que no aconsegueixin entendre el sentit de les paraules de Fedra. Així doncs, la dida, com a resposta als 'deliris' de Fedra, es limitarà a qüestionar la seva senyora i l'instarà a no delatar la seva bogeria en públic: 'Oh filla, què crides? No has de dir-ho això, al costat de la multitud, llançant un discurs transportat per la follia?' (Hipp. 211-214). Sense entendre Fedra, la dida assumeix que l'origen del seu estat embogit es trobaria en la

³⁹ EUR. Hipp 215-222, 228-231.

⁴⁰ L'espectador coneix i associa aquestes al·lusions amb Hipòlit a partir de la informació proporcionada per la deessa Afrodita al pròleg de la tragèdia (EUR. Hipp. 1-120).

intervenció d'una divinitat i fa referència a l'art de l'endevinatòria -μαντείας πολλῆς- per poder trobar quina de totes és i com aplacar la seva ira.⁴¹ Davant d'aquesta afirmació, el caràcter de Fedra es veu alterat i creient les paraules de la dida es lamenta per la possibilitat d'haver embogit a causa de l'*ate* divina i ordena a la dida que li cobreixi el cap per ocultar la vergonya que li produeix tal afirmació. Seguint les seves ordres, la dida cobreix la seva senyora i tanca el diàleg amb una *rhexis* de sentència.⁴²

A partir d'aquesta *sententia* entonada per la dida, Eurípides busca concloure la caracterització del personatge iniciada en els versos 186-197. En aquells se'ns mostrava una dida anciana i impacient i ara trobem una dida preocupada per Fedra i que li mostra el seu afecte. Una preocupació envers la senyora que va fins al punt d'expressar en veu alta el desig de morir, en no suportar més els seus patiments. De nou, fa al·lusió a la seva edat avançada per justificar la saviesa i el coneixement que destil·len les seves paraules. Identifiquem aquesta *rhexis* com una *rhexis* sentenciosa donat que conclou el seu parlament amb la màxima dèlfica μηδὲν ἄγαν 'res amb excés', que utilitza com a base dels seus arguments i afirmacions.

En aquest primer diàleg entre Fedra i la dida, el públic pot copsar quins efectes ha tingut l'acció d'Afrodita en la pròpia Fedra, en aquest moment embogida i avergonyida de la seva actitud. També ens serveix per observar com és la relació entre dida i senyora identificant el gran afecte de la dida envers Fedra en seguir vetllant per ella i intentar proporcionar-li allò que necessita malgrat no saber l'origen ni el motiu dels seus mals.

En els versos que segueixen (v. 267-283), el cor de dones interroga la dida sobre l'origen desconegut de l'estat malaltís de Fedra. Tot intercalant preguntes i respostes es torna a fer una descripció sobre l'estat de Fedra. A diferència de *Medea*, la descripció física i anímica de l'estat de Fedra es produeix amb la pròpia Fedra a escena, fent silenci i en un segon pla. Eurípides hauria utilitzat aquest recurs per subratllar la situació crítica de Fedra, que es trobaria massa dèbil i emmalaltida per poder refutar o opinar sobre l'assumpte. La debilitat física i mental de Fedra queda palesa en el text a partir del vocabulari utilitzat, gairebé en totes les intervencions del cor i la dida.⁴³ A través de les seves preguntes, el cor mostra la seva voluntat d'esbrinar per què pateix. La dida, però, amb les seves respostes comparteix amb el cor el seu desconeixement

⁴¹ EUR. *Hipp* 236-238.

⁴² EUR. *Hipp*. 250-266.

⁴³ EUR. *Hipp*. δυστήνους τύχας (v. 268); νόσος (v. 269); πημάτων (v. 272); ἀσθενει, κατέζανται δέμας (v. 274); ἄσιτος (v. 275); ἄτης, θανεῖν πειρωμένη (v. 276); θανεῖν, ἄσιται εἰς ἀποστασιν βίου (v. 277); νοσεῖν (v. 279); νόσον, πλάνον φρενῶν (v. 283).

sobre l'origen i els motius de tot plegat. Malgrat aquest desconeixement general, la dida aporta una informació nova en cadascuna de les seves respostes. De totes les 'novetats', n'hi ha dues que no podem obviar: l'anunciació del desig de morir de Fedra (v. 277) i l'absència de l'espòs, Teseu (v. 281).

La manera com el cor de dones es dirigeix a la dida a l'inici d'aquest interrogatori és molt rellevant pel nostre treball, ja que no només caracteritza el personatge de la dida, sinó també la seva relació amb Fedra. Les dones de Trezè es refereixen a aquesta com a: γύναι γεραιά, βασιλίδος πιστή τροφέ 'Dona anciana, de la reina dida fidel' (v. 266). El cor manifesta la vellesa (γεραιά), la condició de dida (τροφέ) i la fidelitat (πιστή) d'aquesta envers la reina.

5.3. La tossuderia de la dida i la revelació de Fedra

La dida interroga un cop més la seva senyora i aquesta, finalment, fa una terrible revelació (v. 284-361). Abans de començar l'interrogatori, la dida entona un parlament canviant la seva forma d'aproximar-se i dirigir-se a Fedra amb una actitud més propera amb l'objectiu d'aconseguir d'una vegada el seu propòsit. Així doncs, respecte els versos 179-185, entonats amb un to més agressiu i nerviós, hi ha un canvi d'actitud per part de la dida que intenta persuadir Fedra des d'una postura més dolça.

En el parlament previ a l'interrogatori, Eurípides situa el personatge de la dida al centre de l'acció dramàtica fent que aquesta interpel·li en un mateix espai Fedra i el cor de dones. La dida espera que Fedra reveli l'origen dels seus mals i que el cor de dones s'aliï amb les seves intencions. Comença el seu parlament dirigint-se al cor (v. 283-287), segueix amb Fedra (v. 288-300), de nou es dirigeix al cor (v. 300-303) i finalment als versos 304-310, mentre es dirigeix altre cop a la seva senyora, és interrompuda per un crit d'aquesta. Tal interrupció es produeix en el moment en què la dida pronuncia el nom d'Hipòlit. Això desencadena la reacció de Fedra que, fins ara i al llarg de tot aquest parlament inicial, s'havia mantingut en silenci sepulcral. La dida, que identifica el crit com un senyal de què la seva senyora està disposada a parlar, comença un dur interrogatori i una pressió psicològica sobre Fedra que provocaran que aquesta finalment reveli el seu secret. Aquest interrogatori decisiu es vertebrava en els versos 313-353.

Veient que Fedra segueix sense revelar res, la dida recorre a la seva relació estreta i en posat de súplica s'aferra a la mà i als genolls de la seva senyora.⁴⁴ Aquest gest esdevé decisiu i

⁴⁴ EUR. *Hipp.* 324-327.

provoca que finalment la seva senyora abandoni la seva ‘cuirassa’ i reveli la causa dels seus mals.

Sembla que és el respecte per l’anciana dida el que mou Fedra a confessar la causa de la seva malaltia. Pesa més per la reina el respecte per la seva dida que no la vergonya dels seus pensaments.

Una Fedra confiada comença a revelar els seus mals, però no ho fa de manera directa sinó gradualment i no sent ella mateixa qui descobreixi la veritat, sinó la dida. A partir del seu lament donarà a la dida tota la informació necessària per poder deduir l’origen de la seva malaltia. El lament de Fedra (v. 337-353) comença fent referència al seu llinatge bo i relacionant la seva desgràcia present amb l’infortuni que han patit els seus parents. Fedra vol ressaltar que la seva desgràcia no és pas recent sinó que es transmet de generació en generació. Tot seguit, la reina avança cap el que és la revelació final.⁴⁵

La reina manifesta que té experiència en l’amor, descobrint d’aquesta manera que està enamorada. La revelació del nom de l’enamorat, però, recau en la dida. Que sigui la dida qui revela la identitat del jove i no la pròpia Fedra ens fa identificar Fedra com una jove inexperta que no és capaç de controlar les seves emocions, que necessita l’experiència de la dida per poder revelar la veritat que tant l’avergonyeix.

La revelació del terrible secret provoca una profunda tristesa en la dida que queda afligida pels mals de la seva senyora i que no vacil·la en acusar Cipris com a principal culpable: ‘Cipris no era una deessa, sinó la que, si de cas hi ha alguna cosa més gran que una divinitat, l’ha destruïda a ella, a mi i al casal’ (*Hipp.* 359-361).

5.4. La dida persuasiva

Recuperada de les afirmacions anteriors, la dida, que busca la manera de salvar la seva senyora de la pena, pronuncia un discurs amb l’objectiu de persuadir-la i fer-li canviar d’actitud. En aquest parlament (v. 433-481) entonarà una sèrie d’arguments que ens serviran per contrastar la seva actitud amb la de la seva senyora. Intenta normalitzar la situació de Fedra justificant que l’enamorament és un tret comú en els mortals: ‘Estàs enamorada, per què ens n’hem d’estranyar? Igual que molts dels mortals’ (v. 439). En un segon argument, fent referència al poder que té Cipris sobre els mortals, busca l’acceptació de la pròpia Fedra pel que fa al seu estat i menciona una sèrie de personatges mítics que no van resistir-s’hi (v. 449-458).

⁴⁵ EUR. *Hipp.* 347-353.

A través d'aquests *exempla* divins la dida vol demostrar que fins i tots els déus cedeixen davant els efectes de l'amor. Al·ludint a aquests 'testimonis' divins insta Fedra a deixar enrere l'avergonyiment i a rendir-se als efectes de l'enamorament ja que si s'hi resisteix estarà cometent un acte de ὕβρις creient-se superior a aquells déus que han caigut sota el poder de l'amor. LLAGÜERRI (2015:114) identifica en l'argumentació de la dida un nou element pel que fa a la caracterització de Fedra: la dida estaria caracteritzant la reina com una dona piadosa que respecta i venera els déus.

La dida expressa a la seva senyora l'existència de conjurs i paraules d'encantament que podrien esdevenir un remei per a la seva malaltia.

En els versos que segueixen, v. 486-524, la dida persisteix en el seu propòsit persuasiu i mostra a Fedra quina pot ser la cura dels seus mals: Hipòlit. Davant d'una Fedra que segueix actuant segons el que és moralment correcte, la dida decideix passar a l'acció i intenta evitar com sigui la mort de la seva senyora: 'ara és un gran repte, salvar-te la vida, i això no s'ha de rebutjar' (*Hipp.* 496-497). De nou trobem el contrast entre els dos personatges. D'una banda, els profunds principis morals presents en la reina fan que aquesta no sigui capaç de rendir-se als efectes de l'enamorament, rebutgi el seu amor per Hipòlit i busqui morir després de concebre la mort com a única sortida digne de la seva condició. De l'altra, la dida rebutja les qüestions morals de la seva senyora i concep com a remei del seu mal la declaració d'amor a Hipòlit i així ho expressa:

κρεῖσσον δὲ τοῦργον, εἴπερ ἐκσώσει γέ σε,
ἢ τοῦνομ', ὃ σὺ καθανῆ γαυρουμένη. [versos 501-502]

"val més l'acció, si t'ha de salvar, que el bon nom pel qual tu t'enorgulleixes de morir"

Aquí Eurípides utilitzaria el terme τοῦργον per referir-se a la consumació de l'amor entre Fedra i Hipòlit, i el terme τοῦνομ per referir-se a la reputació de Fedra com a dona virtuosa.

A continuació la dida torna a fer al·lusió als filtres d'encanteri oferint-se a preparar-los ella mateixa. La reina s'interessa i pregunta per aquests. L'interès de Fedra demostra que la insistència de la dida finalment ha aconseguit vèncer la seva resistència.

5.5. La dida que no sabia callar

La dida no torna a intervenir fins els versos 601-669 quan, havent revelat a Hipòlit el terrible secret de la seva senyora, entaula un tens diàleg amb el fill de Teseu. En els primers versos d'aquest, Hipòlit fa saber al públic que la dida li ha fet jurar -fora d'escena- que no dirà res sobre tal revelació: 'la llengua ha jurat, però no l'esperit' (*Hipp.* 612).

En gairebé totes les seves intervencions del diàleg, la dida utilitzarà apel·latius afectius per dirigir-se a Hipòlit.⁴⁶ La dida no empra aquestes formes per indicar que té una relació estreta amb el jove, sinó per intentar apaivagar el seu ànim alarmat i agitat per les recents informacions. La desesperació de la dida davant la possible difusió de l'enamorament de Fedra és tal que, en un intent més d'aturar Hipòlit, s'aferra als seus genolls i a la seva mà dreta a mode de súplica. Els esforços de la dida, però, esdevenen inútils donat que Hipòlit adopta una actitud impassible davant les seves súpliques. Hipòlit entona un discurs clarament misogin amb el qual condemna Fedra, la pròpia dida i tot el gènere femení com a causant dels mals de l'home.

Fedra es troba present tant en l'intercanvi d'opinions de la dida i Hipòlit com en el discurs ple de ràbia d'aquest últim. El fet que la reina no hagi abandonat l'escena recalca la importància de l'episodi en si. Hipòlit sent tal rebuig per Fedra que durant el seu discurs condemnatori no gosa dirigir-se a la reina present. Fedra, al seu torn, resta immòbil davant la denúncia del jove. En l'actitud passiva de la reina, Eurípides, ressaltaria de nou el profund arrelament de la protagonista envers els costums morals que fan que, dominada per la vergonya, no sigui capaç de defensar-se. Cal tenir present també la humiliació derivada del rebuig per part d'Hipòlit.

Amb Hipòlit ja fora d'escena, la reina entona un lament desesperat que anuncia el seu final tràgic. La revelació del secret ha destruït la seva fama i no hi ha res que pugui fer o dir per corregir la situació i recuperar la seva reputació. Després d'aquest cant de lament, Fedra s'enfronta a la dida, li retreu el que ha fet i trama un pla per salvaguardar el seu honor.⁴⁷

En la seva intervenció Fedra expressa el desig de repudiar la dida, que ha perdut tota la seva confiança. La dida, per intentar pal·liar els ànims de la seva senyora, recorre al lligam estret que les uneix mostrant el seu costat més maternal: 'et vaig criar i et vull bé' (*Hipp.* 698). Amb aquestes paraules recorda a Fedra que l'ha criat des que era petita. Tal afirmació esdevé molt rellevant pel nostre estudi ja que de totes les dides analitzades, la dida de Fedra és l'única que expressa explícitament que ha criat la seva senyora des que va néixer. Malgrat la persistència de la dida per trobar una solució que convenci la reina i capgiri la situació, Fedra no està disposada a escoltar-la més i finalment l'expulsa. Després que la dida abandoni l'escena, Fedra assegura al cor que es manté ferma en la decisió de morir i així ho farà. Justament el cor i la dida seran els que descobreixin que la reina s'ha penjat. Amb la mort de Fedra, finalitza la primera part de la tragèdia i la participació de la dida.

⁴⁶ EUR. *Hipp.* ὦ παῖ: 603, 609, 613; ὦ τέκνον: 611, 615.

⁴⁷ EUR. *Hipp.* 682-710.

La dida d'*Hipòlit*, és una de les dides més ben caracteritzades de les que apareixen en la producció dramàtica que ens ha arribat; presenta els trets físics i psicològics que s'acaben convertint en distintius d'aquest personatge secundari: la vellesa, la criança, la condició d'esclava i la fidelitat.

La seva edat avançada la legitima per entonar parlaments amb to sentenciosos i per tenir un gran coneixement sobre la seva senyora, ja que l'ha criat des de petita. L'antiguitat al servei de Fedra també la legitima per proporcionar-ne informació valuosa al públic, una informació privada que només podria conèixer algú que ha estat molts anys al seu servei. Que s'encarregués de la criança de la seva senyora li ha permès establir-hi una relació afectuosa i estreta que es posa de manifest en el text a partir dels apel·latius afectius que intercanvien l'una amb l'altra. La fidelitat envers la senyora és el que mou la dida a informar Hipòlit de la passió amorosa de Fedra. Pensant que aconseguirà la cura dels mals de Fedra, el seu sentiment de fidelitat justament provoca l'efecte contrari 'empenyent' la reina cap al suïcidi.

La dida de Fedra, doncs, influeix directament en el desenvolupament de l'obra i es converteix en la responsable del desenllaç tràgic d'aquesta. El fet que Eurípides esculli una figura com la dida com artífex del desenllaç tràgic és un indicatiu de la importància i l'evolució que l'autor volia donar a aquest tipus de personatge secundari.

Posant especial atenció en quina seria la funció dramàtica d'aquesta dida, podem concloure que Eurípides hauria articulat el seu personatge per configurar Fedra, utilitzant de nou un personatge secundari per caracteritzar-ne un de principal. Diferents estudiosos, entre ells LLAGÜERRI, sostenen que l'autor hauria utilitzat la dida com a contrast i justificació de les accions de Fedra. Fent que les accions vergonyoses recaiguin sobre la dida, a saber la confessió de l'amor de Fedra per Hipòlit, Eurípides buscava preservar la imatge positiva de la reina en detriment de la dida.

És interessant destacar com la dida interactua amb Fedra, el cor de dones de Trezè i amb Hipòlit. La seva interacció amb un segon personatge principal com és Hipòlit, resulta una novetat respecte a la resta de tragèdies on també apareix la dida. A diferència de la dida de Fedra, la resta de dides es limiten a interactuar amb el cor i amb el senyor o senyora que han criat. Així, la dida a *Medea* interactua amb el cor i el pedagog, a *Andròmaca* interactua amb el cor i Hermíone i a *Ió* la dida-sacerdotessa només interactua amb el mateix Ió.

6. *Andròmaca*

6.1. Argument de la tragèdia

Després de la guerra de Troia, Neoptòlem, fill d'Aquil·les i net de Peleu, rep Andròmaca com a botí i hi té un fill. *Andròmaca* comença amb la descripció de la situació angoixant en què es troba la vídua d'Hèctor, refugiada al temple de Tetis, a Ftia, com a esclava del seu nou amo i amenaçada per l'esposa d'aquest, Hermíone. L'esposa de Neoptòlem culpa Andròmaca de la seva infertilitat i fa venir el seu pare, Menelau, perquè mati l'esclava i el fill il·legítim que ha tingut amb Neoptòlem. El crim és aturat per Peleu, qui aconsegueix que Menelau es retiri i allibera Andròmaca. Aleshores Hermíone, tement les conseqüències d'haver intentat atemptar contra Andròmaca i el seu fill, sembla decidida a suïcidar-se, però l'aparició d'Orestes volent atemptar contra Neoptòlem l'atura i fa que aquesta s'uneixi a les intencions d'aquest contra el seu marit. L'obra finalitza amb la mort de Neoptòlem i la intervenció de la deessa Tetis anunciant la divinització de Peleu i la continuïtat del seu llinatge en el fill d'Andròmaca.

6.2. La dida d'Hermíone

A *Andròmaca*, la dida no apareix en escena fins el quart episodi de la tragèdia. Aquesta, a diferència de les altres dides tràgiques que estudiem, té una particularitat, i és que enlloc no és mai presentada com a tal, però intuïm el seus estatus de dida d'Hermíone a partir de les formes afectuoses⁴⁸ amb què s'hi dirigeix, i per la relació estreta que es percep entre totes dues.

Entra en escena, simulant que ha sortit de l'interior del palau de Neoptòlem i dirigint-se al cor format per dones. La seva entrada és precipitada i dona lloc a un ambient de tensió que es mantindrà durant tota la seva intervenció. La dida fa conèixer al cor i a l'espectador l'estat crític en què es troba Hermíone, la seva senyora, la qual desitja morir i sembla haver-ho intentat diverses vegades. Aquesta primera intervenció⁴⁹ es converteix en un crit d'ajuda per part de la dida dirigit al cor per tal d'evitar la mort d'Hermíone. La dida posa sobre la taula el conflicte base d'aquesta tragèdia: la confrontació entre Andròmaca i Hermíone a l'*oikos* de Neoptòlem. La rivalitat entre totes dues dones i el fet que, a diferència d'ella, Andròmaca ha donat un fill a Neoptòlem, són els desencadenants de l'estat en què es troba Hermíone.

En aquest punt de la tragèdia i des que Hermíone ha aparegut per última vegada a escena, s'ha produït un canvi en ella i la dida és l'encarregada d'anunciar quin ha estat aquest canvi i perquè s'ha produït. Donat que aquest canvi s'ha produït de portes endins i l'espectador no

⁴⁸ EUR. *Andr.* ὁ παῖ: 828, 866; τέκνον: 832, 874, 878.

⁴⁹ EUR. *Andr.* 802-819.

n'ha pogut ser testimoni, Eurípides utilitza el personatge de la dida per explicar les possibles causes de l'estat anímic actual d'Hermíone.

A partir del testimoni de la dida, sabem que Hermíone desitja morir després de reflexionar sobre l'acte impiu que va estar a punt de cometre en voler atemptar contra Andròmaca i el seu fill. Si bé podem associar el penediment com a motiu principal per a voler acabar amb la seva pròpia vida, hi ha altres factors, que ens mostra la dida, que empenyerien a Hermíone cap a la mort: l'abandonament del pare i/o la por a una reacció fatal per part del seu espòs, Neoptòlem, davant dels fets.

En els últims versos d'aquest primer parlament la dida demana ajuda al cor de dones perquè mirin de salvar a Hermíone perquè ella ja no s'hi veu amb cor després d'impedir reiteradament que la seva senyora es pengi.⁵⁰

6.3. La desesperació d'Hermíone vs la fermesa de la dida

En els versos que segueixen, v. 825-878, Hermíone entra en escena i ratifica allò expressat per la dida. Trobem una Hermíone fora de si, desesperada, i una dida que, sense èxit, intenta calmar-la i dissuadir-la dels seus mals pensaments. La forma com la dida es dirigeix a Hermíone, recorda la forma en què una mare parla al seu fill petit. En aquests versos se'ns mostra la contraposició dels dos personatges: Hermíone representa la impulsivitat de la joventut i la falta de moderació i la dida adopta una posició pacient i més assenyada respecte la seva senyora, a qui intenta fer veure que les desgràcies tard o d'hora arriben a tothom i que els seus patiments no són un cas excepcional.⁵¹

Hermíone torna a insistir en l'abandonament que ha patit per part del seu pare, Menelau, i com aquest l'ha deixada indefensa davant Neoptòlem, i es pregunta de nou què ha de fer per apaivagar la 'possible' còlera del marit. Un cop més, en aquests versos desesperats d'Hermíone,⁵² aquesta revela el seu gran temor a ser repudiada a causa de la seva esterilitat, i a ser abandonada per Neoptòlem. A través de les inseguretats d'Hermíone, Eurípides, mostra el desequilibri que es produeix en un *oikos* quan dues dones comparteixen el mateix llit: el llit de Neoptòlem (LLAGÜERRI 2015: 136).

⁵⁰ EUR. *Andr.* 815-819.

⁵¹ EUR. *Andr.* 851-852.

⁵² EUR. *Andr.* 854-865.

En la seva última intervenció⁵³ la dida proposa el que hauria de ser l'argument definitiu perquè la seva senyora aparti les seves inseguretats respecte el marit. Hermíone, a diferència d'Andròmaca, no és una esclava sinó l'esposa legítima de Neoptòlem. El seu pare, Menelau, la va entregar a Neoptòlem amb un dot. En canvi, Andròmaca, va ser presa per Neoptòlem com a botí de guerra i per tant es troba en una posició inferior a la d'Hermíone. Després d'aquest últim parlament, la dida ja no torna a intervenir i marxa a l'interior del palau.

Malgrat ser la dida que intervé menys de totes les dides eurípides, això no impedeix a la dida d'*Andròmaca* desenvolupar la seva funció dramàtica, a saber, caracteritzar el personatge d'Hermíone, la seva senyora. Des de la seva primera intervenció la dida ja expressa i fa conèixer al públic l'estat anímic d'Hermíone. Aquesta funció de la dida de posar en antecedents a l'espectador i explicar els motius que han portat la seva senyora a comportar-se d'aquesta manera, ens recorda la dida de *Medea*. Totes dues s'encarreguen de contextualitzar i descriure en detall l'estat anímic de les seves senyores. La dida d'Hermíone també presenta una gran similitud amb la dida de Fedra a *Hipòlit* donat que totes dues es dirigeixen directament a la seva senyora amb una mateixa finalitat: calmar-les i dissuadir-les de les seves intencions fatals.

A través de l'anàlisi dels parlaments de la dida i de la interacció amb la seva senyora, aconseguim articular el personatge d'Hermíone i distingir els trets característics del seu caràcter. Altre cop trobem en una obra d'Eurípides la utilització d'un personatge secundari per configurar un personatge principal. Gràcies a la dida podem definir el caràcter d'Hermíone com a infantil i melodramàtic, contraposant-lo a la moderació d'aquella, que intenta i sembla aconseguir minvar les inseguretats de la seva senyora.

7. *Ió*

7.1. Argument de la tragèdia

Ió, fill d'Apol·lo i Creüsa, dona nom a aquesta tragèdia d'Eurípides que ens narra el seu destí des que la seva mare, després de ser forçada pel déu, l'abandonés als peus de l'Acròpolis. Hermes, seguint les instruccions d'Apol·lo, s'encarrega del nadó i el porta a Delfos on serà criat per la Pítia, una sacerdotessa al servei de l'oracle. Mentre Ió es va formant com a sacerdot del déu, la seva mare, Creüsa es casa amb Xutos però el matrimoni no aconsegueix tenir descendència i demanen consell a l'oracle de Delfos. El déu fa creure a Xutos que Ió és fill seu, fruit d'una aventura juvenil. Creüsa, sentint-se traïda, decideix acabar amb el jove, que ha descobert les intencions de la seva mare i també busca matar-la. A punt d'acabar amb ella, la

⁵³ EUR. *Andr.* 869-875.

intervenció de la Pítia atura Ió, després que Creüsa el reconegui com el seu propi fill en veure les robetes que el nadó duia quan va ser entregat a la sacerdotessa perquè el criés.

7.2. Pítia: la dida-sacerdotessa

La tragèdia d'*Ió* ocupa un cas especial en el nostre estudi ja que no trobem una dida en el seu sentit més estricte, sinó una sacerdotessa Pítia que exerceix com a dida. A aquesta el déu Apol·lo li hauria encomanat la criança i la cura d'Ió. No trobarem en l'obra cap descripció física ni anímica del personatge d'una dida com a tal, però si que la podrem identificar a partir de les funcions concedides a la Pítia.

Malgrat la intervenció de la Pítia només ocupi una trentena de versos,⁵⁴ les seves paraules tenen una gran importància ja que denoten la relació especial que té amb Ió, a qui ha criat. Aquesta relació és equiparable a la relació entre dides i senyores estudiades.

La Pítia intervé en el que és el desenllaç de la tragèdia. L'acció té lloc al temple d'Apol·lo a Delfos, quan Ió, després que la seva mare, Creüsa, hagi intentat atemptar contra ell, es disposa a matar-la com a venjança. Abans que aquest actuï, entra a escena la Pítia amb el cistell on va trobar Ió quan era un bebè. Cal destacar que en les seves primeres paraules, en què s'identifica com a sacerdotessa d'Apol·lo encarregada de custodiar la llei del trípod i de transmetre els missatges del déu, també es dirigeix a Ió com un fill amb el terme ὦ παῖ, com ho faria una dida. Tot i que Ió és conscient que la Pítia no és la seva mare biològica, la tracta i es dirigeix a ella com a tal (*Io*. v. 1324 ὦ φίλη μοι μήτηρ, οὐ τεκοῦσά περ).

En els versos que segueixen la Pítia i Ió intercanvien un diàleg on un cop més es copsa el vincle afectiu que els uneix. La funció dramàtica de la Pítia en l'obra és configurar a Ió com un personatge que presenta un lligam especial amb el déu Apol·lo del qual la sacerdotessa n'és la portaveu. Com a portaveu del déu, la sacerdotessa és l'encarregada de revelar a Ió de quina forma està unit a Apol·lo.

La Pítia aconsella a Ió perquè deixi estar el desig de venjança contra Creüsa, abandoni el temple i marxi cap a la seva pàtria, Atenes. Seguidament, explica i revela a Ió el moment en què, acabat de néixer, el va trobar i es va fer càrrec de la seva criança. Per reforçar les seves revelacions mostra a Ió les robetes que duia i el cistell on va ser trobat.⁵⁵

⁵⁴ EUR. *Io*. 1320-1368.

⁵⁵ EUR. *Io*. 1337-1339.

Aquesta informació marca un punt d'inflexió en l'obra i en el propi Ió ja que finalment es dona a conèixer quina és la voluntat d'Apol·lo respecte a Ió. En els versos 1343-1356 la Pítia, en clau de portaveu, revela com la voluntat del déu envers Ió en un temps passat era que aquest es dedicés al seu oracle com a sacerdot del temple, desig que es va complir. Ara, però, el déu desitja que el jove torni a la seva pàtria i busqui la seva mare. L'actitud i resposta d'Ió respecte els desitjos del déu, ens proporcionen un tret característic de la seva persona: l'obediència 'cega' o lleialtat cap ell.⁵⁶ Sense la intervenció amb la Pítia aquest tret del caràcter d'Ió hauria romàs ocult. Això ens fa identificar, un cop més, una característica en Eurípides que sembla repetir-se: la utilització d'un personatge secundari per caracteritzar-ne un de principal.

En el seu últim parlament⁵⁷ la Pítia reitera la seva funció com a dida d'Ió seguint la voluntat d'Apol·lo, reconeix que ni ella com a sacerdotessa del déu en coneix els motius i es dirigeix, una última vegada, de forma afectuosa a Ió.

La dida-sacerdotessa d'Ió ocupa un lloc especial en el nostre treball. En primer lloc, la Pítia, no esdevé una dida com a tal sinó que només adopta les funcions d'aquesta per petició d'un déu. Compartir les mateixes funcions que una dida, fent-se càrrec d'Ió quan encara és un bebè, és el que ens fa associar aquest personatge amb la figura de la dida, tot i que en el seu sentit més estricte no sigui així.

En segon lloc, la Pítia divergeix de la resta de dides estudiades en tant que no és una esclava sinó una sacerdotessa de l'oracle de Delfos al servei del déu Apol·lo. Tot i que pot semblar que en no ser de condició servil gaudeixi d'una posició privilegiada respecte a la resta de dides, a la pràctica, la Pítia obeeix ordres de la mateixa manera que ho fa una dida amb l'única diferència que ella segueix les directrius d'un déu i la resta de dides, les de la seva mestressa. Per LLAGÜERRI (2015: 150), Eurípides concedeix la criança d'Ió a una sacerdotessa enlloc d'una dida per posar de manifest el vincle especial que hi ha entre Ió i la divinitat, un vincle que només podria transmetre una figura propera al déu. Així doncs, la Pítia a més d'esdevenir una figura materna per Ió, també fa de vincle entre ell i el seu pare, Apol·lo.

La funció dramàtica de la Pítia en la tragèdia és doble: s'encarrega de configurar el personatge d'Ió donant-nos detalls de la seva personalitat i caràcter i la seva intervenció suposa

⁵⁶ EUR. *Ió*. 1353-1356.

⁵⁷ EUR. *Ió*. 1357-1368.

un punt d'inflexió ja que facilita la reconciliació entre Creüsa i Ió i el seu reconeixement com a mare i fill legítim.

8. *Electra*

8.1. Argument de la tragèdia

L'*Electra* comença amb l'explicació dels antecedents de la trama: la mort d'Agamèmnon, assassinat a mans de la seva esposa Clitemnestra i el seu amant Egist, i la fugida d'Orestes, el seu fill. Electra, que ha patit l'engany de la mare, la mort del pare i la desaparició del germà, es lamenta per la situació de pobresa en què es troba, ja que ha estat casada amb un llaurador. Orestes torna i es retroba amb la seva germana sense revelar la seva identitat. Electra amb la intervenció de l'ancià pedagog acabarà reconeixent el seu germà i tots tres tramaran la venjança d'Agamèmnon. El pedagog acompanyarà Orestes perquè mati Egist, i Electra, fingint que ha tingut un fill, prepararà la mort de la mare, Clitemnestra. La tragèdia acaba amb l'acompliment de la venjança i el penediment i la separació de nou dels dos germans.

8.2. El pedagog fidel

El personatge del pedagog d'*Electra* s'articula i es desenvolupa en el segon episodi de la tragèdia (v. 487-698), que dividim en dues parts: una primera part on gràcies a les al·lusions de l'ancià pedagog Electra finalment reconeix a Orestes, i una segona part on es trama la venjança de la mort d'Agamèmnon.

La primera aparició del pedagog té lloc en el context en què aquest, després de ser cridat per la pròpia Electra, arriba a palau 'amb penes i treballs' degut a la seva edat ja avançada. S'autoretrata com un home ancià que amb prou feines pot pujar l'entrada costeruda del palau. Tot i les dificultats físiques, el seu lligam amb la família atrida fa que no defalleixi del seu propòsit de trobar-se amb Electra, a la qual temps enrere va criar, igual com Orestes.⁵⁸

L'ancià pedagog arriba a palau carregat d'obsequis i amb els ulls plens de llàgrimes perquè de camí, parant-se a la tomba d'Agamèmnon hi ha trobat un rínxol ros que l'ha commogut pensant que podria pertànyer al desafortunat Orestes. Creient que pot tractar-se del seu germà, insisteix a Electra perquè aquesta compari un floc dels seus cabells amb el rínxol abandonat 'ja que els que tenen la mateixa sang de pare, acostumen a tenir parts del cos semblants' (*El.* 520-523). Electra, pensant que ha perdut el seny, refuta l'ancià pedagog fent-li veure que és possible trobar rínxols iguals en persones no emparentades. El pedagog no defalleix i segueix insistint

⁵⁸ EUR. *El.* 498; 506-507.

perquè Electra compari la seva petjada amb la que ha trobat al voltant de la tomba. Aquest, de nou, és refutat per Electra amb l'argument que 'els peus de dos germans, home i dona, no serien iguals sinó que el de l'home és gran'. (*El.* 534-537). La perseverança del pedagog fa que Electra associï aquests 'misteris' del rínxol abandonat i les petjades amb uns foresters que recentment han arribat a palau. Sense saber que un d'ells és Orestes, el pedagog demana veure'ls per interrogar-los sobre l'assumpte. L'entrada d'aquests hostes a escena suposarà un punt d'inflexió en la tragèdia.

8.3. La revelació del pedagog

El punt d'inflexió que avançàvem correspon a l'anagnòrisi d'Orestes que es produeix en els versos 553-584. En el context d'aquesta tragèdia d'*Electra*, entenem per anagnòrisi⁵⁹ el reconeixement d'Orestes per part d'Electra, la seva germana, i el seu ancià pedagog. Aquest, després d'observar amb deteniment el foraster identifica una cicatriu d'infantesa vora la cella que el mateix Orestes s'hauria fet sota la vigilància del pedagog.⁶⁰ A partir d'aquesta marca d'infantesa el pedagog aconsegueix l'argument definitiu que provaria la identitat del foraster. El pedagog ho revela a Electra, qui finalment queda convençuda i es produeix el retrobament esperat entre els dos germans.

8.4. L'acompanyament del pedagog

Retrobats tots tres personatges, s'inicia la segona part de l'episodi on Orestes i el pedagog, amb la participació i ajuda d'Electra, tramen la mort d'Egist i Clitemnestra per venjar la mort d'Agamèmnon.

S'estableix un llarg diàleg⁶¹ entre els tres personatges on el pedagog aconsella Orestes sobre com recuperar la casa i la ciutat del pare. Per fer-ho haurà de matar Egist i Clitemnestra. Tot i que el pedagog fins ara ha tingut respostes per tot el que ha demanat Orestes, és Electra qui concep l'estratègia per poder matar Clitemnestra mentre Orestes s'ocupa d'Egist. Així com el pedagog ha donat indicacions a Orestes per poder accomplir la seva 'missió', Electra també necessitarà la seva intervenció per poder dur a terme la seva part del pla. De forma directa o indirecta, els dos germans segueixen requerint l'ajuda i l'acompanyament que caracteritzen la figura d'un pedagog per portar a fi els seus objectius, i així ho expressa Electra: 'que aquest

⁵⁹ Definició del DIEC² (*Diccionari de llengua catalana de l'Institut d'Estudis Catalans*): "En el teatre grec i llatí, reconeixement d'un fet o d'una persona per part dels personatges, la qual cosa dona a l'obra un tomb decisiu i mena l'argument al desenllaç."

⁶⁰ Reconeixement a través d'una cicatriu que recorda el d'Odisseu a l'*Odissea* a través de la dida Euriclea. vid. aquí HOM. *Od.* 19, 357-504; 21, 219-225.

⁶¹ EUR. *El.* 596-698.

ens ajudi a tots dos' (*El.* 649). En els versos que segueixen, a través d'Electra, es reforça en el text⁶² la funció dramàtica del personatge del pedagog com anunciador, guia i acompanyant d'aquells que en un altre temps va criar, aquí Electra i Orestes.

El pedagog d'*Electra*, és un model clar de pedagog tràgic. És un pedagog ancià, que s'ha encarregat de criar els infants d'un casal i que els ha acompanyat i guiat durant la seva infantesa i que, pel que sembla, segueix fent-ho encara ara. Eurípides, atribueix al seu personatge un paper molt rellevant en la tragèdia com és l'acte de reconèixer Orestes. Que sigui ell i no un altre, com per exemple Electra -un personatge principal-, l'encarregat de reconèixer-lo diu molt del valor de la seva acció en l'obra i de la importància que Eurípides volia atribuir a aquest personatge secundari.

Un altre argument que s'afegeix a la rellevància del personatge és que sembla ser l'únic coneixedor de com recuperar el casal d'Agamèmnon i de com dur a terme la seva venjança. En el context de la planificació d'aquesta venjança entre el pedagog, Orestes i Electra, és interessant destacar el gir de papers entre el pedagog i Electra que es produeix en el plantejament de la mort de Clitemnestra: Electra passa a tenir la veu cantant i el pedagog, al seu torn, passa a rebre 'ordres', a ser aconsellat per aquesta. Amb aquest 'intercanvi', potser es voldria destacar l'obediència i servitud que caracteritza al pedagog, com a personatge de servei.

9. *Fenícies*

9.1. Argument de la tragèdia

La tragèdia *Fenícies* rep el nom del cor de dones provinent de Tebes que es dirigeix a l'oracle de Delfos i que intervé durant tota la tragèdia. L'argument de l'obra gira al voltant de la figura dels fills d'Èdip, Etèocles i Polinices. Després de la infàmia paterna, els germans acorden que s'alternaran el poder, regnant cadascú durant un any. Etèocles, que comença el cicle, es nega a cedir el poder al seu germà un cop transcorregut l'any. Polinices, desterrat, marxa cap a Argos, on es casa amb la filla del rei Adrast i aconsegueix el suport d'aquest per dur a terme una ofensiva contra Tebes i Etèocles. Tot i els esforços de Jocasta per arribar a un acord entre els fills, el setge de Tebes s'acaba produint i després d'un enfrontament fatal entre Etèocles i Polinices l'exèrcit tebà aconsegueix vèncer els argius. L'obra finalitza amb la fugida d'Èdip i la seva única filla encara viva, Antígona, a Colonos.

⁶² EUR. *El.* 651, 664, 670.

9.2. El pedagog amb respostes

El pedagog de *Fenícies* entra en acció en el pròleg de la tragèdia i més específicament en la segona part d'aquest, on estableix un diàleg amb Antígona, germana d'Eteòcles i Polinices. Podem dividir el pròleg d'aquesta tragèdia en dues parts: una primera escena en què Jocasta exposa els antecedents de la situació actual,⁶³ i l'escena on el pedagog i Antígona dialoguen mentre observen les tropes enemigues que volen atacar la ciutat.⁶⁴ Aquesta escena de contemplació de l'enemic que té lloc a la part més alta de les muralles de palau recorda l'escena de *τειχοσκοπία* -contemplació des de la muralla- (de *τειχος* + *σκοπέω*)-⁶⁵ que té lloc a la *Ilíada* entre Hèlena i Príam. En aquest cas, però, el pedagog és l'encarregat de donar explicacions a la jove princesa. El pedagog va responnent les preguntes concretes d'una Antígona encuriosida sobre els integrants de l'exèrcit argiu a punt d'atacar la ciutat.

El pedagog serà capaç de contestar tot allò que preguntí Antígona relatiu a l'exèrcit enemic, després de poder observar en detall els seus integrants i emblemes mentre visitava el camp argiu portant libacions a Polinices. És gràcies a Jocasta que el pedagog pot proporcionar tota la informació necessària a Antígona ja que la reina és l'encarregada d'enviar-lo al camp argiu per intentar convèncer Polinices i pactar una treva.

Des d'un inici⁶⁶ el pedagog mostrarà la seva preocupació per Antígona i vetllarà per ella i la seva reputació, donat que aquesta per poder contemplar l'exèrcit argiu ha abandonat les dependències de les donzelles, un fet impropï per una princesa.

En la seva primera intervenció, la pròpia Antígona ens proporciona informació important pel nostre anàlisi del personatge del pedagog. En les seves paraules identifiquem trets característics del pedagog i d'ella mateixa. La princesa 'necessita' l'ajuda de la mà anciana del pedagog per poder pujar a dalt de tot de les muralles i contemplar l'exèrcit argiu.⁶⁷ Això, a més de la seva reacció en veure per primera vegada el desplegament enemic,⁶⁸ ressaltarien el seu caràcter infantil i innocent que requereix encara l'acompanyament que caracteritza un pedagog.

En els versos que segueixen, la filla d'Èdip i Jocasta va interrogant el pedagog sobre els set capitosts que conformen l'exèrcit enemic. Abans que aquest comenci la descripció de cadascun

⁶³ EUR. *Phoen.* 1-87.

⁶⁴ EUR. *Phoen.* 88-201.

⁶⁵ cf. HOM. *Il.* 3, 121-242: episodi en què Hèlena explica al rei Príam qui és cadascun dels cabdills que observen des de dalt de les muralles de la ciutat de Troia.

⁶⁶ EUR. *Phoen.* 88-95.

⁶⁷ EUR. *Phoen.* 103-105.

⁶⁸ EUR. *Phoen.* 109-111.

dels generals, Antígona mostra la seva preocupació per la seguretat de les portes de la ciutat de Tebes tement per la seva protecció davant l'atac imminent. Segons MORENILLA (2013)⁶⁹ la preocupació sincera d'Antígona descansaria en el temor a les conseqüències sobre les dones autòctones de trobar-se en mans de l'enemic quan la ciutat és conquerida.

Antígona, ja per aquest temor a caure presonera ja per l'excitació del moment, mostra un estat emocional agitat i impulsu que queda palès en les seves interrogacions. Quan el pedagog li assenyala Polinices, la princesa expressa en veu alta el que sent i es produeix en ella en veure'l de lluny: el seu amor cap el germà exiliat i el desig de poder-se retrobar.

Antígona insisteix un últim cop en el temor que té com a dona de convertir-se en esclava juntament amb la resta de dones tebanes, si la ciutat és derrotada per l'exèrcit argiu. El pedagog, intentant apaivagar els neguits de la princesa, l'insta a tornar a la seva estança davant l'arribada d'una munió de dones fenícies, integrants del cor tràgic. Finalitza el seu parlament amb una crítica cap el comportament de les dones, fent referència a la seva vessant natural de ser xafarderes i de criticar-se les unes a les altres.⁷⁰

El pedagog de *Fenícies*, presenta una sèrie de trets que el situen com un home de confiança d'Antígona, com a pedagog seu, i del propi casal de Tebes. És la pròpia Jocasta la que encomana al pedagog la missió de proposar una treva al desterrat Polinices. Que se li encarregui un missió tan important ens fa pensar que aquest gaudia d'una certa jerarquia dins la família i que hauria estat el pedagog dels quatre fills de Jocasta. La reina potser l'escull a ell expressament perquè ningú més, extern a la família, podria utilitzar la seva relació de confiança per intentar persuadir Polinices de les seves intencions.

Des que apareix a escena, el pedagog esdevé els 'ulls' d'Antígona i del propi espectador aportant informació sobre les tropes i els capitosts de l'exèrcit argiu preparat per atacar. Del diàleg que estableix amb Antígona, n'extraïem la caracterització de la pròpia princesa com una jove que encara requereix la protecció del seu pedagog i que tot i que es mostra encuriosida per conèixer al detall la situació del desplegament enemic i del seu germà, al mateix temps, pateix per la seguretat pròpia i la de la ciutat. El fet que Eurípides situï la seva participació a l'inici de la tragèdia és un indicador més de la importància que l'autor tràgic volia destacar en la figura del pedagog i en la informació que aquest proporciona a Antígona i a l'espectador.

⁶⁹ Vegeu aquí l'article MORENILLA, C. (2013) "*La Antígona de Fenicias o la larga sombra de la Antígona de Sófocles*". *Humanitas* 65, p. 27-55.

⁷⁰ EUR. *Phoen.* 193-201.

10. Conclusions

A mode de conclusió, analitzarem els objectius que ens vam proposar a partir dels resultats obtinguts al llarg d'aquest estudi.

El primer objectiu que plantejàvem era la identificació i l'anàlisi dels trets físics i morals que caracteritzen els personatges secundaris de la dida i el pedagog. En relació a aquest hem optat per basar-nos en l'anàlisi del text grec original d'Eurípides per poder articular els perfils de la dida i el pedagog en el marc del gènere tràgic. Examinant amb deteniment el lèxic emprat per l'autor tràgic en les obres completes escollides, identifiquem una sèrie de trets comuns que caracteritza tots dos personatges i els fa distintius de la resta de personatges secundaris d'àmbit domèstic.

En primer lloc, tots dos són representats com persones d'edat avançada, una condició que els permet gaudir d'un coneixement ampli, basat en l'experiència. La vellesa, en efecte, els permet emetre discursos i parlaments sentenciosos i els proporciona un bon coneixement d'aquells que acompanyen, a saber, els seus senyors. En segon lloc, com a personatges secundaris d'àmbit domèstic, ambdós són companys d'esclavitud al servei dels senyors d'un *oikos*. Pel que fa a la seva facultat de dida i pedagog com a tals, tot i que en un principi pot semblar que en aquest punt divergeixen donat que s'acostuma a atribuir a la dida la criança dels infants i al pedagog el paper d'acompanyant en sentit de 'protecció' dels infants, a la pràctica, i com hem pogut identificar en els pedagogs d'*Electra* i *Fenícies*, les dues figures poden encarregar-se de pujar els infants i procurar el que necessitin. Ambdós personatges s'encarreguen d'anunciar i revelar nova informació a l'espectador. Podríem considerar com a darrer tret en comú la fidelitat present en tots dos personatges. En els dos casos, l'obligació moral i la devoció envers a qui serveixen es troba molt arrelada en les seves figures fins al punt de condicionar les seves accions i decisions.

Segonament, ens vam proposar establir la relació que tenen dida i pedagog amb els personatges principals, com és aquesta i com la concep el propi Eurípides. En relació a aquest aspecte, tot i que hem identificat alguns punts compartits pels dos personatges, el fet que el personatge del pedagog només aparegui en tres tragèdies completes d'Eurípides (*Medea*, *Electra* i *Fenícies*) i en un menor número de versos dificulta la comparació amb el personatge de la dida. Tenint present això, a continuació, determinem i resolem quin paper adopten dida i pedagog respecte els personatges principals, en aquest cas, els seus senyors.

Quant al pedagog, Eurípides hauria articulat aquest personatge segons dues intencions: anunciar i acompanyar. D'una banda, l'autor li atorga la funció d'informar al públic en tant que a través de les seves intervencions i actuant fins i tot com a 'missatger' aporta noves informacions que només ell coneix. De l'altra, fent honor a la seva concepció d'acompanyant, no se separa mai d'aquells que ha criat, segueix acompanyant els seus amos i procurant-ne el seu benestar tot i ja trobar-se en edat adulta. Una altra condició del seu paper en la tragèdia que no podem passar per alt és la responsabilitat que Eurípides li concedeix en relació al desenvolupament o transcurs de la trama, tot i tractar-se d'un personatge secundari d'àmbit domèstic. L'autor li confereix un paper determinant a *Electra*, on és l'encarregat de reconèixer Orestes, a *Fenícies*, on se li encomana convèncer Polinices perquè accepti una treva i contribueix a la caracterització d'Antígona, un personatge protagonista. En aquest sentit, l'autor tràgic estaria introduint una 'novetat' en fer recaure i atribuir a un personatge secundari com és el pedagog tal importància i valor respecte al desenvolupament de la trama i la seva relació amb els personatges principals.

De manera paral·lela, el personatge de la dida, a parer nostre, està configurat de manera conjunta amb el senyor/senyora a qui serveixen. És a dir, Eurípides no articula la dida com a personatge independent, sinó com a complementari, com a parella de la figura principal. En les tragèdies on aquesta pren part hem pogut observar com l'autor utilitza el personatge de la dida com a contrapunt del personatge principal. Per aconseguir aquest efecte en la figura de la dida, Eurípides, planteja una dida que pensa, que té opinions pròpies i que no vacil·la en expressar les seves emocions, tant si són favorables com contràries a les de la seva senyora o senyor. A més de configurar aquest personatge amb personalitat pròpia, de la mateixa manera que el pedagog, la dida, també s'encarrega d'aportar informació nova a l'espectador adoptant una postura de relatora de la intimitat de les seves senyores. Seguint en aquesta línia, a la dida també se li atorga un paper molt important en el desenvolupament de la tragèdia fins i tot com a responsable del desenllaç de la trama. Així, a *Medea* se li concedeix la *rhexis* del pròleg, parlament determinant que contextualitza i aproxima Medea al públic; a *Hipòlit*, les seves accions la fan responsable del desenllaç tràgic; a *Andròmaca* evita la mort de la seva senyora, Hermíone; a *Ió* disposa el desenllaç feliç facilitant la reconciliació entre Ió i Creüsa. Del personatge de la dida, però, el punt més destacable és que, a través de les seves intervencions, es concep la caracterització física i psicològica del personatge principal que, com hem pogut analitzar, sempre és la senyora o el senyor que ha criat i servit al llarg dels anys. La informació

que ens proporciona sobre la personalitat i el caràcter d'aquests ens permet configurar el personatge principal, fins i tot, sense que aquest hagi d'intervenir.

Tenint present totes aquestes observacions, podem establir que Eurípides hauria articulat els personatges secundaris d'àmbit domèstic de la dida i el pedagog per proporcionar una informació a l'espectador que només ells coneixen i per configurar el personatge principal al que serveixen. Si la dida i el pedagog, en més o menys mesura, són capaços de dur a terme tals funcions és degut, precisament, a la seva condició natural de 'dida i pedagog' i al lligam estret que els uneix amb els protagonistes.

El tercer i darrer objectiu consistia en definir les diferències existents entre la dida i el pedagog, fent particular èmfasi, si s'escau, en qüestions lligades als rols de gènere. Com ja apuntàvem a l'apartat '3.3. Semblances i divergències de la dida i el pedagog', a partir de l'anàlisi del text grec original d'Eurípides i, posteriorment, de l'estudi concret de cada tragèdia podem establir quines diferències han sorgit i deduïm de la seva comparació.

Partint de la idea que tots dos personatges mantenen un lligam especial amb el personatge principal com a conseqüència d'haver-se encarregat de la seva criança, en el cas de la dida aquesta relació afectuosa queda molt més palesa i es ressalta més al llarg de les tragèdies. De forma contrària al pedagog, la dida en tot moment expressa els seus sentiments i emocions, a diferència del seu company d'esclavitud que es limita a dur a terme la funció dramàtica que li atorga Eurípides sense opinar al respecte. La dida expressa les seves emocions com una manifestació natural del seu instint maternal. Aquesta circumstància clarament diferencial respecte a la figura del pedagog, que no mostra ni expressa aquests sentiments, es pot interpretar a partir d'una qüestió de gènere. És a dir, Eurípides associaria i entendria aquesta expressió oberta de les emocions personals com una característica pròpia del gènere femení, i per aquest motiu només la dida, com a dona, mostraria de forma clara i sincera els seus sentiments.

Posant especial atenció en *Medea*, donat que és l'única tragèdia eurípidea en què intervenen tots dos personatges, podríem determinar que en el cas de trobar-se ambdós en un mateix escenari -tal i com s'esdevé en aquesta obra- l'autoritat de la dida és superior. Dos arguments sostindrien aquesta afirmació: el número de versos que entona la dida, significativament superior, i el fet de què, en aquesta obra, la dida dona instruccions al pedagog i aquest les acata sense problema.

11. Bibliografia

Fonts clàssiques

ALBERICH I MARINÉ, J. (2017). *Homer. Ilíada*. Barcelona: RBA La Magrana.

ALBERICH I MARINÉ, J. (2014). *Homer. Odissea*. Barcelona: RBA La Magrana.

CARRAMIÑANA, A. (2014). *Eurípides. Medea*. Barcelona: RBA La Magrana.

LABIANO, J.M. (2005). *Eurípides. Tragedias, Vol. II (Ión)*. Madrid: Cátedra.

LABIANO, J.M. (2000). *Eurípides. Tragedias, Vol. III (Las Fenicias)*. Madrid: Cátedra.

LLABRÉS I RIPOLL, M.R. (2015). *Eurípides. Tragèdies, Vol. III (Hipòlit, Andròmaca)*. Barcelona: Fundació Bernat Metge.

LLABRÉS I RIPOLL, M.R. (2018). *Eurípides. Tragèdies, Vol. V (Electra)*. Barcelona: Fundació Bernat Metge.

Fonts secundàries

ALESSO, M. & GONZÁLEZ, A. (1998) “Euriclea o la construcción de un personaje emblemático”. IX Congreso Español de Estudios Clásicos 4, p. 35-40.

CALDERÓN, E. & MORALES, A. (2007) *La madre en la antigüedad: Literatura, sociedad y religión*. Madrid: Signifer Libros.

DE MARTINO, F. & MORENILLA, C. (2014). *Teatro y Sociedad en la Antigüedad Clásica. A la sombra de los héroes*. València: Levante editori-Bari.

DE MARTINO, F. & MORENILLA, C. (2016). *Teatro y Sociedad en la Antigüedad Clásica. Personajes Secundarios con Historia*. València: Levante editori-Bari.

ESTRADA, C. (2021). *Odiseicas. Las mujeres en la Odisea*. Barcelona: Seix Barral.

KARYDAS, H. P. (1998). *Eurykleia and her Successors. Female Figures of Authority in Greek Poetics*. Boston: Rowman & Littlefield Publishers.

LLAGÜERRI PUBILL, N. (2015). *Nodrizas de tragedia. Mujeres al servicio del teatro griego*. València: JPM Ediciones.

LÓPEZ FÉREZ, J. A. (1988). *Historia de la literatura griega*. Madrid: Ediciones Cátedra.

MACKIE, C. J. (1997). “*Achilles’ Teachers: Chiron and Phoenix in the ‘Iliad’*”. Greece & Rome, Cambridge University Press 44, 1, p. 1-10.

MARROU, H. (1948). *Histoire de l’éducation dans l’antiquité*. París: Seuil.

REVERT SORIANO, R. (2015). “*Un personaje secundario en una obra coral: el pedagogo de Fenicias*”. Revista de Iniciación en la Investigación del teatro clásico grecolatino y su tradición 3, p. 91-108.

ROBBINS, E. (1993). “*The Education of Achilles*”. Quaderni Urbinati di Cultura Classica 45, 3, p. 7-20.

SAMAMA, E. (2003) *Les médecins dans le monde grec*. Ginebra: Droz.

SANTIAGO ÁLVAREZ, R. A. & OLLER GUZMÁN, M. (2013). *Contacto de poblaciones y extranjería en el mundo griego antigo. Estudio de Fuentes*. Bellaterra: Faventia.

SERGHIDOU, A. (2010). “*Servitude tragique. Esclaves et héros déçus dans la tragédies grecque*”. Besançon: Institut des Sciences et Techniques de l’Antiquité, p. 5-366.

VERGARA CIORDIA, J. (2013). “*Familia y educación familiar en la Grecia Antigua*”. Estudios sobre educación 25, p. 13-30.

VILATTE, S. (1991). “*La nourrice grecque: une question d’histoire sociale et religieuse*”. L’antiquité classique 60, p. 5-28.

YANNICOPOULOS, A. V. (1985). “*The Pedagogue in Antiquity*”. British Journal of Educational Studies 33, p. 173-179.

12. Annexos

Annex 1: Selecció de passatges de les obres comentades⁷¹

Medea

- **v.1-48:** la dida exposa els seus temors sobre l'estat mental de Medea

Τροφός

Εἴθ' ὄφελ' Ἀργοῦς μὴ διαπτάσθαι σκάφος
Κόλχων ἐς αἶαν κυανέας Συμπληγάδας,
μηδ' ἐν νάπαισι Πηλίου πεσεῖν ποτε
5 τμηθεῖσα πεύκη, μηδ' ἐρετμῶσαι χέρας
ἀνδρῶν ἀριστέων οἱ τὸ πάγχρυσον δέρος
Πελία μετῆλθον. οὐ γὰρ ἂν δέσποιν' ἐμὴ
Μήδεια πύργους γῆς ἔπλευσ' Ἴωλκίας
ἔρωτι θυμὸν ἐκπλαγεῖς Ἰάσονος·
οὐδ' ἂν κτανεῖν πείσασα Πελιάδας κόρας
10 πατέρα κατῴκει τήνδε γῆν Κορινθίαν
ξὺν ἀνδρὶ καὶ τέκνοισιν, ἀνδάνουσα μὲν
φυγὰς πολίταις ὧν ἀφίκετο χθόνα
αὐτῷ τε πάντα συμφέρουσ' Ἰάσони·
ἥπερ μεγίστη γίγνεται σωτηρία,
15 ὅταν γυνὴ πρὸς ἄνδρα μὴ διχοστατῇ.
νῦν δ' ἐχθρὰ πάντα, καὶ νοσεῖ τὰ φίλτατα.
προδοὺς γὰρ αὐτοῦ τέκνα δεσπότην τ' ἐμὴν
γάμοις Ἰάσων βασιλικοῖς εὐνάζεται,
γῆμας Κρέοντος παῖδ', ὃς αἰσυνᾷ χθονός.

Dida:

Tant de bo que la nau Argos mai no hagués volat cap a la terra dels Colcs a través de les Simplègades blaves, ni cap pi tallat mai no hagués caigut als boscos de Pèlion, ni hagués equipat amb remes les mans dels millors homes que van marxar a la recerca del velló d'or per a Pèlias. Certament, la meua senyora Medea no hauria navegat cap a les torres de la terra de Iolcos colpejada en el cor per l'amor de Jàson, ni tampoc havent convençut les filles de Pèlias perquè matessin llur pare, habitaria aquesta terra de Corint. Amb el seu home i els seus fills, sent agradable als ciutadans, va arribar a la terra d'aquests com a fugitiva en tot estant d'acord amb el mateix Jàson: la major salvació és precisament aquesta: quan una esposa no està en desacord amb el seu espòs. Ara tot li és odiós i les coses estimades emmalalteixen, perquè Jàson havent traït els seus fills i la meua senyora, descansa en uns casaments reials, havent-se casat amb la filla de Creont, el qual governa aquesta terra.

⁷¹ Les traduccions, llevat que s'indiqui el contrari, són de l'autora.

20 Μήδεια δ' ἡ δύστηνος ἡτιμασμένη
 βοᾷ μὲν ὄρκους, ἀνακαλεῖ δὲ δεξιᾶς
 πίστιν μεγίστην, καὶ θεοὺς μαρτύρεται
 οἷας ἀμοιβῆς ἐξ Ἰάσονος κυρεῖ.
 κεῖται δ' ἄσιτος, σῶμ' ὑφεῖσ' ἀλγηδόσιν,
 25 τὸν πάντα συντήκουσα δακρύοις χρόνον
 ἐπεὶ πρὸς ἀνδρὸς ἦσθητ' ἡδίκημένη,
 οὔτ' ὄμμ' ἐπαίρους' οὔτ' ἀπαλλάσσουσα γῆς
 πρόσωπον· ὥς δὲ πέτρος ἢ θαλάσσιος
 30 κλύδων ἀκούει νουθετουμένη φίλων,
 ἦν μὴ ποτε στρέψασα πάλλευκον δέρην
 αὐτὴ πρὸς αὐτὴν πατέρ' ἀποιμῶξιν φίλον
 καὶ γαῖαν οἴκους θ', οὓς προδοῦσ' ἀφίκετο
 μετ' ἀνδρὸς ὅς σφε νῦν ἀτιμάσας ἔχει.
 ἔγνωκε δ' ἡ τάλαινα συμφορᾶς ὑπο
 35 οἷον πατρώας μὴ ἀπολείπεσθαι χθονός.
 στυγεῖ δὲ παῖδας οὐδ' ὀρῶσ' εὐφραίνεται.
 δέδοικα δ' αὐτὴν μὴ τι βουλεύσῃ νέον·
 βαρεῖα γὰρ φρήν, οὐδ' ἀνέξεται κακῶς
 πάσχουσ' (ἐγῶ δα τήνδε) δειμαίνω τέ νιν
 40 μὴ θηκτὸν ὥσιν φάσγανον δι' ἥπατος
 [σιγῇ δόμους εἰσβάσ', ἵν' ἔστρωται λέχος,]
 ἢ καὶ τυράννους τόν τε γήμαντα κτάνη
 κᾶπεται μείζω συμφορὰν λάβῃ τινά.
 δεινὴ γάρ· οὔτοι ῥαδίως γε συμβαλὼν
 45 ἔχθραν τις αὐτῇ καλλίνικος ἄσεται.
 ἀλλ' οἶδε παῖδες ἐκ τρόχων πεπαυμένοι
 στείχουσι, μητρὸς οὐδὲν ἐννοοῦμενοι
 κακῶν· νέα γὰρ φροντὶς οὐκ ἀλγεῖν φιλεῖ.

La desgraciada Medea, deshonrada, crida els juraments, invoca el major compromís de la mà dreta i posa als déus com a testimoni de quina mena de compensació rep de la part de Jàson. Jeu en dejú, havent entregat el cos als dolors, consumint amb llàgrimes tot el temps des que va adonar-se que ha estat objecte d'injustícia per part del seu marit, i no aixeca els ulls ni allunya el rostre de terra: aquesta com una roca o una onada marina escolta els amics que li donen consells, si no és que, havent girat el seu coll blanquíssim alguna vegada, es lamenti pel seu pare estimat, per la seva pàtria i la seva casa que va traïr per marxar amb l'home que ara a ella l'ha deshonrat. La dissortada ha après sota la desgràcia quina cosa és no abandonar la terra paterna. Odia els fills i no s'alegra en veure'ls. Tinc por que ella ordeixi un nou pla, perquè és violenta, en efecte, pel que fa al seu tarannà, i no suportarà el passar-ho malament (jo la conec) i temo que es clavi una espasa esmolada a través del seu fetge [havent entrat silenciosament a la cambra, on es troba el llit], o que mati el rei i el que s'ha casat, i després descobreixi una desgràcia pitjor, perquè és terrible: certament, ningú, havent-se enemistat amb ella, fàcilment aconseguirà una victòria. Aquí venen els fills havent acabat les curses, sense imaginar cap de les desgràcies de la mare: perquè el pensament jove no estima el patiment.

- **v. 49-95:** el pedagog porta nova informació que ve a agreujar la situació de Medea

Παιδαγωγός

50 παλαιὸν οἴκων κτῆμα δεσποίνης ἐμῆς,
τί πρὸς πύλαισι τήνδ' ἄγους' ἐρημίαν
ἔστηκας, αὐτὴ θρεομένη στυγερὰ κακά;
πῶς σοῦ μόνη Μήδεια λείπεσθαι θέλει;

Τροφός

55 τέκνων ὁπαδὲ πρέσβυ τῶν Ἰάσονος,
χρηστοῖσι δούλοις ξυμφορὰ τὰ δεσποτῶν
κακῶς πίτνοντα, καὶ φρενῶν ἀνθάπτεται.
ἐγὼ γὰρ ἐς τοῦτ' ἐκβέβηκ' ἀλγηδόνοιο
ὥσθ' ἡμέρος μ' ὑπῆλθε γῆ τε κούραν' ὦ
λέξαι μολούσῃ δεῦρο δεσποίνης τύχας.

Παιδαγωγός

οὐπω γὰρ ἡ τάλαινα παύεται γόων;

Τροφός

60 ζηλῶ σ' : ἐν ἀρχῇ πῆμα κοῦδέπω μεσοῖ.

Παιδαγωγός

ὦ μῶρος, εἰ χρὴ δεσπότας εἰπεῖν τόδε:
ὥς οὐδὲν οἶδε τῶν νεωτέρων κακῶν.

Τροφός

τί δ' ἔστιν, ὦ γεραίε; μὴ φθόνει φράσαι.

Παιδαγωγός

οὐδέν: μετέγνων καὶ τὰ πρόσθ' εἰρημένα.

Pedagog:

Antiga possessió de la casa de la meva senyora, per què t'estàs dempeus tota sola davant de les portes, lamentant-te per les teves pròpies desgràcies? Com és que Medea vol quedar-se sola, privada de la teva companyia?

Dida:

Vell acompanyant dels fills de Jàson, per als bons esclaus, és una desgràcia allò que dels senyors va malament i s'apodera dels seus pensaments. Jo, certament, he arribat a aquest punt de patiment, que havent vingut fins aquí, m'ha pres un desig d'explicar a la terra i al cel les desgràcies de la meva senyora.

Pedagog:

Així doncs, certament, la desgraciada, encara no atura els seus plors?

Dida:

T'envejo: la desgràcia està al principi i encara no arriba a la meitat.

Pedagog:

Oh boja, si és permès anomenar així als senyors: perquè encara no sap res de les desgràcies més recents.

Dida:

Què hi ha, ancià? No et neguis a parlar.

Pedagog:

Res: em penedeixo fins i tot del que he dit abans.

Τροφός

65 μή, πρὸς γενείου, κρύπτε σύνδουλον σέθεν:
σιγὴν γάρ, εἰ χρή, τῶνδε θήσομαι πέρι.

Παιδαγωγός

ἦκουσά του λέγοντος, οὐ δοκῶν κλύειν,
πεσσοὺς προσελθόν, ἔνθα δὴ παλαίτεροι
70 θάσσουσι, σεμνὸν ἀμφὶ Πειρήνης ὕδωρ,
ὥς τούσδε παῖδας γῆς ἑλᾶν Κορινθίας
σὺν μητρὶ μέλλοι τῆσδε κοίρανος χθονὸς
Κρέων. ὁ μέντοι μῦθος εἰ σαφὴς ὅδε
οὐκ οἶδα: βουλοίμην δ' ἂν οὐκ εἶναι τόδε.

Τροφός

καὶ ταῦτ' Ἰάσων παῖδας ἐξανέξεται
75 πάσχοντας, εἰ καὶ μητρὶ διαφορὰν ἔχει;

Παιδαγωγός

παλαιὰ καινῶν λείπεται κηδευμάτων,
κοῦκ ἔστ' ἐκεῖνος τοῖσδε δώμασιν φίλος.

Τροφός

ἀπωλόμεσθ' ἄρ', εἰ κακὸν προσοίσομεν
νέον παλαιῷ, πρὶν τόδ' ἐξηντληκέναι.

Παιδαγωγός

80 ἀτὰρ σύ γ', οὐ γὰρ καιρὸς εἰδέναι τόδε
δέσποιναν, ἡσύχαζε καὶ σίγα λόγον.

Τροφός

ὦ τέκν', ἀκούεθ' οἷος εἰς ὑμᾶς πατήρ;

Dida:

No, pel teu mentó, no ho ocultis a la teva companya d'esclavitud: certament, si cal, callaré sobre això.

Pedagog:

Havent-me apropiat a les taules de dames, allà on s'asseuen els més ancians, prop de l'aigua sagrada de Pirene, he sentit, sense semblar escoltar-ho, que un deia que Creont, rei d'aquesta terra, es disposa a expulsar de la terra coríntia aquests nens juntament amb la seva mare. Certament, si aquest rumor és cert no ho sé, però voldria que no ho fos.

Dida:

I Jàson suportarà que els seus fills pateixin, encara que tingui un desacord amb la seva mare?

Pedagog:

Els antics matrimonis són vençuts pels nous, i aquell ja no és amic d'aquest casal.

Dida:

Estem perduts, doncs, si hem d'afegir una nova desgràcia a l'antiga, abans que aquesta l'hàgim buidada del tot.

Pedagog:

Però tu, almenys, ja que no és oportú que ho sàpiga la senyora, tranquil·litza't i calla el fet.

Dida:

Oh nens, sentiú quina mena d'home és el pare cap a vosaltres?

ὅλοιτο μὲν μή: δεσπότης γάρ ἐστ' ἐμός:
ἀτὰρ κακός γ' ὢν ἐς φίλους ἀλίσκεται.

Παιδαγωγός

85 τίς δ' οὐχὶ θνητῶν; ἄρτι γινώσκεις τόδε,
ὥς πᾶς τις αὐτὸν τοῦ πέλας μᾶλλον φιλεῖ,
[οἱ μὲν δικαίως, οἱ δὲ καὶ κέρδους χάριν]
εἰ τούσδε γ' εὐνῆς οὔνεκ' οὐ στέργει πατήρ;

Τροφός

ἴτ', εὖ γὰρ ἔσται, δωμάτων ἔσω, τέκνα.
90 σὺ δ' ὥς μάλιστα τούσδ' ἐρημώσας ἔχε
καὶ μὴ πέλαζε μητρὶ δυσθυμουμένη.
ἦδη γὰρ εἶδον ὄμμα νιν ταυρουμένην
τοῖσδ', ὥς τι δρασείουσαν: οὐδὲ παύσεται
χόλου, σάφ' οἶδα, πρὶν κατασκῆψαί τι.
95 ἐχθρούς γε μέντοι, μὴ φίλους, δράσειέ τι.

- **v. 98-110:** la dida manifesta el seu temor per la seguretat dels fills

Τροφός

τόδ' ἐκεῖνο, φίλοι παῖδες: μήτηρ
κινεῖ κραδίαν, κινεῖ δὲ χόλον.
100 σπεύδετε θᾶσσον δώματος εἴσω
καὶ μὴ πελάσητ' ὄμματος ἐγγὺς
μηδὲ προσέλθητ', ἀλλὰ φυλάσσεσθ'
ἄγριον ἦθος στυγεράν τε φύσιν
φρενὸς αὐθάδους.
105 ἴτε νυν, χωρεῖθ' ὥς τάχος εἴσω:
δῆλον ἀπ' ἀρχῆς ἐξαιρόμενον
νέφος οἰμωγῆς ὥς τάχ' ἀνάψει
μείζονι θυμῷ: τί ποτ' ἐργάζεται

Que es mori! Ai, no, ja que és el meu amo, però, en efecte, és culpable de ser dolent cap els seus estimats.

Pedagog:

Qui no ho és dels mortals? Ho coneixes molt bé això, que tothom s'estima més a si mateix que el seu veí, [els uns justament, els altres a causa del guany] si és que el pare no els estima a causa del matrimoni?

Dida:

Entreu cap a dins la casa, nens, certament tot anirà bé. Tu no els deixis, tingue'ls apartats tant com puguis i no els acostis a la mare, dessolada, car ja l'he vista mirant-los amb uns ulls de brau salvatge, com volent fer alguna cosa. I no calmarà la seva ira, la conec bé, fins que no ataquí algú. Tant de bo que almenys faci alguna cosa contra els enemics, i no contra els estimats.

Dida:

Això és allò (que us deia), nens estimats: la mare agita el cor i agita la còlera. Afanyeu-vos cap a dins dels estatges ràpidament i no us apropieu a la seva vista ni us hi adreceu, sinó que resguardeu-vos del seu caràcter salvatge i de la naturalesa brutal de la seva ànima superba. Entreu ara, correu com més ràpid millor cap a dins; és evident que, elevant-se des d'un primer moment, un núvol de laments aviat s'encendrà amb una força més gran. Què farà aleshores una ànima orgullosa i difícil de calmar mossegada pels mals?

110 μεγαλόσπλαγχνος δυσκατάπαυστος
 ψυχὴ δηθεῖσα κακοῖσιν;

- **v. 115-130:** la dida manifesta el seu temor per la seguretat dels fills

Τροφός

115 ἰὼ μοί μοι, ἰὼ τλήμων.
 τί δέ σοι παῖδες πατρὸς ἀμπλακίας
 μετέχουσι; τί τούσδ' ἔχθεις; οἴμοι,
 τέκνα, μή τι πάθῃθ' ὥς ὑπεραλγῶ.
 δεινὰ τυράννων λήματα καὶ πῶς
120 ὀλίγ' ἀρχόμενοι, πολλὰ κρατοῦντες
 χαλεπῶς ὀργὰς μεταβάλλουσιν.
 τὸ γὰρ εἰθίσθαι ζῆν ἐπ' ἴσοισιν
 κρεῖσσον: ἐμοὶ γοῦν ἐπὶ μὴ μεγάλοις
 ὀχυρῶς τ' εἷη καταγῆράσκειν.
125 τῶν γὰρ μετρίων πρῶτα μὲν εἰπεῖν
 τοῦνομα νικᾷ, χρῆσθαι τε μακρῶ
 λῶστα βροτοῖσιν: τὰ δ' ὑπερβάλλοντ'
 οὐδένα καιρὸν δύναται θνητοῖς,
 μείζους δ' ἄτας, ὅταν ὀργισθῇ
130 δαίμων οἴκοις, ἀπέδωκεν.

- **v. 139-143:** la dida fa referència a l'estat anímic en què es troba Medea

Τροφός

 οὐκ εἰσὶ δόμοι: φροῦδα τάδ' ἤδη.
140 τὸν μὲν γὰρ ἔχει λέκτρα τυράννων,
 ἢ δ' ἐν θαλάμοις τήκει βιοτὴν
 δέσποινα, φίλων οὐδενὸς οὐδὲν
 παραθαλπομένη φρένα μύθοις.

Dida:

Ai de mi, ai infortunada! Per què els teus fills participen dels errors del seu pare? Per què els odies? Pobre de mi, fills, com m'amoïna que patiu algun mal. Les resolucions dels tirans són terribles i, obeint poc i manant molt, difícilment canvien el seu caràcter. En efecte, és millor acostumar-se a viure entre iguals. Tant de bo que a mi em sigui permès envellir amb seguretat sense grandeses, car esmentar la mesura en primer lloc proporciona la victòria, i és el millor per els mortals en molt fer-ne ús: l'excés no produeix als mortals cap profit, sinó que ha provocat obcecacions més grans quan una divinitat s'irrita contra un casal.

Dida:

No hi ha casa: ja ha desaparegut. Perquè el llit reial el reté, i la meva senyora, al dormitori, consumeix la seva existència, en el seu cor confortada per les paraules de cap dels seus amics.

- **v. 168-172:** la dida és conscient de què Medea no apaivagarà la seva còlera

Τροφός

κλύεθ' οἷα λέγει κάπιβοᾷται
 Θέμιν εὐκταίαν Ζηνός, ὃς ὄρκων
 170 θνητοῖς ταμίας νενόμισται;
 οὐκ ἔστιν ὅπως ἔν τινι μικρῷ
 δέσποινα χόλον καταπαύσει.

- **v. 184-203:** última intervenció de la dida

Τροφός

δράσω τάδ': ἀτὰρ φόβος εἰ πείσω
 185 δέσποιναν ἐμήν:
 μόχθου δὲ χάριν τήνδ' ἐπιδώσω.
 καίτοι τοκάδος δέργμα λεαίνης
 ἀποταυροῦται δμωσίν, ὅταν τις
 μῦθον προφέρων πέλας ὀρμηθῇ.
 190 σκαιοὺς δὲ λέγων κούδέν τι σοφοὺς
 τοὺς πρόσθε βροτοὺς οὐκ ἂν ἀμάρτοις,
 οἵτινες ὕμνους ἐπὶ μὲν θαλίαις
 ἐπὶ τ' εἰλαπίναις καὶ παρὰ δειπνοῖς
 ἤϋροντο βίῳ τερπνὰς ἀκοάς:
 195 στυγίους δὲ βροτῶν οὐδείς λύπας
 ἤϋρετο μούσῃ καὶ πολυχόρδοις
 ᾧδαῖς παύειν, ἐξ ὧν θάνατοι
 δειναί τε τύχαι σφάλλουσι δόμους.
 καίτοι τάδε μὲν κέρδος ἀκεῖσθαι
 200 μολπαῖσι βροτούς: ἵνα δ' εὐδαιπνοὶ
 δαῖτες, τί μάτην τείνουσι βοήν;
 τὸ παρὸν γὰρ ἔχει τέρψιν ἀφ' αὐτοῦ
 δαιτὸς πλήρωμα βροτοῖσιν.

Dida:

Sentiu quines paraules pronuncia i com entre crits invoca Temis, filla de Zeus, el qui és considerat el guardià dels juraments dels mortals? No pot ser que la meva senyora posi fi a la seva còlera amb tan poca cosa.

Dida:

Ho faré: però tinc por de si aconseguiré persuadir la meva senyora. Tanmateix et donaré una compensació per l'esforç, tot i que clava una mirada esfereïdora com la d'una lleona que acaba de parir, cada vegada que algun dels servents se li acosta tot dirigint-li la paraula. No t'equivocaries si anomenessis necis i no gens savis els homes d'abans, els quals van inventar cants per les festes, els convits i els banquetes, sons plaents per a la vida, però cap no va descobrir com posar fi amb música i cants de sons variats els dolors terribles dels mortals, per culpa dels quals les morts i els destins terribles ensorren les cases. I en veritat seria un guany que els mortals els curessin mitjançant cants! On hi ha festins esplèndids, per què alcen la veu en va? Certament, l'abundor del banquet present conté la joia per els mortals.

- **v. 1002-1020:** el pedagog reapareix amb els infants i anuncia a Medea que la missió al palau reial ja s'ha dut a terme

Παιδαγωγός

δέσποιν', ἀφείνται παῖδες οἶδε σοι φυγῆς,
καὶ δῶρα νύμφη βασιλὶς ἀσμένη χεροῖν
ἐδέξατ': εἰρήνη δὲ τὰ κεῖθεν τέκνοις.

1005 ἔα: τί συγχυθεῖς ἔστηκας ἥνικ' εὐτυχεῖς;
[τί σὴν ἔστρεψας ἔμπαλιν παρηίδα
κοῦκ ἀσμένη τόνδ' ἐξ ἐμοῦ δέχῃ λόγον;]

Μήδεια

αἰαῖ.

Παιδαγωγός

τάδ' οὐ ξυνωδὰ τοῖσιν ἐξηγγελμένοις.

Μήδεια

αἰαῖ μάλ' αὖθις.

Παιδαγωγός.

μῶν τιν' ἀγγέλλων τύχην

1010 οὐκ οἶδα, δόξης δ' ἐσφάλην εὐαγγέλου;

Μήδεια

ἡγγειλας οἶ' ἡγγειλας: οὐ σὲ μέφομαι.

Παιδαγωγός

τί δαὶ κατηφὲς ὄμμα καὶ δακρυρροεῖς;

Μήδεια

πολλή μ' ἀνάγκη, πρέσβυ: ταῦτα γὰρ θεοὶ
κἀγὼ κακῶς φρονοῦσ' ἐμηχανησάμην.

Pedagog:

Senyora, aquests fills teus s'han lliurat de l'exili i la jove princesa va mostrar-se contenta amb els presents a les mans: des d'aleshores hi ha pau pels teus fills. Ai! Per què et trasbales quan ets afortunada? [Per què gires cap enrere la teva galta i no reps amb alegria aquestes paraules de mi?].

Medea:

Ai, ai!

Pedagog:

Aquestes coses no lliguen amb el que anuncio.

Medea:

Ai, ai, de nou!

Pedagog:

És que t'he anunciat alguna cosa sense saber-ho i m'he equivocat pensant que era una bona notícia?

Medea:

El que anuncies és el que anuncies: no te'n faig retrets.

Pedagog:

Doncs, per què abaixes el rostre i vesses llàgrimes?

Medea:

En tinc una necessitat imperiosa, ancià, perquè aquestes coses les hem pensat els déus i jo, que ho he ordit miserablement.

Παιδαγωγός

1015 θάρσει: κάτει τοι καὶ σὺ πρὸς τέκνων ἔτι.

Μήδεια

ἄλλους κατάξω πρόσθεν ἢ τάλαιν' ἐγώ.

Παιδαγωγός

οὔτοι μόνη σὺ σὼν ἀπεζύγης τέκνων:
κούφως φέρειν χρή θνητὸν ὄντα συμφοράς.

Μήδεια

δράσω τάδ'. ἀλλὰ βαῖνε δωμάτων ἔσω
1020 καὶ παισὶ πόρσυν' οἷα χρή καθ' ἡμέραν.

Pedagog:

Tingues coratge: tornaràs també pels teus fills.

Medea:

Abans en faré baixar uns altres, desgraciada de mi.

Pedagog:

Tu no ets l'única que s'ha separat dels seus fills: És necessari que, mortal com ets, suportis les desgràcies amb lleugeresa.

Medea:

Ho faré. Apa, vés cap a dins de casa i prepara als infants el que necessiten cada dia.

Hipòlit

- **v. 176-197:** la dida descriu l'estat anímic i físic en què es troba Fedra i la seva frustració envers la malaltia de la seva mestressa

Τροφός

ὦ κακὰ θνητῶν στυγεραὶ τε νόσοι.
τί σ' ἐγὼ δράσω; τί δὲ μὴ δράσω;
τόδε σοι φέγγος, λαμπρὸς ὅδ' αἰθήρ,
ἔξω δὲ δόμων ἤδη νοσερᾷς
180 δέμνια κοίτης.
δεῦρο γὰρ ἐλθεῖν πᾶν ἔπος ἦν σοι,
τάχα δ' ἐς θαλάμους σπεύσεις τὸ πάλιν.
ταχὺ γὰρ σφάλλη κούδενι χαίρεις,
οὐδέ σ' ἀρέσκει τὸ παρόν, τὸ δ' ἀπὸν
185 φίλτερον ἡγῆ.
κρεῖσσον δὲ νοσεῖν ἢ θεραπεύειν:

Dida:

Oh desgràcies dels mortals i malalties odioses! Què he de fer amb tu? Què no he de fer? Aquí tens la llum del dia, aquest cel clar, i ja és fora del palau el catre del teu jeure malalt. Perquè tot el que deies era venir aquí, però aviat t'afanyaràs cap al dormitori de nou. De seguida et frustres i no t'alegres amb res, i no t'agrada el que tens al costat i penses que et resultarà més grat el que és lluny. És millor estar malalt que tenir-ne cura:

τὸ μὲν ἔστιν ἀπλοῦν, τῷ δὲ συνάπτει
 λύπη τε φρενῶν χερσὶν τε πόνος.
 πᾶς δ' ὀδυνηρὸς βίος ἀνθρώπων
 190 κοῦκ ἔστι πόνων ἀνάπαισις.
 ἀλλ' ὅ τι τοῦ ζῆν φίλτερον ἄλλο
 σκότος ἀμπίσχων κρύπτει νεφέλαις.
 δυσέρωτες δὴ φαινόμεθ' ὄντες
 τοῦδ' ὅ τι τοῦτο στίλβει κατὰ γῆν
 195 δι' ἀπειροσύνην ἄλλου βιότου
 κοῦκ ἀπόδειξιν τῶν ὑπὸ γαίας,
 μύθοις δ' ἄλλως φερόμεσθα.

una cosa és senzilla, l'altra produeix dolor de cor i fatiga a les mans. Tota vida dels humans és dolorosa i no hi ha repòs per llurs treballs. Però qualsevol altra cosa que sigui més estimada que viure, la foscor l'oculta cobrint-la amb núvols. Certament ens mostrem bojament enamorats per qualsevol cosa que brilla a la terra, pel desconeixement d'una altra vida i perquè no se'ns mostra el que hi ha sota terra, sinó que inútilment ens deixem portar pels rumors.

- **v. 198-266:** la dida es cuida d'una Fedra delirant i vulnerable a causa de la malaltia desconeguda

Φαίδρα

αἶρετέ μου δέμας, ὀρθοῦτε κάρα:
 λέλυμαι μελέων σύνδεσμα φίλων.
 200 λάβετε εὐπήχεις χεῖρας, πρόπολοι.
 βαρὺ μοι κεφαλῆς ἐπίκρανον ἔχειν:
 ἄφελ', ἀμπέτασον βόστρυχον ὦμοις.

Fedra:

Alceu-me el cos, dreceu-me el cap: tinc afluixades les juntures dels membres estimats. Agafeu-me els bells braços, serventes. És feixuc per mi portar la cinta del cap. Treu-me-la, posa'm els rinxols sobre les espatlles.

Τροφός

θάρσει, τέκνον, καὶ μὴ χαλεπῶς
 μετάβαλλε δέμας:
 205 ῥᾶον δὲ νόσον μετὰ θ' ἡσυχίας
 καὶ γενναίου λήματος οἴσεις.
 μοχθεῖν δὲ βροτοῖσιν ἀνάγκη.

Dida:

Tingues coratge, filla, no regiris el cos penosament: suportaràs més fàcilment la malaltia amb tranquil·litat i un ànim generós. Patir és llei natural per als mortals.

Φαίδρα

αἰαῖ:

πῶς ἂν δροσερᾶς ἀπὸ κρηνίδος
καθαρῶν ὑδάτων πῶμ' ἀρυσάιμαν,
210 ὑπὸ τ' αἰγείροις ἔν τε κομήτῃ
λειμῶνι κλιθεῖς ἀναπαυσαίμαν;

Τροφός

ὦ παῖ, τί θροεῖς;
οὐ μὴ παρ' ὄχλῳ τάδε γηρύση
μανίας ἔποχον ρίπτουσα λόγον;

Φαίδρα

215 πέμπετέ μ' εἰς ὄρος· εἶμι πρὸς ὕλαν
καὶ παρὰ πεύκας, ἵνα θηροφόνοι
στεῖβουσι κύνες
βαλιαῖς ἐλάφοις ἐγχριμπτόμεναι.
πρὸς θεῶν, ἔραμαι κυσὶ θούξαι
220 καὶ παρὰ χαίταν ξανθὰν ῥῖψαι
Θεσσαλὸν ὄρπακ', ἐπίλογχον ἔχουσ'
ἐν χειρὶ βέλος.

Τροφός

τί ποτ', ὦ τέκνον, τάδε κηραίνεις;
τί κυνηγεσίῳ καὶ σοι μελέτῃ;

225 τί δὲ κρηναίων νασμῶν ἔρασαι;
πάρα γὰρ δροσερὰ πύργοις συνεχῆς
κλειτύς, ὅθεν σοι πῶμα γένοιτ' ἄν.

Φαίδρα

δέσποιν' ἀλίας Ἄρτεμι Λίμνας
καὶ γυμνασίῳ τῶν ἵπποκρότων,

Fedra:

Ai, ai! Com podria d'una font de rosada recollir aigua pura i descansar jaient sota els pollancres negres en un prat frondós?

Dida:

Oh filla, què crides? No has de dir-ho això, al costat de la multitud, llançant un discurs transportat per la folia?

Fedra:

Porteu-me a la muntanya: vaig cap al bosc i a la vora els pins, on gossos matadors de salvatgines corren perseguint cérvols clapejats. Pels déus! Desitjo vivament cridar els gossos i llançar prop de la meva rossa cabellera la llança tessàlia, portant l'arma punxeguda a la mà.

Dida:

Per què, doncs, filla, et preocupes per això? Quin interès tens tu per la caça? I per què desitges els corrents de fonts? Al costat de les torres, certament, hi ha un curs d'aigua que corre pendent avall, d'on podries obtenir aigua per beure.

Fedra:

Àrtemis, senyora de Limne la marítima i dels gimnasos que ressonen pel trepig dels cavalls, tant de bo estigués en les teves esplanades domant poltres vènetes!

- 230 εἴθε γενοίμαν ἐν σοῖς δαπέδοις,
πώλους Ἐνέτας δαμαλιζομένα.

Τροφός

- τί τόδ' αὖ παράφρων ἔρριψας ἔπος;
νῦν δὴ μὲν ὄρος βᾶσ' ἐπὶ θήρας
πόθον ἐστέλλου, νῦν δ' αὖ ψαμάθοις
235 ἐπ' ἀκυμάντοις πώλων ἔρασαι.
τάδε μαντείας ἄξια πολλῆς,
ὅστις σε θεῶν ἀνασειράζει
καὶ παρακόπτει φρένας, ὦ παῖ.

Φαίδρα

- δύστηνος ἐγώ, τί ποτ' εἰργασάμην;
240 ποῖ παρεπλάγχθην γνώμης ἀγαθῆς;
ἐμάνην, ἔπεσον δαίμονος ἄτη.
φεῦ φεῦ, τλήμων.
μαῖα, πάλιν μου κρύψον κεφαλὴν,
αἰδούμεθα γὰρ τὰ λελεγμένα μοι.
245 κρύπτε: κατ' ὅσων δάκρυ μοι βαίνει,
καὶ ἐπ' αἰσχύνην ὄμμα τέτραπται.
τὸ γὰρ ὀρθοῦσθαι γνώμην ὀδυνᾷ,
τὸ δὲ μαινόμενον κακόν: ἀλλὰ κρατεῖ
μὴ γιγνώσκοντ' ἀπολέσθαι.

Τροφός

- 250 κρύπτω: τὸ δ' ἐμὸν πότε δὴ θάνατος
σῶμα καλύψει;
πολλὰ διδάσκει μ' ὁ πολὺς βίος:
χρῆν γὰρ μετρίας εἰς ἀλλήλους
φιλίας θνητοὺς ἀνακίρνασθαι
255 καὶ μὴ πρὸς ἄκρον μυελὸν ψυχῆς,

Dida:

Quina paraula és aquesta que has pronunciat, insensata, de nou? Ara mateix deies que desitjaves anar a caçar per a la muntanya, i ara en canvi desitges dur poltres per platges no mullades per l'oneig. Cal un gran art d'endevinació per saber quin dels déus et domestica i torba l'ànim, filla.

Fedra:

Desgraciada de mi, què he fet? Cap a on m'he desviat del bon enteniment? M'he tornat boja, he caigut en l'ençegament d'una divinitat. Ai, ai, desgraciada! Dida, novament cobreix-me el cap, m'avergonyeixo de les coses que he dit. Cobreix-me'! Dels ulls em vessen llàgrimes i la mirada se m'abaixa per culpa de la vergonya. Perquè redreçar l'enteniment causa dolor, però l'embogiment és dolent; ara bé, és preferible morir sense saber-ho.

Dida:

Et cobreixo; Quan cobrirà la mort el meu cos? La meua llarga vida em va ensenyant moltes coses, perquè caldria que els mortals contraguessin afectes moderats entre ells i no fins al moll de l'ànima, i que els lligams amorosos fossin fàcils de deslligar tant per rebutjar-los com per refer-los.

εὐλυτα δ' εἶναι στέργηθρα φρενῶν
 ἀπό τ' ὥσασθαι καὶ ζυντεῖναι.
 τὸ δ' ὑπὲρ δισσων μίαν ὠδίνειν
 ψυχὴν χαλεπὸν βάρος, ὥς κἀγὼ
 260 τῆσδ' ὑπεραλγῶ.
 βιότου δ' ἀτρεκεῖς ἐπιτηδεύσεις
 φασὶ σφάλλιν πλέον ἢ τέρπειν
 τῇ θ' ὑγείᾳ μᾶλλον πολεμεῖν:
 οὕτω τὸ λίαν ἦσσον ἐπαινῶ
 265 τοῦ μηδὲν ἄγαν:
 καὶ ζυμφήσουσι σοφοί μοι.

Que una ànima sola pateixi per dues és una càrrega feixuga, com jo m'afligeixo per aquesta. Diuen que els modes de viure rigorosos entristeixen més que alegren i més aviat són contràries per a la salut: d'aquesta manera, lloo menys la desmesura que el principi de 'res amb excés'; els savis estaran d'acord amb mi.

- **v. 267-283:** el cor interroga a la dida sobre l'origen desconegut de l'estat malaltís de Fedra

Χορός
 γύναι γεραία, βασιλίδος πιστὴ τροφέ,
 Φαίδρας ὀρῶμεν τάσδε δυστήνους τύχας.
 ἄσημα δ' ἡμῖν ἦτις ἐστὶν ἡ νόσος:
 270 σοῦ δ' ἂν πυθέσθαι καὶ κλύειν βουλοίμεθ' ἄν.

Τροφός
 ἔλῃξ' ἐλέγχουσ': οὐ γὰρ ἐννέπειν θέλει.

Χορός
 οὐδ' ἦτις ἀρχὴ τῶνδε πημάτων ἔφυ;

Τροφός
 ἐς ταὐτὸν ἦκεις: πάντα γὰρ σιγᾷ τάδε.

Χορός
 ὥς ἀσθενεῖ τε καὶ κατέξανται δέμας.

Cor:

Dona anciana, de la reina dida fidel, veiem aquesta trista sort de Fedra, però aquesta malaltia és per a nosaltres incomprensible. Voldríem escoltar-te i esbrinar de què es tracta.

Dida:

He deixat de preguntar-li-ho, perquè no vol parlar-ne.

Cor:

Ni tan sols quin va ser el principi d'aquests sofriments?

Dida:

El resultat és el mateix: calla totes aquestes coses.

Cor:

Que dèbil i consumit té el cos!

Τροφός

275 πῶς δ' οὐ, τριταίαν γ' οὐς' ἄσιτος ἡμέραν;

Χορός

πότερον ὑπ' ἄτης ἢ θανεῖν πειρωμένη;

Τροφός

θανεῖν; ἀσιτεῖ γ' εἰς ἀπόστασιν βίου.

Χορός

θαυμαστὸν εἶπας, εἰ τάδ' ἐξαρκεῖ πόσει.

Τροφός

κρύπτει γὰρ ἦδε πῆμα κοῦ φησιν νοσεῖν.

Χορός

280 ὁ δ' ἐξ πρόσωπον οὐ τεκμαίρεται βλέπων;

Τροφός

ἔκδημος ὢν γὰρ τῆσδε τυγχάνει χθονός.

Χορός

σὺ δ' οὐκ ἀνάγκην προσφέρεις, πειρωμένη
νόσον πυθέσθαι τῆσδε καὶ πλάνον φρενῶν;

Dida:

Però com no ha de ser així? És el tercer dia sense menjar!

Cor:

Per bogeria o perquè intenta morir?

Dida:

Morir? En negar-se a menjar, ben cert, va renunciant a la seva vida.

Cor:

És estrany el que dius, si això satisfà al marit.

Dida:

Perquè aquesta li oculta la pena i no diu que està malalta.

Cor:

Però ell no se n'adona mirant-li el rostre?

Dida:

Perquè casualment es troba lluny d'aquesta terra.

Cor:

I tu no la forces, intentant que reconegui la seva malaltia i el desvarieig del seu esperit?

- **v. 284-361:** la dida interroga un cop més a Fedra i aquesta, finalment, fa una terrible revelació

Τροφός

- 285 ἔς πάντ' ἀφῖγμαι κούδεν εἴργασμαι πλέον.
οὐ μὴν ἀνήσω γ' οὐδὲ νῦν προθυμίας,
ὥς ἂν παροῦσα καὶ σύ μοι ξυμμαρτυρῆς
οἷα πέφυκα δυστυχοῦσι δεσπότης.
- 290 ἄγ', ὦ φίλη παῖ, τῶν πάροιθε μὲν λόγων
λαθώμεθ' ἄμφω, καὶ σύ θ' ἡδίων γενοῦ
στυγνὴν ὀφρὺν λύσασα καὶ γνώμης ὁδόν,
ἐγὼ θ' ὅπῃ σοι μὴ καλῶς τόθ' εἰπόμεν
μεθεῖς' ἐπ' ἄλλον εἴμι βελτίω λόγον.
κεῖ μὲν νοσεῖς τι τῶν ἀπορρήτων κακῶν,
γυναῖκες αἶδε συγκαθιστάναι νόσον:
- 295 εἰ δ' ἔκφορός σοι συμφορὰ πρὸς ἄρσενας,
λέγ', ὥς ἰατροῖς πρᾶγμα μηνυθῇ τόδε.
εἶέν: τί σιγᾷς; οὐκ ἐχρῆν σιγᾶν, τέκνον,
ἀλλ' ἢ μ' ἐλέγχειν, εἴ τι μὴ καλῶς λέγω,
ἢ τοῖσιν εὖ λεχθεῖσι συγχωρεῖν λόγοις.
- 300 φθέγξαι τι, δεῦρ' ἄθρησον. ὦ τάλαιν' ἐγώ.
γυναῖκες, ἄλλως τούσδε μοχθοῦμεν πόνοους,
ἴσον δ' ἄπεσμεν τῷ πρίν: οὔτε γὰρ τότε
λόγοις ἐτέγγεθ' ἦδε νῦν τ' οὐ πείθεται.
- 305 ἀλλ' ἴσθι μέντοι — πρὸς τὰδ' αὐθαδεστέρα
γίγνου θαλάσσης — εἰ θανῇ, προδοῦσα σοῦς
παῖδας, πατρώων μὴ μεθέξοντας δόμων,
μὰ τὴν ἄνασσαν ἱππίαν Ἀμαζόνα,
ἢ σοῖς τέκνοισι δεσπότην ἐγείνατο
νόθον φρονοῦντα γνήσι', οἷσθ' αὖ νιν καλῶς,
- 310 Ἴππόλυτον . . .

Dida:

He recorregut a tots els mitjans i no he aconseguit res. Certament no abandonaré ara la meua voluntat, de manera que estant tu present, em faràs de testimoni de com em comporto davant les desgràcies dels senyors.

Vinga, criatura estimada, ignorem totes dues les paraules d'abans: tu sigues més amable abaixant la cella temible i desfent el camí dels teus pensament, i jo deixo d'anar per on no t'he seguit prou bé i prenc el camí d'unes altres i millors paraules. I si pateixes alguna cosa de les que no es poden dir, aquestes dones t'ajudaran a calmar el teu mal; però, si es pot dir davant d'homes, digues-ho, perquè aquest assumpte sigui exposat als metges. [*Fedra es manté en silenci*] Vinga! Per què calles? No és convenient que callis, filla, sinó que o bé em contradiu, si en alguna cosa no parlo com cal, o bé, si les meves paraules han estat ben dites, t'hi avens. Digues alguna cosa, mira cap aquí! Desgraciada de mi! Dones, d'una altra manera suportem aquests dolors i estem igual que abans: perquè ni aleshores s'estovava amb paraules ni ara es deixa convèncer.

Tanmateix, sàpigues doncs -en això sigues més orgullosa que el mar- que, si mors, havent traït els teus fills, no tindran part en la casa del pare, per la sobirana eqüestre amàzona que va engendrar un amo pels teus fills, un bastard que es creu legítim, el coneixes bé, Hipòlit...

Φαίδρα
οἶμοι.

Τροφός
θιγγάνει σέθεν τόδε;

Φαίδρα
ἀπώλεσάς με, μαῖα, καί σε πρὸς θεῶν
τοῦδ' ἀνδρὸς αὐθις λίσσομαι σιγᾶν πέρι.

Τροφός
ὀρᾷς; φρονεῖς μὲν εὔ, φρονοῦσα δ' οὐ θέλεις
παῖδάς τ' ὀνῆσαι καὶ σὸν ἐκσῶσαι βίον.

Φαίδρα
315 φιλῶ τέκν': ἄλλη δ' ἐν τύχῃ χειμάζομαι.

Τροφός
ἀγνάς μὲν, ὦ παῖ, χεῖρας αἵματος φορεῖς;

Φαίδρα
χεῖρες μὲν ἀγναί, φρὴν δ' ἔχει μίασμά τι.

Τροφός
μῶν ἐξ ἐπακτοῦ πημονῆς ἐχθρῶν τινος;

Φαίδρα
φίλος μ' ἀπόλλυσ' οὐχ ἐκοῦσαν οὐχ ἐκόν.

Τροφός
320 Θησεύς τιν' ἡμάρτηκεν ἐς σ' ἀμαρτίαν;

Fedra:

Ai de mi!

Dida:

Et commou això?

Fedra:

M'has mort, dida, i pels déus et prego que no parlis de nou d'aquest home.

Dida:

Veus? D'una banda raones bé, però, de l'altra, tot i que raonis, no vols ajudar els teus fills ni salvar la teva vida.

Fedra:

Estimo els fills; però em turmento en una altra desgràcia.

Dida:

Filla, tens les mans pures de sang?

Fedra:

Les mans són pures, però la meva ànima té una taca.

Dida:

Tal vegada per una desgràcia introduïda per sorpresa per algun enemic?

Fedra:

És amic el que em destrueix, sense voler-ho ell ni jo mateixa.

Dida:

Teseu ha comès algun tort contra tu?

Φαίδρα

μὴ δρῶς ἔγωγ' ἐκεῖνον ὀφθεῖν κακῶς.

Τροφός

τί γὰρ τὸ δεινὸν τοῦθ' ὅ σ' ἐξαίρει θανεῖν;

Φαίδρα

ἔα μ' ἁμαρτεῖν: οὐ γὰρ ἐς σ' ἁμαρτάνω.

Τροφός

οὐ δῆθ' ἐκοῦσά γ', ἐν δὲ σοὶ λελείπομαι.

Φαίδρα

325 τί δρᾷς; βιάζῃ χειρὸς ἐξαρτωμένη;

Τροφός

καὶ σῶν γε γονάτων, κοῦ μεθήσομαί ποτε.

Φαίδρα

κάκ' ὦ τάλαινά σοι τάδ', εἰ πεύσῃ, κακά.

Τροφός

μειζον γὰρ ἢ σου μὴ τυχεῖν τί μοι κακόν;

Φαίδρα

ὄλῃ. τὸ μέντοι πρᾶγμ' ἐμοὶ τιμὴν φέρει.

Τροφός

330 κάπειτα κρύπτεις, χρήσθ' ἱκνουμένης ἐμοῦ;

Φαίδρα

ἐκ τῶν γὰρ αἰσχυρῶν ἐσθλὰ μηχανώμεθα.

Fedra:

Que jo mai no sigui vista fent-li mal!

Dida:

Però, què és això terrible que t'impulsa a morir?

Fedra:

Deixa que m'equivoqui, ja que no cometo cap tort contra tu.

Dida:

No pas amb el meu consentiment! En la teva falta també jo m'abandonaré. [*La dida s'agenolla i pren la postura del suplicant.*]

Fedra:

Què fas? M'obligues aferrant-te'm a la mà?

Dida:

I, en efecte, als teus genolls, i no et deixaré anar mai.

Fedra:

Això serà un mal per a tu, desgraciada, si te n'assabentes.

Dida:

Doncs, quin mal és més gran per a mi que no tenir-te?

Fedra:

Em destruiràs, però la situació, ben cert, em reporta honor.

Dida:

I aleshores ho ocultes, quan m'ofereixo per ser-te útil?

Fedra:

Perquè maquinu nobles accions a partir de les vergonyoses.

Τροφός
οὐκοῦν λέγουσα τιμωτέρα φανῇ;

Φαίδρα
ἄπελθε πρὸς θεῶν δεξιάν τ' ἐμὴν μέθες.

Τροφός
οὐ δῆτ', ἐπεὶ μοι δῶρον οὐ δίδως ὃ χρῆν.

Φαίδρα
335 δώσω: σέβας γὰρ χειρὸς αἰδοῦμαι τὸ σόν.

Τροφός
σιγῶμ' ἂν ἤδη: σὸς γὰρ οὐντεῦθεν λόγος.

Φαίδρα
ὦ τλῆμον, οἶον, μήτερ, ἡράσθης ἔρον.

Τροφός
ὄν ἔσχε ταύρου, τέκνον, ἦ τί φῆς τόδε;

Φαίδρα
σύ τ', ὦ τάλαιν' ὅμαιμε, Διονύσου δάμαρ.

Τροφός
340 τέκνον, τί πάσχεις; συγγόνους κακορροθεῖς;

Φαίδρα
τρίτη δ' ἐγὼ δύστηνος ὥς ἀπόλλυμαι.

Τροφός
ἔκ τοι πέπληγμαι: ποῖ προβήσεται λόγος;

Dida:

Així, doncs, no et mostraràs més honorable dient-les?

Fedra:

Ves-te'n, pels déus, i deixa anar la meva mà dreta!

Dida:

De cap manera, perquè no em confies el do que convé.

Fedra:

Te'l confiaré, perquè sento un pudor respectuós per la teva mà.

Dida:

Ara ja puc callar: d'ara endavant, la paraula és teva.

Fedra:

Oh miserable mare, quin amor vas desitjar ardentment.

Dida:

El que va tenir un toro, filla, per què dius això?

Fedra:

I tu, germana desgraciada, esposa de Dionís.

Dida:

Filla, per què pateixes? Injuries els teus parents?

Fedra:

Jo, la tercera desgraciada, com em consumeixo!.

Dida:

Estic trasbalsada per les teves paraules. On anirà a parar el teu discurs?

Φαίδρα

ἐκεῖθεν ἡμεῖς, οὐ νεωστί, δυστυχεῖς.

Τροφός

οὐδέν τι μᾶλλον οἶδ' ἅ βούλομαι κλύειν.

Φαίδρα

φεῦ:

345 πῶς ἂν σύ μοι λέξεις ἀμὲρ χρὴ λέγειν;

Τροφός

οὐ μάντις εἰμὶ τάφαν' ἔγνωναι σαφῶς.

Φαίδρα

τί τοῦθ' ὃ δὴ λέγουσιν ἀνθρώπους ἐρᾶν;

Τροφός

ἥδιστον, ὦ παῖ, ταῦτόν ἀλγεινόν θ' ἅμα.

Φαίδρα

ἡμεῖς ἂν εἴμεν θατέρῳ κεχρημένοι.

Τροφός

350 τί φῆς; ἐρᾶς, ὦ τέκνον; ἀνθρώπων τίνος;

Φαίδρα

ὅστις ποθ' οὗτός ἐσθ', ὃ τῆς Ἀμαζόνης. . .

Τροφός

Ἰππόλυτον αὐδᾶς;

Fedra:

Des d'aleshores, no pas recentment, sóc desgraciada.

Dida:

Segueixo sense saber més d'allò que vull escoltar.

Fedra:

Ai las! Com tu podries dir-me el que cal que jo digui?

Dida:

No sóc endevina per conèixer clarament les coses ocultes.

Fedra:

Què és això que els humans anomenen estar enamorat?

Dida:

La cosa més agradable, filla, i a la vegada, dolorosa.

Fedra:

Podria dir que tinc experiència en això.

Dida:

Què dius? Estàs enamorada, filla? De quin dels homes?

Fedra:

Qualsevol que sigui aquest, del fill de l'Amàzona...

Dida:

Hipòlit vols dir?

Φαίδρα

σοῦ τάδ', οὐκ ἐμοῦ κλύεις.

Τροφός

οἶμοι, τί λέξεις, τέκνον; ὥς μ' ἀπώλεσας.
γυναῖκες, οὐκ ἀνασχέτ', οὐκ ἀνέξομαι
355 ζῶσ': ἐχθρὸν ἡμαρ, ἐχθρὸν εἰσορῶ φάος.
ρίψω μεθήσω σῶμ', ἀπαλλαχθήσομαι
βίου θανοῦσα: χαίρετ', οὐκέτ' εἶμ' ἐγώ.
οἱ σῶφρονες γάρ, οὐχ ἐκόντες ἀλλ' ὅμως,
κακῶν ἐρῶσι. Κύπρις οὐκ ἄρ' ἦν θεός,
360 ἀλλ' εἴ τι μείζον ἄλλο γίγνεται θεοῦ,
ἧ τήνδε κάμει καὶ δόμους ἀπώλεσεν.

- **v. 433-481⁷²**: la dida intenta persuadir a Fedra perquè canviï d'opinió i no es resisteixi a l'amor

Τροφός

δέσποιν', ἐμοί τοι συμφορὰ μὲν ἀρτίως
ἡ σὴ παρέσχε δεινὸν ἐξαίφνης φόβον:
435 νῦν δ' ἐννοοῦμαι φαῦλος οὔσα, κὰν βροτοῖς
αἱ δεύτεραί πως φροντίδες σοφώτεραι.
οὐ γὰρ περισσὸν οὐδὲν οὐδ' ἔξω λόγου
πέπονθας, ὀργαὶ δ' ἐς σ' ἀπέσκηψαν θεᾶς.
ἐρᾶς: τί τοῦτο θαῦμα; σὺν πολλοῖς βροτῶν.
440 κᾶπειτ' ἔρωτος οὔνεκα ψυχὴν ὀλεῖς;
οὔ τᾶρα λυεῖ τοῖς ἐρῶσι τῶν πέλας,
ὅσοι τε μέλλουσ', εἰ θανεῖν αὐτοὺς χρεών.

Fedra:

Escoltes això de tu mateixa, no de mi.

Dida:

Ai de mi! Què diràs, filla? Com m'has matat! Dones, no ho suportó, no viuré per suportar-ho: odiós el dia, odiosa la llum que observo. Estimbaré i abandonaré el cos, morint m'allunyaré de la vida. Adéu, jo ja no hi sóc! Perquè els assenyats, no volent-ho, igualment s'enamoren dels mals. Cipris no era una deessa, sinó la que, si de cas hi ha alguna cosa més gran que una divinitat, l'ha destruïda a ella, a mi i al casal.

Dida:

Senyora, fa un moment la teva situació, de veritat, m'ha produït tot d'una un espant terrible; però ara m'adono que sóc una boja, i entre els mortals, en certa manera, els segons pensaments són més encertats. Perquè no t'ha succeït res d'estrany ni poc comprensible, sinó que la còlera d'una deessa s'ha descarregat sobre tu. Estàs enamorada, per què ens n'hem d'estranyar? Igual que molts dels mortals. Aleshores, perdràs la vida per culpa de l'amor? Segons això, no és un avantatge per als qui s'enamoren ara i per als qui s'enamoren, si han de morir.

⁷² Traducció proposada per la *Fundació Bernat Metge*.

Κύπρις γὰρ οὐ φορητὸν ἦν πολλὴ ῥυῆ,
 ἦ τὸν μὲν εἴκονθ' ἡσυχῇ μετέρχεται,
 445 ὃν δ' ἂν περισσὸν καὶ φρονοῦνθ' εὖρη μέγα,
 τοῦτον λαβοῦσα πῶς δοκεῖς καθύβρισεν.

φοιτᾷ δ' ἂν αἰθέρ', ἔστι δ' ἐν θαλασσίῳ
 κλύδωνι Κύπρις, πάντα δ' ἐκ ταύτης ἔφνυ:
 ἦ δ' ἐστὶν ἡ σπείρουσα καὶ διδοῦσ' ἔρον,
 450 οὗ πάντες ἐσμέν οἱ κατὰ χθόν' ἔκγονοι.
 ὅσοι μὲν οὖν γραφάς τε τῶν παλαιτέρων
 ἔχουσιν αὐτοὶ τ' εἰσὶν ἐν μούσαις ἀεὶ
 ἴσασι μὲν Ζεὺς ὥς ποτ' ἡράσθη γάμων
 Σεμέλης, ἴσασι δ' ὥς ἀνήρπασέν ποτε
 455 ἡ καλλιφεγγὴς Κέφαλον ἐς θεοὺς Ἔως
 ἔρωτος οὔνεκ': ἀλλ' ὅμως ἐν οὐρανῷ
 ναίουσι κοῦ φεύγουσιν ἐκποδὼν θεοὺς,
 στέργουσι δ', οἶμαι, ξυμφορᾷ νικώμενοι.

σὺ δ' οὐκ ἀνέξει; χρῆν σ' ἐπὶ ῥητοῖς ἄρα
 460 πατέρα φυτεύειν, ἢ πὶ δεσπόταις θεοῖς
 ἄλλοισιν, εἰ μὴ τοῦσδε γε στέρξεις νόμους.
 πόσους δοκεῖς δὴ κάρτ' ἔχοντας εὖ φρενῶν
 νοσοῦνθ' ὀρῶντας λέκτρα μὴ δοκεῖν ὀρᾶν;
 πόσους δὲ παισὶ πατέρας ἡμαρτηκόσι
 465 συνεκκομίζειν Κύπριν; ἐν σοφοῖσι γὰρ
 τάδ' ἐστὶ θνητῶν, λανθάνειν τὰ μὴ καλά.
 οὐδ' ἐκπονεῖν τοι χρὴ βίον λίαν βροτούς:
 οὐδὲ στέγην γὰρ ἢ κατηρεφεῖς δόμοι
 καλῶς ἀκριβώσαις ἄν: ἐς δὲ τὴν τύχην
 470 πεσοῦσ' ὅσῃν σύ, πῶς ἂν ἐκνεῦσαι δοκεῖς;

Cipris, doncs, és irresistible quan plou amb força, ella que acut amb placidesa a aquell qui cedeix, però al que troba presumptuós i superb, l'agafa i no et pots imaginar com el maltracta.

Cipris recorre el cel, habita a l'onatge del mar, i tot ha nascut per ella: és ella qui sembla i concedeix l'amor, pel qual existim tots els nascuts sobre la terra. Doncs bé, tots els qui posseeixen els escrits dels antics i estan ells mateixos sempre en contacte amb les Muses saben com Zeus una vegada va desitjar unir-se a Sèmele, i saben també que, en una altra ocasió, Eos de bella resplendor va raptar Cèfal i el portà cap als déus per amor; tot i això, ambdós viuen en el cel i no fugen lluny dels déus, sinó que s'alegren, penso, d'haver estat vençuts per aquest destí.

I tu, no ho suportaràs? Aleshores, calia que el teu pare t'hagués engendrat en unes altres condicions o sota el domini d'uns altres déus, si no has d'acceptar aquestes lleis. Sí, quants creus que, estant bé de seny, veuen el seu llit ultratjat i fan com si no ho veiessin? I quants pares són còmplices de Cipris per als fills que cometten una falta? Amagar el que no està bé es troba, doncs, entre les decisions sensates dels humans. I de veritat que als mortals no els convé exposar massa la vida a l'esforç, ja que ni la teulada amb què es cobreix el casal la podries ajustar amb exactitud. Havent caigut en una situació tan greu com tu has caigut, com creus que en podries sobrenedar?

ἀλλ' εἰ τὰ πλείω χρηστὰ τῶν κακῶν ἔχεις,
ἄνθρωπος οὕσα κάρτα γ' εὖ πράξεις ἄν.

ἀλλ', ὦ φίλη παῖ, λήγε μὲν κακῶν φρενῶν,
λήξον δ' ὑβρίζουσ': οὐ γὰρ ἄλλο πλὴν ὕβρις
475 τάδ' ἐστί, κρείσσω δαιμόνων εἶναι θέλεις,
τόλμα δ' ἐρῶσα: θεὸς ἐβουλήθη τάδε.
νοσοῦσα δ' εὖ πως τὴν νόσον καταστρέφου.
εἰσὶν δ' ἐπῳδαὶ καὶ λόγοι θελκτήριοι:
φανήσεται τι τῆσδε φάρμακον νόσου.
480 ἦ τάρ' ἂν ὀψέ γ' ἄνδρες ἐξεύροιεν ἄν,
εἰ μὴ γυναῖκες μηχανὰς εὐρήσομεν.

- **v. 486-524⁷³:** la dida segueix insistint en el seu propòsit i mostra a Fedra quina pot ser la cura dels seus mals

Φαίδρα

τοῦτ' ἔσθ' ὃ θνητῶν εὖ πόλεις οἰκουμένας
δόμους τ' ἀπόλλυσ', οἱ καλοὶ λίαν λόγοι.
οὐ γάρ τι τοῖσιν ὥσὶ τερπνὰ χρὴ λέγειν,
ἀλλ' ἐξ ὅτου τις εὐκλεὴς γενήσεται.

Τροφός

490 τί σε μοι μυθεῖς; οὐ λόγων εὐσχημόνων
δεῖ σ', ἀλλὰ τάνδρός. ὥς τάχος διστεύον,
τὸν εὐθὺν ἐξειπόντας ἀμφὶ σοῦ λόγον.
εἰ μὲν γὰρ ἦν σοι μὴ 'πὶ συμφοραῖς βίος
τοιαῖσδε, σῶφρων δ' οὕς' ἐτύγχανες γυνή,
495 οὐκ ἂν ποτ' εὐνῆς οὔνεχ' ἡδονῆς τε σῆς

Però si tens més bones accions que dolentes, essent humana, pots considerar-te ben sortada.

Vinga, noia estimada, deixa't de mals pensaments i deixa d'ésser orgullosa, que això no és més que orgull, voler ésser superior a les divinitats. Atreveix-te a estimar: un déu ho ha volgut. I, si estàs malalta, capgira per a bé d'alguna manera la malaltia. Hi ha conjurs i paraules d'encantament; algun remei compareixerà d'aquest desfici. Com és natural, si les dones no hem de trobar recursos, tard en trobarien els homes!.

Fedra:

Això és el que duu a perdre les ciutats ben governades i les cases dels mortals, els discursos massa bells. Perquè no s'ha de dir allò que agrada a les orelles, sinó allò que fa que un tingui bon nom.

Dida:

Per què parles tan solemnement? No són discursos de bona aparença el que necessites, sinó l'home. S'han d'aclarir les coses com més aviat millor, revelant directament el que t'afecta: si la teva vida no estigués en aquest tràngol i fossis una dona que es trobés bé de seny, jo no et faria avançar fins aquí per procurar-te llit i plaer. Però ara és un gran repte, salvar-te la vida, i això no s'ha de rebutjar.

⁷³ Traducció proposada per la *Fundació Bernat Metge*.

προῆγον ἄν σε δεῦρο: νῦν δ' ἄγων μέγας
σῶσαι βίον σόν, κοῦκ ἐπίφθονον τόδε.

Φαίδρα

ὦ δεινὰ λέξας', οὐχὶ συγκλήσεις στόμα
καὶ μὴ μεθήσεις αὐθις αἰσχίστους λόγους;

Τροφός

500 αἷσchr', ἀλλ' ἀμείνω τῶν καλῶν τάδ' ἐστὶ σοι:
κρεῖσσον δὲ τοῦργον, εἵπερ ἐκσώσει γέ σε,
ἢ τοῦνομ', ὅ σὺ κατθανῇ γαυρουμένη.

Φαίδρα

ἃ μὴ σε πρὸς θεῶν — εὖ λέγεις γάρ, αἰσchrὰ δέ —
πέρα προβῆς τῶνδ': ὥς ὑπείργασμαι μὲν εὖ
505 ψυχὴν ἔρωτι, τᾶσchrὰ δ' ἦν λέγης καλῶς,
ἔς τοῦθ' ὃ φεύγω νῦν ἀναλωθήσομαι.

Τροφός

εἴ τοι δοκεῖ σοι (chrῆν μὲν οὐ σ' ἀμαρτάνειν:
εἰ δ' οὖν, πιθοῦ μοι: δευτέρα γὰρ ἡ χάρις),
ἔστιν κατ' οἴκους φίλτρα μοι θελκτήρια
510 ἔρωτος, ἥλθε δ' ἄρτι μοι γνώμης ἔσω,
ἃ σ' οὐτ' ἐπ' αἰσχροῖς οὐτ' ἐπὶ βλάβῃ φρενῶν
παύσει νόσου τῆσδ', ἦν σὺ μὴ γένη κακή.
δεῖ δ' ἐξ ἐκείνου δή τι τοῦ ποθουμένου
σημεῖον, ἢ πλόκον τιν' ἢ πέπλων ἄπο,
515 λαβεῖν, συνάψαι τ' ἐκ δυοῖν μίαν χάριν.

Φαίδρα

πότερα δὲ χριστὸν ἢ ποτὸν τὸ φάρμακον;

Fedra:

Quines coses tan terribles que has dit! No tancaràs la boca ni deixaràs de proferir les paraules més infames?

Dida:

Infames, però per a tu millors que les nobles. Val més l'acció, si t'ha de salvar, que el bon nom pel qual tu t'enorgulleixes de morir.

Fedra:

No, t'ho prego pels déus! Parles bé, però de manera deshonorosa; no tiris endavant amb això. Com que tinc l'ànima treballada pel desig, si tu dius bé de les coses indignes, em veuré atrapada en el mal que ara defujo.

Dida:

Si et sembla així, no hauries d'errar; però si efectivament ho fas, creu-me: és poca cosa el favor que et demano. Tinc a casa filtres d'encanteri d'amor -ara m'han vingut al pensament- que et calmaran aquest desfici sense accions vergonyoses i sense dany del teu esperit, si no et fas covarda. Això sí, cal agafar una penyora de la persona que es desitja, o un rull, o un tros de roba, i de dues coses juntes aconseguir un sol favor.

Fedra:

El remei, s'ha d'untar o s'ha de beure?

Τροφός

οὐκ οἶδ' ὃνάσθαι, μὴ μαθεῖν, βούλου, τέκνον.

Φαίδρα

δέδοιχ' ὅπως μοι μὴ λίαν φανῆς σοφή.

Τροφός

πάντ' ἂν φοβηθεῖς ἴσθι: δειμαίνεις δὲ τί;

Φαίδρα

520 μὴ μοί τι Θησέως τῶνδε μηνύσης τόκῳ.

Τροφός

ἔασον, ὦ παῖ: ταῦτ' ἐγὼ θήσω καλῶς.
μόνον σύ μοι, δέσποινα ποντία Κύπρι,
συνεργὸς εἶης. τᾶλλα δ' οἷ' ἐγὼ φρονῶ
τοῖς ἔνδον ἡμῖν ἀρκέσει λέξαι φίλοις.

- **v. 601-669⁷⁴:** tens diàleg entre Hipòlit i la dida després que aquesta li confessi la passió de Fedra

Ἰππόλυτος

ὦ γαῖα μητέρα ἡλίου τ' ἀναπτυχαί,
οἶων λόγων ἄρρητον εἰσήκουσ' ὅπα.

Τροφός

σίγησον, ὦ παῖ, πρίν τιν' αἰσθέσθαι βοῆς.

Ἰππόλυτος

οὐκ ἔστ' ἀκούσας δεῖν' ὅπως σιγήσομαι.

Dida:

No ho sé. Vulgues servir-te'n, no assabentar-te'n, filla meva.

Fedra:

Tinc por que no em resultis massa llesta.

Dida:

Sàpigues que t'espantaries de qualsevol cosa! Però, de què tens por?

Fedra:

Que no me'n facis saber quelcom al fill de Teseu.

Dida:

Deixa'm fer, noia! Això, jo ho arranjaré bé. Tu ajuda'm tan sols, Cipris senyora del mar! Per la resta, em bastarà dir als amics de dins el que penso fer.

Hipòlit:

Oh, terra mare i raigs desplegats del sol! De quines paraules he sentit el so infame!

Dida:

Calla, noi, abans que algú senti els teus crits!

Hipòlit:

No puc callar de cap manera, després d'escoltar coses terribles.

⁷⁴ Traducció proposada per la *Fundació Bernat Metge*.

Τροφός

605 ναί, πρὸς σε τῆς σῆς δεξιᾶς εὐωλένου.

Ἰππόλυτος

οὐ μὴ προσοίσῃς χεῖρα μηδ' ἄψῃ πέπλων;

Τροφός

ὦ πρὸς σε γονάτων, μηδαμῶς μ' ἐξεργάσῃ.

Ἰππόλυτος

τί δ', εἶπερ, ὥς φῆς, μηδὲν εἴρηκας κακόν;

Τροφός

ὁ μῦθος, ὦ παῖ, κοινὸς οὐδαμῶς ὅδε.

Ἰππόλυτος

610 τά τοι κάλ' ἐν πολλοῖσι κάλλιον λέγειν.

Τροφός

ὦ τέκνον, ὅρκους μηδαμῶς ἀτιμάσῃς.

Ἰππόλυτος

ἢ γλῶσσο' ὁμώμοχ', ἢ δὲ φρήν ἀνώμοτος.

Τροφός

ὦ παῖ, τί δράσεις; σοὺς φίλους διεργάσῃ;

Ἰππόλυτος

ἀπέπτυσ': οὐδεὶς ἄδικός ἐστί μοι φίλος.

Τροφός

615 σύγγνωθ': ἀμαρτεῖν εἰκὸς ἀνθρώπους, τέκνον.

Dida:

Sí, t'ho suplico per aquesta bella mà dreta!

Hipòlit:

No deixaràs d'allargar-me la mà i d'agafar-te'm a la roba?

Dida:

Pels teus genolls t'ho demano, no em perdis!

Hipòlit:

Per què, si, com afirmes, no has dit res de mal?

Dida:

Aquesta conversa, noi, no és de cap manera pública.

Hipòlit:

De veritat, les coses bones és millor dir-les davant molts.

Dida:

Fill meu, no faltis als teus juraments!

Hipòlit:

La llengua ha jurat, però no l'esperit.

Dida:

Noi, què faràs? Arruïnaràs els teus amics?

Hipòlit:

Quin fàstic! Cap injust no és amic meu.

Dida:

Perdona'm! Equivocar-se és propi dels humans, fill meu.

Ἴππόλυτος

ὦ Ζεῦ, τί δὴ κίβδηλον ἀνθρώποις κακὸν
γυναικας ἐς φῶς ἡλίου κατῴκισας;
εἰ γὰρ βρότειον ἤθελες σπεῖραι γένος,
οὐκ ἐκ γυναικῶν χρῆν παρασχέσθαι τόδε,
620 ἀλλ' ἀντιθέντας σοῖσιν ἐν ναοῖς βροτοῦς
ἢ χαλκὸν ἢ σίδηρον ἢ χρυσοῦ βάρος
παίδων πρίασθαι σπέρμα του τιμήματος,
τῆς ἀξίας ἕκαστον, ἐν δὲ δώμασιν
ναίειν ἐλευθέροισι θηλειῶν ἄτερ.
625 [νῦν δ' ἐς δόμους μὲν πρῶτον ἄξεσθαι κακὸν
μέλλοντες ὄλβον δωμάτων ἐκτίνομεν.]
τούτῳ δὲ δῆλον ὡς γυνὴ κακὸν μέγα:

προσθεὶς γὰρ ὁ σπείρας τε καὶ θρέψας πατὴρ
φερνὰς ἀπώκισ', ὡς ἀπαλλαχθῆ κακοῦ.
630 ὁ δ' αὖ λαβὼν ἀτηρὸν ἐς δόμους φυτὸν
γέγηθε κόσμον προστιθεὶς ἀγάλματι
καλὸν κακίστῳ καὶ πέπλοις ἐκπονεῖ
δύστηνος, ὄλβον δωμάτων ὑπεξελών.
[ἔχει δ' ἀνάγκην: ὥστε κηδεύσας καλῶς
635 γαμβροῖσι χαίρων σῶζεται πικρὸν λέχος,
ἢ χρηστὰ λέκτρα πενθεροῦς δ' ἀνωφελεῖς
λαβὼν πιέζει τὰ γαθὰ τὸ δυστυχές.]

ῥᾶστον δ' ὅτῳ τὸ μηδέν — ἀλλ' ἀνωφελῆς
εὐθηρία κατ' οἶκον ἱδρύται γυνή.
640 σοφὴν δὲ μισῶ: μὴ γὰρ ἐν γ' ἐμοῖς δόμοις
εἴη φρονοῦσα πλείον' ἢ γυναῖκα χρή.
τὸ γὰρ κακοῦργον μᾶλλον ἐντίκτει Κύπρις
ἐν ταῖς σοφαῖσιν: ἢ δ' ἀμήχανος γυνὴ
γνώμη βραχεία μωρίαν ἀφηρέθη.

Ἱπὸλιτ:

Oh, Zeus! Per què vas posar a viure a la llum del sol un mal de falsa llei per als humans, les dones? Si volies, doncs, propagar el llinatge humà, no l'havies de proveir d'elles, sinó que els mortals, dipositant en els teus temples coure, ferro o un pes d'or, compressin la llavor de fills, cadascú per la quantitat apropiada a la seva condició, però visquessin en cases lliures sense el gènere femení. [Però ara, de seguida que anem a dur aquesta plaga a casa, n'exaurim la prosperitat.] És evident per aquest fet que una dona és una gran desgràcia:

el pare que les ha engendrat i criat les envia a viure en una altra família afegint-hi un dot, com per alliberar-se d'un mal. Per part seva, el qui rep a casa aquest rebrot pernicios s'alegra posant bells ornaments a la pitjor de les estàtues i s'afanya per vestir-la, desgraciat, malbaratant la prosperitat del casal. [I per força succeeix que, si fa un bon casament, content amb els nous parents procura compensar l'amargor del llit, o bé, si pren una esposa honrada però uns parents inútils, tracta de tapar amb el bé l'infortuni].

El millor per a qualsevol és tenir una nul·litat; almenys la dona ximple s'està quieta a casa per la seva candidesa; però a la llesta, l'avorreixo. Que no hi hagi mai a casa meua una dona que pensi més del compte! Perquè on Cipris engendra més la maldat és en les llestes, mentre que la dona sense enginy està privada d'impudícia pel seu curt enteniment.

645 χρῆν δ' ἐς γυναῖκα πρόσπολον μὲν οὐ περᾶν,
 ἄφθογγα δ' αὐταῖς συγκατοικίζειν δάκη
 θηρῶν, ἵν' εἶχον μήτε προσφωνεῖν τινα
 μήτ' ἐξ ἐκείνων φθέγμα δέξασθαι πάλιν.
 νῦν δ' αἱ μὲν ἔνδον ἴδρωσιν αἱ κακαὶ κακὰ
 650 βουλεύματ', ἔξω δ' ἐκφέρουσι πρόσπολοι.

ὥς καὶ σύ γ' ἡμῖν πατρός, ὃ κακὸν κάρα,
 λέκτρων ἀθίκτων ἦλθες ἐς συναλλαγάς:
 ἀγὼ ρντοῖς νασμοῖσιν ἐξομόρξομαι,
 ἐς ὧτα κλύζων. πῶς ἂν οὖν εἶην κακός,
 655 ὃς οὐδ' ἀκούσας τοιάδ' ἀγνεύειν δοκῶ;
 εὖ δ' ἴσθι, τοῦμόν σ' εὐσεβὲς σφάζει, γύναι:
 εἰ μὴ γὰρ ὄρκοις θεῶν ἄφαρκτος ἡρέθην,
 οὐκ ἂν ποτ' ἔσχον μὴ οὐ τάδ' ἐξειπεῖν πατρί.
 νῦν δ' ἐκ δόμων μὲν, ἔστ' ἂν ἔκδημος χθονὸς
 660 Θησεύς, ἄπειμι: σῖγα δ' ἔξομεν στόμα.
 θεάσομαι δὲ σὺν πατρός μολὼν ποδὶ
 πῶς νιν προσόψῃ καὶ σὺ καὶ δέσποινα σή.
 [τῆς σῆς δὲ τόλμης εἶσομαι γεγευμένος.
 ὄλοισθε. μισῶν δ' οὐ ποτ' ἐμπλησθήσομαι
 665 γυναῖκας, οὐδ' εἴ φησί τίς μ' ἀεὶ λέγειν:
 ἀεὶ γὰρ οὖν πῶς εἰσι κακεῖναι κακαί.
 ἢ νύν τις αὐτὰς σωφρονεῖν διδαξάτω,
 ἢ κἄμ' ἐάτω ταῖσδ' ἐπεμβαίνειν ἀεὶ.]

I a una dona no l'hauria d'assistir una serventa, sinó que haurien de conviure amb elles mudes bèsties mossegadores, perquè no poguessin adreçar la paraula a ningú ni rebre'n una resposta. Però ara les malvades tramen dins de casa maldats i les criades les porten a fora.

És així com tu també, mala persona, has arribat a proposar-me tracte en el tàlem intocable del meu pare; d'això jo em purificaré netejant-me amb raigs d'aigua les orelles. En efecte, com podria ésser malvat, jo que crec que no sóc pur només per haver sentit aquestes coses? Sàpigues-ho bé, dona, la meua pietat et salva, ja que si no estigués compromès, desprevingut, per jurament als déus, no em contindria mai de revelar el fet al meu pare. Ara, mentre Teseu sigui fora d'aquesta terra, me n'aniré del casal i mantindré la boca en silenci. Però quan torni amb el meu pare, observaré com el mires a la cara, tu i també la teva senyora, [i coneixeré per experiència el teu atreviment]. Així us moríssiu! Mai no en tindré prou d'odiar les dones, encara que em diguin que sempre parlo del mateix, perquè efectivament, també elles sempre són dolentes d'alguna manera. O que algú els ensenyi a ésser castes, o que em deixin a mi insultar-les contínuament.

- **v. 682-710⁷⁵:** Fedra retreu a la dida el que ha fet i trama un pla per salvaguardar el seu honor

Φαίδρα

ὦ παγκακίστη καὶ φίλων διαφθορεῦ,

οἷ' εἰργάσω με. Ζεὺς σε γεννήτωρ ἐμὸς

πρόρριζον ἐκτρίψειεν οὐτάσας πυρί.

685 οὐκ εἶπον — οὐ σῆς προυνουησάμην φρενός; —

σιγᾶν ἐφ' οἷσι νῦν ἐγὼ κακύνομαι;

σὺ δ' οὐκ ἀνέσχου: τοιγὰρ οὐκέτ' εὐκλεεῖς

θανούμεθ'. ἀλλὰ δεῖ με δὴ καινῶν λόγων.

οὗτος γὰρ ὀργῇ συντεθηγμένος φρένας

690 ἐρεῖ καθ' ἡμῶν πατρὶ σὰς ἀμαρτίας,

[ἐρεῖ δὲ Πιτθεῖ τῷ γέροντι συμφοράς,]

πλήσει τε πᾶσαν γαῖαν αἰσχίστων λόγων.

ὅλοιο καὶ σὺ χῶστις ἄκοντας φίλους

πρόθυμός ἐστι μὴ καλῶς εὐεργετεῖν.

Τροφός

695 δέσποιν', ἔχεις μὲν τὰμὰ μέμψασθαι κακά,

τὸ γὰρ δάκνον σου τὴν διάγνωσιν κρατεῖ:

ἔχω δὲ κάγω πρὸς τὰδ', εἰ δέξῃ, λέγειν.

ἔθρενὰ σ' εὐνους τ' εἰμί: τῆς νόσου δέ σοι

ζητοῦσα φάρμαχ' ἠῦρον οὐχ ἀβουλόμην.

700 εἰ δ' εὖ γ' ἔπραξα, κάρτ' ἂν ἐν σοφοῖσιν ᾗ:

πρὸς τὰς τύχας γὰρ τὰς φρένας κεκτήμεθα.

Φαίδρα

ἦ γὰρ δίκαια ταῦτα κάξαρκοῦντά μοι,

τρώσασαν ἡμᾶς εἶτα συγχωρεῖν λόγοις;

Fedra:

Oh, perversa, ruïna dels amics! Quina me n'has feta! Tant de bo Zeus, el meu avantpassat, t'arrenqués de soca-rel i et ferís amb foc de llamp! No et vaig dir -no vaig pressentir la teva intenció- que callessis aquells afers pels quals ara em veig ultratjada? Però tu no et vas contenir; per tant, ja no moriré amb bon nom. Sí, he de fer nous plans; perquè ell, amb l'esperit agullonat per la còlera, parlarà al seu pare contra mi per la teva errada, explicarà les desgràcies al vell Piteu i omplirà tota la terra de les paraules més ignominioses. Així et morissis, tu i qualsevol qui està disposat a afavorir de manera innoble els amics, contra la seva voluntat!

Dida:

Senyora, pots retreure'm el que he fet malament, ja que la ferida que sents et domina el discerniment; però jo també puc dir-te alguna cosa sobre això, si ho has d'acceptar. Et vaig criar i t'estimo, i cercant remeis per al teu mal no he trobat el que volia. Però, si hagués tingut èxit, aviat se m'hauria comptat entre els savis. Ens guanyem reputació d'intel·ligència segons les circumstàncies.

Fedra:

Així que és just i satisfactori per a mi que, després de ferir-me, llavors cedeixi a les teves paraules?

⁷⁵ Traducció proposada per la *Fundació Bernat Metge*.

Τροφός

μακρηγοροῦμεν: οὐκ ἐσωφρόνουν ἐγώ.
705 ἀλλ' ἔστι κακ τῶνδ' ὥστε σωθῆναι, τέκνον.

Φαίδρα

παῦσαι λέγουσα: καὶ τὸ πρὶν γὰρ οὐ καλῶς
παρήνεσάς μοι κάπεχειρήσας κακά.
ἀλλ' ἐκποδὼν ἄπελθε καὶ σαιτῆς πέρι
φρόντιζ': ἐγὼ γὰρ τὰμὰ θήσομαι καλῶς.

- **v. 776-787⁷⁶:** la dida i el cor descobreixen que Fedra s'ha penjat

Τροφός

ἔσωθεν
ιοὺ ιοῦ:
βοηδρομεῖτε πάντες οἱ πέλας δόμων:
ἐν ἀγχόναις δέσποινα, Θησέως δάμαρ.

Χορός

φεῦ φεῦ, πέπρακται: βασιλὶς οὐκέτ' ἔστι δὴ
γυνή, κρεμαστοῖς ἐν βρόχοις ἡρτημένη.

Τροφός

780 οὐ σπεύσεται'; οὐκ οἴσει τις ἀμφιδέξιον
σίδηρον, ᾧ τόδ' ἄμμα λύσομεν δέρης;

Χορός

φίλοι, τί δρῶμεν; ἥ δοκεῖ περᾶν δόμους
λῦσαι τ' ἄνασαν ἐξ ἐπισπαστῶν βρόχων;

Dida:

Parlem massa: no he estat assenyada. Però encara hi ha manera de salvar-te d'això, filla.

Fedra:

Prou de parlar! Perquè abans tampoc no m'has aconsellat bé i has tramat males accions. Vinga, veste'n de seguida i preocupa't de tu mateixa, que jo endreçaré bé els meus assumptes.

Dida:

Ai, ai! Veniu a ajudar, tots els qui esteu prop del casal! S'ha penjat la senyora, la muller de Teseu!

Cor:

Ai las! Ja està fet: sí, la reina ja no hi és, fermada en llaços suspesos.

Dida:

No us afanyareu? No portarà ningú una espasa de doble tall perquè desfem aquest nus del coll?

Coreuta 1:

Què fem, amigues? Us sembla que entrem al casal i alliberem la reina dels llaços fermats tan estrets?

⁷⁶ Traducció proposada per la *Fundació Bernat Metge*.

— τί δ'; οὐ πάρεισι πρόσπολοι νεανίαί;
785 τὸ πολλὰ πράσσειν οὐκ ἐν ἀσφαλεῖ βίου.

Τροφός

ὀρθώσατ' ἐκτείνοντες ἄθλιον νέκυν·
πικρὸν τόδ' οἰκούρημα δεσπόταις ἐμοῖς.

Coreuta 2:

Per què? No hi ha allà joves servents? Fer moltes coses no dona seguretat a la vida.

Dida:

Aixequeu el trist cadàver i esteneu-lo. És amarga, aquesta cura de la casa dels meus senyors!

Andròmaca

- **v. 802-819:** La dida narra com Hermíone, tement les conseqüències d'haver atemptat contra Andròmaca i el fill, vol suïcidar-se

Τροφός

ὧ φίλταται γυναῖκες, ὥς κακὸν κακῷ
διάδοχον ἐν τῇδ' ἡμέρᾳ πορσύνεται.
δέσποινα γὰρ κατ' οἶκον, Ἑρμιόνην λέγω,
805 πατρός τ' ἐρημωθείσα συννοία θ' ἅμα,
οἶον δέδρακεν ἔργον Ἀνδρομάχην κτανεῖν
καὶ παῖδα βουλεύσασα, κατθανεῖν θέλει,
πόσιν τρέμουσα, μὴ ἀντὶ τῶν δεδραμένων
ἐκ τῶνδ' ἀτίμως δωμάτων ἀποσταλῇ
810 [ἢ κατθάνη κτείνουσα τοὺς οὐ χρή κτανεῖν].
μόλις δέ νιν θέλουσαν ἀρτῆσαι δέρην
εἵργουσι φύλακες δμῶες ἔκ τε δεξιᾶς
ξίφη καθαρχάζουσιν ἐξαιρούμενοι.
οὕτω μεταλγεῖ καὶ τὰ πρὶν δεδραμένα
815 ἔγνωκε πράξασ' οὐ καλῶς. ἐγὼ μὲν οὖν
δέσποιναν εἵργουσ' ἀγχόνης κάμνω, φίλαι·
ὕμεῖς δὲ βᾶσαι τῶνδε δωμάτων ἔσω
θανάτου νιν ἐκλύσασθε: τῶν γὰρ ἡθάδων
φίλων νέοι μολόντες εὐπιθέστεροι.

Dida:

Dones estimadíssimes, com una desgràcia de seguit en prepara una altra en aquest dia. Perquè la senyora de la casa, vull dir Hermíone, quan s'ha quedat sola, sense el pare, i ha pres consciència de quina mena d'acció ha realitzat en haver volgut matar Andròmaca i el seu fill, desitja morir, tement que l'espòs, a causa del que ha fet, l'aparti d'aquest palau ignominiosament [o que mori per intentar matar els que no calia que morissin]. I ara, amb dificultat els servents l'han retinguda del seu desig de penjar-se pel coll i li prenen les espases arrabassant-les de la seva mà dreta. D'aquesta manera se'n penedeix i reconeix que el que ha fet abans no està bé. Certament, jo estic cansada d'impedir que la senyora es pengi, amigues: però vosaltres, aneu cap a dins del palau i allibereu-la de la mort; ja que els que arriben nous són més grats que els amics de sempre.

- **v. 825-878:** La dida intenta calmar a Hermíone que està desesperada

Ἑρμιόνη

825 ιώ μοί μοι:
 σπάραγμα κόμας ὀνύχων τε
 δαί' ἀμύγματα θήσομαι.

Τροφός

ὦ παῖ, τί δράσεις; σῶμα σὸν καταικιῇ;

Ἑρμιόνη

 αἰαῖ αἰαῖ:
830 ἔρρ' αἰθέριον πλοκάμων ἐ-
 μῶν ἄπο, λεπτόμιτον φάρος.

Τροφός

τέκνον, κάλυπτε στέρνα, σύνδησον πέπλους.

Ἑρμιόνη

 τί δὲ στέρνα δεῖ καλύπτειν πέπλοις;
 δῆλα καὶ ἀμφιφανῇ καὶ ἄκρυπτα δε-
835 δράκαμεν πόσιν.

Τροφός

ἀλγεῖς φόνον ῥάψασα συγγάμῳ σέθεν;

Ἑρμιόνη

κατὰ μὲν οὔν στένω τόλμαν δαΐαν,
 ἂν ἔρξ' ἅ κατάρατος ἐγὼ κατά-
 ρατος ἀνθρώποις.

Hermíone:

Ai, de mi! M'arrencaré els cabells i em faré esgarrinxades cruels amb les ungles!

Dida:

Oh filla, què faràs? Maltractaràs el teu cos?

Hermíone:

Ai, ai! Ves-te'n cap al cel, lluny dels meus rínxols, vel lleuger!

Dida:

Filla, cobreix-te el pit, cenyeix-te el peple!

Hermíone:

Per què m'he de cobrir el pit amb el peple? Coses evidents, visibles i no amagades he fet al marit.

Dida:

Pateixes per haver ordit la mort del teu marit?

Hermíone:

Sens dubte em lamento per l'audàcia destructiva amb la qual vaig actuar, maleïda de mi, maleïda entre els homes!

Τροφός

840 συγγνώσεται σοι τήνδ' ἁμαρτίαν πόσις.

Ἑρμιόνη

τί μοι ξίφος

ἐκ χερὸς ἡγγρεύσω;

ἀπόδος, ὦ φίλος, ἀπόδος, ἴν' ἀνταίαν

ἐρείσω πλαγάν: τί με βρόχων εἵργεις;

Τροφός

845 ἄλλ' εἴ σ' ἀφείην μὴ φρονοῦσαν, ὥς θάνης;

Ἑρμιόνη

οἴμοι πότμου.

ποῦ μοι πυρὸς φίλα φλόξ;

ποῦ δ' ἐκ πέτρας ἀερθῶ,

ἢ κατὰ πόντον ἢ καθ' ὕλαν ὀρέων,

850 ἵνα θανοῦσα νερτέροισιν μέλω;

Τροφός

τί ταῦτα μοχθεῖς; συμφοραὶ θεήλατοι

πᾶσιν βροτοῖσιν ἢ τότε ἦλθον ἢ τότε.

Ἑρμιόνη

ἔλιπες ἔλιπες, ὦ πάτερ, ἐπακτίαν

855 [ώσει] μονάδ' ἔρημον οὔσαν ἐνάλου κώπας.

ὀλεῖ ὀλεῖ με [δηλαδὴ πόσις]: τᾷδ' οὐκέτ' ἐνοικήσω

νυμφιδίῳ στέγα.

τίνος ἀγαλμάτων ἰκέτις ὀρμαθῶ;

860 ἢ δούλα δούλας γόνασι προσπέσω;

Φθιάδος ἐκ γᾶς

κυανόπτερος ὄρνις ἀρθείην,

Dida:

El teu marit et perdonarà aquest error.

Hermíone:

Per què m'has pres l'espasa de la mà? Torna-me-la, amiga, torna-me-la, perquè me la clavi d'un cop per davant! Per què m'apartes del nus?

Dida:

Però si et deixo anar quan no estàs en els teus cabals, perquè moris?

Hermíone:

Ai de mi, quin destí! On hi ha per mi una flama de foc amiga? On puc llançar-me des d'una roca al mar o al bosc de les muntanyes, perquè una vegada morta tingui cura dels morts?

Dida:

Per què pateixes per aquestes coses? Les desgràcies causades per les divinitats arriben a tots els mortals abans o després.

Hermíone:

M'has abandonat, m'has abandonat, pare, a prop de la mar sola, [com] estant desproveïda de rems per la mar. Em matarà, em matarà [sens dubte, el marit]: ja no viuré sota el sostre nupcial. A quina imatge divina m'haig d'adreçar com a suplicant? O haig de caure com a esclava als genolls d'una esclava? Com un ocell d'ales obscures volaria des de la terra de Ftia a on la nau de fusta de pinastre va travessar les costes Ciànees que navega per primera vegada amb remes.

865 πευκᾶεν σκάφος ᾗ διὰ Κυανέας ἐπέρασεν ἄκτάς,
πρωτόπλοος πλάτα.

Τροφός

ὦ παῖ, τὸ λίαν οὔτ' ἐκεῖν' ἐπήνεσα,
ὅτ' εἰς γυναῖκα Τρωάδ' ἐξημάρτανες,
οὔτ' αὖ τὸ νῦν σου δεῖμ' ὃ δειμαίνεις ἄγαν.
οὐχ ὧδε κῆδος σὸν διώσεται πόσις
870 φαύλοις γυναικὸς βαρβάρου πεισθεὶς λόγοις.
οὐ γάρ τί σ' αἰχμάλωτον ἐκ Τροίας ἔχει,
ἀλλ' ἀνδρὸς ἐσθλοῦ παῖδα σὺν πολλοῖς λαβὼν
ἔδνοισι, πόλεώς τ' οὐ μέσως εὐδαίμονος.
πατήρ δέ σ' οὐχ ὧδ' ὥς σὺ δειμαίνεις, τέκνον,
875 προδοὺς ἐάσει δωμάτων τῶνδ' ἐκπεσεῖν.
ἀλλ' εἴσιθ' εἴσω μηδὲ φαντάζου δόμων
πάροιθε τῶνδε, μή τιν' αἰσχύνῃν λάβης
[πρόσθεν μελάθρων τῶνδ' ὀρωμένη, τέκνον].

Dida:

Filla, ni vaig aprovar aquell excés, quan cometies un tort contra la dona troiana, ni tampoc el temor excessiu que tems ara. El teu marit no rebutjarà així l'aliança persuadit per les paraules menyspreables d'una dona estrangera. Perquè ell no et té com una presonera de Troia, sinó que t'ha pres com a filla d'un home noble amb un gran dot i d'una ciutat no pas moderadament rica. El teu pare, no permetrà, com tu tems, filla, havent-te entregat, que t'expulsin d'aquest palau. Vinga, entra dins i no et deixis veure davant d'aquest palau, que no tinguis vergonya [si et veuen davant d'aquesta cambra, filla].

Ió

- **v. 1320-1368:** Intervenció de la Pítia. La sacerdotessa explica el seu vincle amb Ió i revela la voluntat del déu

Προφήτις

1320 ἐπίσχες, ὦ παῖ: τρίποδα γὰρ χρηστήριον
λιποῦσα θριγκοῦ τοῦδ' ὑπερβάλλω πόδα
Φοίβου προφήτις, τρίποδος ἀρχαῖον νόμον
σφύζουσα, πασῶν Δελφίδων ἐξαίρετος.

Ἰων

χαῖρ', ὦ φίλη μοι μητερ, οὐ τεκοῦσά περ.

Pítia:

Atura't, fill! He deixat enrere el trípod oracular i he passat aquesta tanca, jo la profetessa de Febos, per protegir l'antiga llei del trípod, escollida d'entre totes les dones de Delfos.

Ió:

Et saludo, estimada mare, encara que no m'hagis parit.

Προφήτις

1325 ἄλλ' οὖν λεγώμεθ': ἡ φάτις δ' οὐ μοι πικρά.

Ἰων

ἤκουσας ὥς μ' ἔκτεινεν ἦδε μηχαναῖς;

Προφήτις

ἤκουσα: καὶ σὺ δ' ὠμὸς ὢν ἀμαρτάνεις.

Ἰων

οὐ χρὴ με τοὺς κτείνοντας ἀνταπολλύναι;

Προφήτις

προγονοῖς δάμαρτες δυσμενεῖς ἀεὶ ποτε.

Ἰων

1330 ἡμεῖς δὲ μητρυαῖς γε πάσχοντες κακῶς.

Προφήτις

μὴ ταῦτα: λείπων ἱερὰ καὶ στείχων πάτρην —

Ἰων

τί δὴ με δρᾶσαι νοουθετούμενον χρεών;

Προφήτις

καθαρὸς Ἀθήνας ἔλθ' ὑπ' οἰωνῶν καλῶν.

Ἰων

καθαρὸς ἅπας τοι πολεμίους ὅς ἂν κτάνῃ.

Προφήτις

1335 μὴ σύ γε: παρ' ἡμῶν δ' ἔκλαβ' οὗς ἔχω λόγους.

Pítia:

Digues-me així, doncs, el nom no m'és amarg.

Ió:

Has escoltat com aquesta volia matar-me amb els seus ardots?

Pítia:

Ho he escoltat, però tu t'equivoques sent cruel.

Ió:

No cal que jo doni mort en retorn als que m'han intentat matar?

Pítia:

Les esposes sempre són hostils amb els fills del matrimoni anterior.

Ió:

I nosaltres patim terriblement per culpa de les madrastrès.

Pítia:

No facis això: abandona el temple i marxa a la teva pàtria...

Ió:

Què cal que faci seguint els teus advertiments?

Pítia:

Exempt de sutzura, vés cap a Atenes sota bons auguris.

Ió:

Està completament exempt de sutzura el qui mata els seus enemics.

Pítia:

En tot cas, tu no: comprèn les paraules que tinc.

Ἴων
λέγοις ἄν: εὖνους δ' οὐσ' ἐρεῖς ὅς' ἄν λέγῃς.

Προφήτις
ὀρᾷς τόδ' ἄγγος χερὸς ὑπ' ἀγκάλαις ἐμαῖς;

Ἴων
ὀρῶ παλαιὰν ἀντίπηγ' ἐν στέμμασιν.

Προφήτις
ἐν τῇδὲ σ' ἔλαβον νεόγονον βρέφος ποτέ.

Ἴων
1340 τί φῆς; ὁ μῦθος εἰσενήνεκται νέος.

Προφήτις
σιγῇ γὰρ εἶχον αὐτά: νῦν δὲ δείκνυμεν.

Ἴων
πῶς οὖν ἔκρυπτες τόδε λαβοῦς' ἡμᾶς πάλαι;

Προφήτις
ὁ θεός σ' ἐβούλετ' ἐν δόμοις ἔχειν λάτριν.

Ἴων
νῦν δ' οὐχὶ χρήζει; τῷ τόδε γνῶναί με χρή;

Προφήτις
1345 πατέρα κατειπὼν τῇσδὲ σ' ἐκπέμπει χθονός.

Ιό:
Digues-me-les: el que diguis, ho diràs ben disposada.

Πítia:
Veus aquest atuell de la mà sota els meus braços?

Ιό:
Veig una antiga cistella amb ínfules.

Πítia:
Temps enrere t'hi vaig trobar quan eres un bebè acabat de néixer.

Ιό:
Què dius? La narració ha introduït una dada nova.

Πítia:
Perquè jo mateixa l'he mantinguda en secret: ara ho revelo.

Ιό:
Com, si em vas recollir fa temps, m'ho has amagat?

Πítia:
El déu volia tenir-te com a servent al temple.

Ιό:
I ara no em necessita? Com puc saber si em necessita?

Πítia:
Revelant-ho el pare t'envia fora d'aquesta terra.

Ἴων
 σὺ δ' ἐκ κελευσµῶν ἢ πόθεν σῶζεις τάδε;

Προφῆτις
 ἐνθύμιόν μοι τότε τίθησι Λοξίας —

Ἴων
 τί χρῆμα δρᾶσαι; λέγε, πέραινε σοὺς λόγους.

Προφῆτις
 σῶσαι τόδ' εὖρημ' ἐς τὸν ὄντα νῦν χρόνον.

Ἴων
 1350 ἔχει δέ μοι τί κέρδος — ἢ τίνα βλάβην;

Προφῆτις
 ἐνθάδε κέκρυπται σπάργαν' οἷς ἐνῆσθα σύ.

Ἴων
 μητρὸς τάδ' ἡµῖν ἐκφέρεις ζητήματα;

Προφῆτις
 ἐπεὶ γ' ὁ δαίμων βούλεται: πάροιθε δ' οὔ.

Ἴων
 ὦ μακαρίων μοι φασμάτων ἥδ' ἡμέρα.

Προφῆτις
 1355 λαβὼν νυν αὐτὰ τὴν τεκοῦσαν ἐκπόνει.

Ἴων
 πᾶσάν γ' ἐπελθὼν Ἀσιάδ' Εὐρώπης θ' ὅρους.

Ιό:
 Tu protegeixes aquestes coses per una ordre, o com?

Πίτια:
 Aleshores Lòxias va posar-me al cor...

Ιό:
 Fer quina acció? Parla, acaba el teu discurs!

Πίτια:
 Guardar aquesta troballa fins avui.

Ιό:
 Quin guany em té o quin dany?

Πίτια:
 Aquí mateix ha ocultat els bolcalls amb els que vas ser enviat.

Ιό:
 Em mostres aquestes qüestions per trobar la mare?

Πίτια:
 Perquè el déu ho vol: abans no ho volia.

Ιό:
 Quin dia de felïços prodigis per mi!

Πίτια:
 Ara agafa això i cerca la que et va engendrar.

Ιό:
 Recorrent tota Àsia i els límits d'Europa.

Προφήτις

γνώση τάδ' αὐτός. τοῦ θεοῦ δ' ἑκατί σε
ἔθρεψά τ', ὦ παῖ, καὶ τάδ' ἀποδίδωμί σοι,
ἃ κεῖνος ἀκέλευστόν μ' ἐβουλήθη λαβεῖν
1360 σῶσαί θ': ὅτου δ' ἐβούλεθ' οὐνεκ', οὐκ ἔχω λέγειν.
ἦδει δὲ θνητῶν οὐτις ἀνθρώπων τάδε
ἔχοντας ἡμᾶς, οὐδ' ἴν' ἦν κεκρυμμένα.
καὶ χαῖρ': ἴσον γάρ σ' ὥς τεκοῦς' ἀσπάζομαι.

ἄρξαι δ' ὅθεν σὴν μητέρα ζητεῖν σε χρή:
1365 πρῶτον μὲν εἴ τις Δελφίδων τεκοῦσά σε
ἐς τούσδε ναοὺς ἐξέθηκε παρθένος,
ἔπειτα δ' εἴ τις Ἑλλάς. — ἐξ ἡμῶν δ' ἔχεις
ἅπαντα Φοίβου θ', ὃς μετέσχε τῆς τύχης.

Pítia:

Coneixeràs tu mateix aquestes coses. Per la voluntat del déu et vaig criar, fill, i et retorno aquestes coses, les quals aquest, sense manar-ho, va voler que agafés i guardés: per què ho volia, no ho sé. Ningú dels mortals sabia que ho tenia ni on estava amagat. I ara adeu! igual que una que ha parit et beso.

Comença a buscar la teva mare des d'on cal: primer, si alguna de les dones dèlfiques, donant-te a llum, va portar-te fins aquest temple, després si alguna dona de Grècia...Ho tens tot de mi i d'Apol·lo, el qual va participar en el teu destí.

Electra

- **v. 487-552:** Arriba el vell pedagog a palau fet venir per Electra

Πρέσβυς

ποῦ ποῦ νεᾶνις πότνι' ἐμὴ δέσποινά τε,
Ἀγαμέμνωνος παῖς, ὃν ποτ' ἐξέθρεψ' ἐγώ;
ὥς πρόσβασιν τῶνδ' ὀρθίαν οἴκων ἔχει
490 ῥυσσῶ γέροντι τῷδε προσβῆναι ποδί.
ὅμως δὲ πρὸς γε τοὺς φίλους ἐξελκτέον
διπλῆν ἄκανθαν καὶ παλίρροπον γόνυ.

Pedagog:

On, on és la meva jove senyora i mestressa, filla d'Agamèmnon, la qual jo, en un altre temps, vaig criar? Com n'és de costeruda l'entrada d'aquesta casa pel peu d'un vell arrugat que puja. Però pels amics arrossego l'esquena doblegada i els genolls enfonsats.

ὦ θύγατερ — ἄρτι γάρ σε πρὸς δόμοις ὄρῳ —
 ἦκω φέρων σοι τῶν ἐμῶν βοσκημάτων
 495 ποίμνης νεογνὸν θρέμει· ὑποσπάσας τόδε
 στεφάνους τε τευχέων τ' ἐξελὼν τυρεύματα,
 παλαιὸν τε θησαύρισμα Διονύσου τόδε
 ὀσμῇ κατῆρες, μικρόν, ἀλλ' ἐπεσβαλεῖν
 ἡδὺ σκύφον τοῦδ' ἀσθενεστέρω ποτῶ.
 500 ἴτω φέρων τις τοῖς ξένοις τάδ' ἐς δόμους·
 ἐγὼ δὲ τρύχει τῶδ' ἐμῶν πέπλων κόρας
 δακρύοισι τέγξας ἐξομόρξασθαι θέλω.

Ἥλέκτρα

τί δ', ὦ γεραιέ, διάβροχον τόδ' ὄμμα ἔχεις;
 μὼν τὰμὰ διὰ χρόνου σ' ἀνέμνησεν κακά;
 505 ἦ τὰς Ὀρέστου τλήμονας φυγὰς στένεις
 καὶ πατέρα τὸν ἐμόν, ὃν ποτ' ἐν χεροῖν ἔχων
 ἀνόνητ' ἔθρεψας σοί τε καὶ τοῖς σοῖς φίλοις;

Πρέσβυς

ἀνόνηθ': ὅμως δ' οὖν τοῦτό γ' οὐκ ἠνεσχόμην.
 ἦλθον γὰρ αὐτοῦ πρὸς τάφον πάρεργ' ὁδοῦ
 510 καὶ προσπεσὼν ἔκλαυσ' ἐρημίας τυχόν,
 σπονδάς τε, λύσας ἀσκὸν ὃν φέρω ξένοις,
 ἔσπεισα, τύμβῳ δ' ἀμφέθηκα μυρσίνας.
 πυρᾶς δ' ἐπ' αὐτῆς οἶν μελάγχμιον πόκῳ
 σφάγιον ἐσεῖδον αἶμά τ' οὐ πάλαι χυθὲν
 515 ξανθῆς τε χαίτης βοστρύχους κεκαρμένους.
 κᾶθαύμας, ὦ παῖ, τίς ποτ' ἀνθρώπων ἔτλη
 πρὸς τύμβον ἐλθεῖν: οὐ γὰρ Ἀργείων γέ τις.
 ἀλλ' ἦλθ' ἴσως που σὸς κασίγνητος λάθρα,
 μολὼν δ' ἐθαύμας ἄθλιον τύμβον πατρός.

Oh filla -perquè tot just ara et veig davant la casa- vinc a portar-te, del meu bestiar aquesta cria acabada de nèixer, havent-la separat del ramat, corones i formatges que he tret dels atuells i aquest antic tresor de Dionís dotat amb una aroma, poc, però és per abocar una tassa dolça en una beguda més fluixa. Que algú vagi portant aquestes coses cap a la casa per als hostes. Jo amb un parrac del meu peple vull eixugar-me els ulls molls per les llàgrimes.

Electra:

Però, perquè, ancià, tens els ulls humits? És que les meves desgràcies t'han fet recordar després de temps? O és pel desgraciat exili d'Orestes que plores, i pel meu pare, el qual, en un altre temps, vas criar tenint-lo als teus braços, en va per tu i pels teus amics?

Pedagog:

En va: tot i així no vaig poder suportar-ho. Ja que vaig arribar a la seva tomba, de pas en el meu camí, i caient-hi a sobre vaig plorar la seva solitud i obrint l'ordre que porto als amics, vaig fer libacions i vaig posar murtra al voltant de la tomba. Sobre la seva pira vaig veure una ovella de velló negre com a ofrena i sang vessada de feia poc i uns rinxols tallats d'una cabellera rossa. M'admira, filla, qui dels homes alguna vegada s'atreveix a anar fins a la tomba, car de ben segur és cap dels argius. Però potser ha vingut el teu germà d'amagat i, en arribar, ha honrat la miserable tomba del pare.

520 σκέψαι δὲ χαίτην προστιθεῖσα σῇ κόμῃ,
εἰ χρῶμα ταὐτὸν κουρίμης ἔσται τριχός·
φιλεῖ γάρ, αἷμα ταὐτὸν οἷς ἂν ᾗ πατρός,
τὰ πόλλ' ὅμοια σώματος πεφυκέναι.

Ἥλέκτρα

οὐκ ἄξι' ἀνδρός, ὃ γέρον, σοφοῦ λέγεις,
525 εἰ κρυπτόν ἐς γῆν τήνδ' ἂν Αἰγίσθου φόβῳ
δοκεῖς ἀδελφὸν τὸν ἐμὸν εὐθαρσῇ μολεῖν.
ἔπειτα χαίτης πῶς συνοίσεται πλόκος,
ὁ μὲν παλαίστραις ἀνδρὸς εὐγενοῦς τραφεῖς,
ὁ δὲ κτενισμοῖς θῆλυς; ἀλλ' ἀμήχανον.
530 πολλοῖς δ' ἂν εὖροις βοστρύχους ὁμοπτέρους
καὶ μὴ γεγῶσιν αἵματος ταύτου, γέρον.

Πρέσβυς

σὺ δ' εἰς ἵχνος βᾶς' ἀρβύλης σκέψαι βάσιν
εἰ σύμμετρος σῶ ποδὶ γενήσεται, τέκνον.

Ἥλέκτρα

πῶς δ' ἂν γένοιτ' ἂν ἐν κραταιλέῳ πέδῳ
535 γαίας ποδῶν ἔκμακτρον; εἰ δ' ἔστιν τόδε,
δυοῖν ἀδελφοῖν ποὺς ἂν οὐ γένοιτ' ἴσος
ἀνδρός τε καὶ γυναικός, ἀλλ' ἄρσῃν κρατεῖ.

Πρέσβυς

οὐκ ἔστιν, εἰ καὶ γῆν κασίγνητος μολών,

*

κερκίδος ὅτῳ γνοίης ἂν ἐξύφασμα σῆς,
540 ἐν ᾧ ποτ' αὐτὸν ἐξέκλεψα μὴ θανεῖν;

Ves a mirar si la cabellera és del mateix color acostant un floc tallat al teu cabell: ja que els que tenen la mateixa sang del pare, acostumen a tenir moltes parts del cos semblants.

Electra:

Ancià, no dius coses pròpies d'un home sensat si creus que el meu germà ha tingut la gosadia de venir a aquesta terra d'amagat, per por d'Egíst. Però, com concordaran els rínxols dels nostres cabells, els uns d'un home ben nascut i criat a les palestres; els altres d'una dona i avesats als pentinats? És impossible. En moltes persones trobaries rínxols iguals, a pesar que no han nascut de la mateixa sang, ancià.

Pedagog:

Però tu camina sobre la petjada del calçat i observa si la petjada és de la mateixa mesura, filla.

Electra:

Com podria haver-hi en una plana pedregosa de terra una petjada de peus? Si hi és, els peus de dos germans, home i dona, no serien iguals sinó que el de l'home és més gran.

Pedagog:

No hi ha, si el teu germà hagués vingut a aquesta terra,

* coneixeries un teixit del teu teler, aquell amb el que el vaig sostreure de la mort?

Ἡλέκτρα

οὐκ οἶσθ', Ὀρέστης ἡνίκ' ἐκίπτει χθονός,
νέαν μ' ἔτ' οὔσαν; εἰ δὲ κᾶκρεκον πέπλους,
πῶς ἂν τότε ὦν παῖς ταῦτά νῦν ἔχοι φάρη,
εἰ μὴ ξυναύξοινθ' οἱ πέπλοι τῷ σώματι;

545 ἀλλ' ἢ τις αὐτοῦ τάφον ἐποικτίρας ξένος
ἔκείρατ', ἢ τῆσδε σκοποῦς λαβὼν χθονὸς — †

Πρέσβυς

οἱ δὲ ξένοι ποῦ; βούλομαι γὰρ εἰσιδὼν
αὐτοὺς ἔρεσθαι σοῦ κασιγνήτου πέρι.

Ἡλέκτρα

οἶδ' ἐκ δόμων βαίνουσι λαιψηρῶ ποδί.

Πρέσβυς

550 ἀλλ' εὐγενεῖς μέν, ἐν δὲ κιβδήλῳ τόδε:
πολλοὶ γὰρ ὄντες εὐγενεῖς εἰσιν κακοί.
ὅμως δέ. — χαίρειν τοὺς ξένους προσεννέπω.

- **v. 553-584:** El pedagog intervé en el retrobament d'Electra i Orestes

Ὀρέστης

χαῖρ', ὦ γεραιέ. — τοῦ ποτ', Ἡλέκτρα, τόδε
παλαιὸν ἀνδρὸς λείψανον φίλων κυρεῖ;

Ἡλέκτρα

555 οὗτος τὸν ἀμὸν πατέρ' ἔθρεψεν, ὦ ξένε.

Ὀρέστης

τί φῆς; ὅδ' ὃς σὸν ἐξέκλεψε σύγγονον;

Electra:

No saps que quan Orestes va ser expulsat d'aquesta terra, jo era jove encara? I encara si vaig teixir-li un peple, com podria ell, aleshores un nen, portar-lo ara, si no és que les seves vestidures creixessin junt amb el cos? O bé algun foraster, lamentant-se per la seva tomba s'ha tallat els cabells, o bé tenint espies d'aquesta terra...

Pedagog:

On són els hostes? Vull veure'ls i interrogar-los sobre el teu germà.

Orestes i Pílates surten de la casa

Electra:

Són aquests que surten de la casa amb pas àgil.

Pedagog:

Ben nobles que són, però això és enganyós, perquè n'hi ha molts que malgrat llur noblesa són dolents. Tanmateix saludo els hostes.

Orestes:

Salut, ancià. (*Adreçant-se a Electra*) -Electra, de quin dels teus amics és aquesta antiga desferra d'home?

Electra:

Aquest és el qui va criar el meu pare, foraster.

Orestes:

Què dius? És el que va sostreure de la mort el teu germà?

Ἡλέκτρα

ὄδ' ἔσθ' ὁ σώσας κεῖνον, εἵπερ ἔστ' ἔτι.

Ὀρέστης

ἔα:

τί μ' ἐσδέδορκεν ὥσπερ ἀργύρου σκοπῶν
λαμπρὸν χαρακτηρ'; ἢ προσεικάζει μέ τω;

Ἡλέκτρα

560 ἴσως Ὀρέστου σ' ἥλιχ' ἥδεται βλέπων.

Ὀρέστης

φίλου γε φωτός. τί δὲ κυκλεῖ πέριξ πόδα;

Ἡλέκτρα

καὺτὴ τόδ' εἰσορῶσα θαυμάζω, ξένε.

Πρέσβυς

ὦ πότνι', εὖχου, θύγατερ Ἡλέκτρα, θεοῖς.

Ἡλέκτρα

τί τῶν ἀπόντων ἢ τί τῶν ὄντων πέρι;

Πρέσβυς

565 λαβεῖν φίλον θησαυρόν, ὃν φαίνει θεός.

Ἡλέκτρα

ιδού: καλῶ θεούς. ἢ τί δὴ λέγεις, γέρον;

Πρέσβυς

βλέψον νυν ἐς τόνδ', ὦ τέκνον, τὸν φίλτατον.

Electra:

Aquest és el qui el va salvar, si encara és viu.

Orestes:

Oh! Per què em mira com si examinés una encunyació brillant de plata? Que potser em compara amb algú?

Electra:

Potser es complau en mirar-te, car tens la mateixa edat que Orestes.

Orestes:

Una persona estimada, ben cert. Però, per què fa voltes al meu voltant?

Electra:

Jo mateixa veient-lo també em sorprenç, foraster.

Pedagog:

Oh senyora filla, Electra, prega als déus!

Electra:

Per coses absents o presents?

Pedagog:

Per aconseguir el tresor estimat que un déu et mostra.

Electra:

Mira: invoco els déus. Certament, què dius, ancià?

Pedagog:

Ara mira'l, filla, el que més estimes.

Ἡλέκτρα
πάλαι δέδορκα, μὴ σύ γ' οὐκέτ' εὖ φρονῆς.

Πρέσβυς
οὐκ εὖ φρονῶ 'γὼ σὸν κασίγνητον βλέπων;

Ἡλέκτρα
570 πῶς εἶπας, ὦ γεραί', ἀνέλπιστον λόγον;

Πρέσβυς
ὄρᾱν Ὀρέστην τόνδε τὸν Ἀγαμέμνωνος.

Ἡλέκτρα
ποῖον χαρακτῆρ' εἰσιδών, ὦ πείσομαι;

Πρέσβυς
οὐλὴν παρ' ὀφρύν, ἣν ποτ' ἐν πατρὸς δόμοις
νεβρὸν διώκων σοῦ μέθ' ἡμάχθη πεσών.

Ἡλέκτρα
575 πῶς φήεις; ὁρῶ μὲν πτώματος τεκμήριον.

Πρέσβυς
ἔπειτα μέλλεις προσπίτνειν τοῖς φιλτάτοις;

Ἡλέκτρα
ἀλλ' οὐκέτ', ὦ γεραίε: συμβόλοισι γὰρ
τοῖς σοῖς πέπεισμαι θυμόν. — ὦ χρόνῳ φανείς,
ἔχω σ' ἀέλπτως —

Ὀρέστης
κάξ ἐμοῦ γ' ἔχῃ χρόνῳ.

Electra:

Fa estona que miro, potser ja no hi toques bé.

Pedagog:

No hi toco, jo, veient el teu germà?

Electra:

Com dius aquestes paraules inesperades, ancià?

Pedagog:

Veig Orestes, el fill d'Agamèmnon.

Electra:

Quin senyal has vist, que pugi dur-me a creure-ho?

Pedagog:

Una cicatriu vora la cella que es fa ver una vegada, al palau del pare, quan caient li va sortir sang mentre perseguia un cervatell amb tu.

Electra:

Com dius? Veig la marca de la caiguda.

Pedagog:

Encara trigues a llançar-te als braços del que més estimes?

Electra:

Ja no (dubto), ancià: els teus signes de reconeixement m'han persuadit l'ànim. Oh, per fi apareixes i inesperadament et tinc.

Orestes:

I jo també et tinc a tu, per fi.

Ἡλέκτρα
580 οὐδέποτε δόξασα.

Ὀρέστης
οὐδ' ἐγὼ γὰρ ἥλπισα.

Ἡλέκτρα
ἐκεῖνος εἶ σύ;

Ὀρέστης
σύμμαχος γέ σοι μόνος.
ἦν δ' ἀνσπάσωμαί γ' ὄν μετέρχομαι βόλον —
πέποιθα δ': ἡ χρὴ μηκέθ' ἡγεῖσθαι θεοῦς,
εἰ τᾶδικ' ἔσται τῆς δίκης ὑπέρτερα.

- **v. 596-698:** Orestes i el pedagog tramen la mort d'Egist i Electra la de Clitemnestra per venjar la mort d'Agamèmnon, el seu pare

Ὀρέστης
εἶέν: φίλας μὲν ἡδονὰς ἀσπασμάτων
ἔχω, χρόνῳ δὲ καὶ θις αὐτὰ δώσομεν.
σύ δ', ὦ γεραιέ — καίριος γὰρ ἦλυθες —
λέξον, τί δρῶν ἂν φονέα τεισαίμην πατρός;
600 μητέρα τε κοινωνὸν ἀνοσίων γάμων;
ἔστιν τί μοι κατ' Ἄργος εὐμενὲς φίλων;
ἡ πάντ' ἀνεσκευάσμεθ', ὥσπερ αἱ τύχαι;
τῷ ξυγγένωμαι; νύχιος ἢ καθ' ἡμέραν;
ποῖαν ὁδὸν τραπώμεθ' εἰς ἐχθροὺς ἐμούς;

Πρέσβυς
605 ὦ τέκνον, οὐδεὶς δυστυχοῦντί σοι φίλος.
εὖρημα γάρ τοι χρῆμα γίγνεται τόδε,
κοινῇ μετασχεῖν τὰγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ

Electra:

No hi creia.

Orestes:

Jo tampoc ho esperava.

Electra:

Tu ets aquell?

Orestes:

Sí, el teu únic aliat. I si almenys atrapo amb la xarxa aquell que cerco... però n'estic convençut: altrament ja no cal confiar en els déus, si la injustícia està per sobre la justícia.

Orestes:

Bé! les estimades abraçades són un goig per mi, però ja tindrem temps després per fer-ne. Tu, ancià, ja que has vingut en el moment oportú -, digues, què puc fer per castigar l'assassí del pare? I la mare, companya d'una unió impia? Hi ha a Argos una bona disposició dels amics? O en tot estic arruïnat, com el meu destí? Amb qui puc tenir tractes? De nit o de dia? Per quin camí em dirigeixo contra els meus enemics?

Pedagog:

Fill, quan ets desgraciat, ningú no t'és amic en la desgràcia. Això és una troballa rara que algú comparteixi el bé i el mal.

σὺ δ' — ἐκ βάθρων γὰρ πᾶς ἀνήρησαι φίλοις
οὐδ' ἐλλέλοιπας ἐλπίδ' — ἴσθι μου κλύων,
610 ἐν χειρὶ τῇ σῇ πάντ' ἔχεις καὶ τῇ τύχῃ,
πατρῷον οἶκον καὶ πόλιν λαβεῖν σέθεν.

Ὀρέστης
τί δῆτα δρῶντες τοῦδ' ἂν ἐξικοίμεθα;

Πρέσβυς
κτανὼν Θυέστου παῖδα σὴν τε μητέρα.

Ὀρέστης
ἦκω 'πὶ τόνδε στέφανον: ἀλλὰ πῶς λάβω;

Πρέσβυς
615 τειχέων μὲν ἐλθὼν ἐντὸς οὐδ' ἂν εἰ θέλοις.

Ὀρέστης
φρουραῖς κέκασται δεξιαῖς τε δορυφόρων;

Πρέσβυς
ἔγνως: φοβεῖται γάρ σε κοῦχ εὖδει σαφῶς.

Ὀρέστης
εἰέν: σὺ δὲ τοῦνθένδε βούλευσον, γέρον.

Πρέσβυς
κάμοῦ γ' ἄκουσον: ἄρτι γάρ μ' ἐσῆλθέ τι.

Ὀρέστης
620 ἐσθλὸν τι μηνύσειας, αἰσθοίμην δ' ἐγώ.

Però tu, -des dels fonaments t'ho has endut tot i als
amics no els has deixat cap esperança- escolta'm i
sàpigues que en les teves mans i en la teva sort ho tens
tot per recuperar la casa i la ciutat del pare.

Orestes:

Llavors què podria fer per aconseguir-ho?

Pedagog:

Matar el fill de Tiestes i la teva mare.

Orestes:

Vinc per aquesta corona: però com l'aconsegueixo?

Pedagog:

Anant dins les muralles, no, encara que volguessis.

Orestes:

Està dotat de guàrdies i de llancers?

Pedagog:

Ho has entès: perquè et té por i no dorm profundament.

Orestes:

Bé! Des d'ara aconsella'm, ancià.

Pedagog:

Escolta'm: ara mateix m'ha vingut al cap una cosa.

Orestes:

Mostra'm alguna cosa bona que jo entengui.

Πρέσβυς
 Αἴγισθον εἶδον, ἥνιχ' εἶρπον ἐνθάδε.

Ὅρέστης
 προσηκάμην τὸ ῥηθέν. ἐν ποίοις τόποις;

Πρέσβυς
 ἄγρῶν πέλας τῶνδ' ἵπποφορβίων ἔπι.

Ὅρέστης
 τί δρῶνθ'; ὁρῶ γὰρ ἐλπίδ' ἐξ ἀμηχάνων.

Πρέσβυς
 625 Νύμφαις ἐπόρσυν' ἔροτιν, ὥς ἔδοξέ μοι.

Ὅρέστης
 τροφεῖα παίδων ἢ πρὸ μέλλοντος τόκου;

Πρέσβυς
 οὐκ οἶδα πλὴν ἔν: βουσφαγεῖν ὠπλίζετο.

Ὅρέστης
 πόσων μετ' ἀνδρῶν; ἢ μόνος δμῶων μέτα;

Πρέσβυς
 οὐδεὶς παρῆν Ἀργεῖος, οἰκεία δὲ χεῖρ.

Ὅρέστης
 630 οὐ πού τις ὅστις γνωριεῖ μ' ἰδὼν, γέρον;

Πρέσβυς
 δμῶες μὲν εἰσιν, οἱ σέ γ' οὐκ εἶδόν ποτε.

Pedagog:

Vaig veure Egist quan caminava lentament cap aquí.

Orestes:

M'agrada el que dius. A quin lloc?

Pedagog:

Prop dels camps, on es crien cavalls.

Orestes:

Què feia? Veig esperança en les dificultats.

Pedagog:

Preparava festes per a les Nimfes, segons m'ha semblat.

Orestes:

Per la criança dels fills o perquè es prepara per un fill?

Pedagog:

Només sé una cosa: es disposava a degollar bous.

Orestes:

Amb quants homes? O estava sol amb els servents?

Pedagog:

No hi havia cap argiu, sinó gent de la casa.

Orestes:

No hi ha potser ningú que em reconegui en veure'm, ancià?

Pedagog:

Són servents que no t'han vist mai.

Ὀρέστης
 ἡμῖν ἂν εἶεν, εἰ κρατοῖμεν, εὐμενεῖς;

Πρέσβυς
 δούλων γὰρ ἴδιον τοῦτο, σοὶ δὲ σύμφορον.

Ὀρέστης
 πῶς οὖν ἂν αὐτῷ πλησιασθεῖην ποτέ;

Πρέσβυς
 635 στείχων ὅθεν σε βουθυτῶν ἐσόψεται.

Ὀρέστης
 ὁδὸν παρ' αὐτήν, ὥς ἔοικ', ἀγροὺς ἔχει;

Πρέσβυς
 ὅθεν γ' ἰδὼν σε δαιτὶ κοινωνὸν καλεῖ.

Ὀρέστης
 πικρόν γε συνθοινάτορ', ἦν θεὸς θέλῃ.

Πρέσβυς
 τοῦνθένδε πρὸς τὸ πίπτον αὐτὸς ἐννόει.

Ὀρέστης
 640 καλῶς ἔλεξας. — ἡ τεκοῦσα δ' ἐστὶ ποῦ;

Πρέσβυς
 Ἄργει: παρέσται δ' οὖν πόσει θοίνην ἔπι.

Ὀρέστης
 τί δ' οὐχ ἅμ' ἐξωρματ' ἐμὴ μήτηρ πόσει;

Orestes:

Serien favorables a mi, si guanyés?

Pedagog:

Certament això és propi dels esclaus i és convenient per a tu.

Orestes:

Així doncs, com podria apropar-m'hi en algun moment?

Pedagog:

Anant on et vegi quan sacrificui el bou.

Orestes:

Té els camps, com sembla, vora el mateix camí?

Pedagog:

Allà mateix, des d'on et vegi, et convidarà a un banquet.

Orestes:

Seré un comensal ben amarg, si déu vol.

Pedagog:

A partir d'aquest moment, pensa-hi tu mateix.

Orestes:

Ben dit! I la meva mare, on és?

Pedagog:

A Argos; però serà al convit amb el seu espòs.

Orestes:

Per què la meva mare no ha anat amb el seu espòs?

Πρέσβυς
ψόγον τρέμουσα δημοτῶν ἐλείπετο.

Ὀρέστης
ξυνῆχ'· ὕποπτος οὖσα γινώσκει πόλει.

Πρέσβυς
645 τοιαῦτα· μισεῖται γὰρ ἀνόσιος γυνή.

Ὀρέστης
πῶς οὖν ἐκείνην τόνδε τ' ἐν ταῦτῳ κτενῶ;

Ἥλέκτρα
ἐγὼ φόνον γε μητρὸς ἐξαρτύσομαι.

Ὀρέστης
καὶ μὴν ἐκεῖνά γ' ἢ τύχη θήσει καλῶς.

Ἥλέκτρα
ὑπηρετεῖτω μὲν δυοῖν ὄντοιν ὅδε.

Πρέσβυς
650 ἔσται τάδ'· εὕρισκεις δὲ μητρὶ πῶς φόνον;

Ἥλέκτρα
λέγ', ὦ γεραιέ, τάδε Κλυταιμῆστρα μολών·
λεχὼ μ' ἀπάγγελλ' οὖσαν ἄρσενος τόκῳ.

Πρέσβυς
πότερα πάλαι τεκοῦσαν ἢ νεωστὶ δῆ;

Pedagog:

Com que temia el blasme del poble, s'ha quedat.

Orestes:

Ho entenc: sap que per a la ciutat és sospitosa.

Pedagog:

Així és, una dona impia és detestable.

Orestes:

Llavors, com la mataré a ella al mateix temps que a ell?

Electra:

Jo disposaré la mort de la nostra mare.

Orestes:

I pel que fa a altra, la sort farà que vagi bé.

Electra: (*Assenyala el pedagog*)

Que aquest ens ajudi a tots dos.

Pedagog:

Així serà: com ordinarà la mort de la mare?

Electra:

Ancià, vés i digues això a Clitemnestra: anuncia que sóc mare novella pel part d'un infant mascle.

Pedagog:

Dic que vas donar a llum fa temps o recentment?

Ἥλέκτρα
δέχ' ἡλίους, ἐν οἷσιν ἀγνεύει λεχώ.

Πρέσβυς
655 καὶ δὴ τί τοῦτο μητρὶ προσβάλλει φόνον;

Ἥλέκτρα
ἥξει κλύουσα λόχιά μου νοσήματα.

Πρέσβυς
πόθεν; τί δ' αὐτῇ σοῦ μέλιν δοκεῖς, τέκνον;

Ἥλέκτρα
ναί: καὶ δακρύσει γ' ἀξίωμ' ἐμῶν τόκων.

Πρέσβυς
ἴσως: πάλιν τοι μῦθον ἐς καμπὴν ἄγε.

Ἥλέκτρα
660 ἐλθοῦσα μέντοι δῆλον ὥς ἀπόλλυται.

Πρέσβυς
καὶ μὴν ἐπ' αὐτάς γ' εἴσι σῶν δόμων πύλας.

Ἥλέκτρα
οὐκοῦν τραπέσθαι σμικρὸν εἰς Ἄιδου τόδε;

Πρέσβυς
εἰ γὰρ θάνοιμι τοῦτ' ἰδὼν ἐγὼ ποτε.

Ἥλέκτρα
πρώτιστα μὲν νυν τῷδ' ὑφήγησαι, γέρον —

Electra:

Digues que fa deu sols que estic pura d'aquest naixement.

Pedagog:

Però, per què desencadena això la mort de la mare?

Electra:

Vindrà després de sentir que he patit dolors de part.

Pedagog:

De què? Creus que aquesta es preocupa per tu, filla?

Electra:

Sí, fins i tot plorarà la poca dignitat del meu part.

Pedagog:

Probablement: porta de nou el relat cap al punt d'inflexió.

Electra:

Certament, si ve, és evident que morirà.

Pedagog:

Vindrà a les portes mateixes de casa teva.

Electra:

Així, no costa gaire conduir-la cap a l'Hades?

Pedagog:

Que em mori si ho veig algun dia!

Electra:

Abans de tot, ara guia'l, ancià...

Πρέσβυς

665 Αἴγισθος ἔνθα νῦν θυηπολεῖ θεοῖς;

Ἥλέκτρα

ἔπειτ' ἀπαντῶν μητρὶ τὰπ' ἐμοῦ φράσον.

Πρέσβυς

ὥστ' αὐτά γ' ἐκ σοῦ στόματος εἰρῆσθαι δοκεῖν.

Ἥλέκτρα

σὸν ἔργον ἤδη: πρόσθεν εἴληχας φόνου.

Ὀρέστης

στείχοιμ' ἄν, εἴ τις ἡγεμὼν γίγνοιθ' ὁδοῦ.

Πρέσβυς

670 καὶ μὴν ἐγὼ πέμποιμ' ἄν οὐκ ἀκουσίως.

Ὀρέστης

ὦ Ζεῦ Πατρῶε, καὶ Τροπαῖ' ἐχθρῶν γενοῦ —

Ἥλέκτρα

οἴκτιρέ θ' ἡμᾶς: οἴκτρά γὰρ πεπόνθαμεν —

Πρέσβυς

οἴκτιρε δῆτα σούς γε φύντας ἐκγόνους.

Ἥλέκτρα

Ἥρα τε, βωμῶν ἢ Μυκηναίων κρατεῖς —

Ὀρέστης

675 νίκην δὸς ἡμῖν, εἰ δίκαι' αἰτούμεθα.

Pedagog:

On ara Egist ofereix sacrificis als déus?

Electra:

Després presentant-te a la mare, comunica-li el meu missatge.

Pedagog:

Ho faré de manera que sembli que surt de la teva boca.

Electra (a *Orestes*):

Ara és teva la feina: et toca iniciar la matança.

Orestes:

Puc anar-hi si algú em fa de guia del camí.

Pedagog:

Jo puc acompanyar-te i no a contracor.

Els tres personatges pregunten, per torns

Orestes:

Oh Zeus patern i que espanta els enemics del meu llinatge...

Electra:

compadeix-te de nosaltres, que hem patit amargament!

Pedagog:

Sí, compadeix els descendents nascuts de tu!

Electra:

I tu Hera, que regnes sobre els altars micènics...

Orestes:

dona'ns la victòria, si et demanem coses justes.

Πρέσβυς
 δὸς δῆτα πατρὸς τοῖσδε τιμωρὸν δίκην.

Ὀρέστης
 σύ τ', ὦ κάτω γῆς ἀνοσίως οἰκῶν πάτερ —

Ἥλέκτρα
 καὶ Γαῖ' ἄνασσα, χειρὰς ἧ δίδωμ' ἐμὰς —

Πρέσβυς
 ἄμυν' ἄμυνε τοῖσδε φιλάτοις τέκνοις.

Ὀρέστης
 680 νῦν πάντα νεκρὸν ἐλθὲ σύμμαχον λαβών.

Ἥλέκτρα
 οἴπερ γε σὺν σοὶ Φρύγας ἀνήλωσαν δορὶ —

Πρέσβυς
 χῶσοι στυγοῦσιν ἀνοσίους μιάστορας.

Ἥλέκτρα
 ἤκουσας, ὦ δεῖν' ἐξ ἐμῆς μητρὸς παθών;

Πρέσβυς
 πάντ', οἶδ', ἀκούει τάδε πατήρ: στείχειν δ' ἀκμή.

Ἥλέκτρα
 685 καὶ σοὶ προφωνῶ πρὸς τὰδ' Αἴγισθον θανεῖν:
 ὥς εἰ παλαισθεὶς πτώμα θανάσιμον πεσῇ,
 τέθνηκα καὶ γὰρ, μηδέ με ζῶσαν λέγε:
 παίσω γὰρ ἦπαρ τοῦμὸν ἀμφήκει ξίφει.

Pedagog:
 Sí, concedeix-los la justícia, venjadora del pare.

Orestes:
 I tu, pare, que habites sota terra per un acte impiu...

Electra:
 i tu, sobirana Gea, a qui estenc les meves mans...

Pedagog:
 protegeix, protegeix, aquests fills estimadíssims.

Orestes:
 Ara pren tots els morts com aliats i vine.

Electra:
 Els que amb tu van derrotar els frigis amb la llança...

Pedagog:
 i els que odien els criminals impius.

Electra:
 Ho has escoltat, tu que terriblement has patit per la meva mare?

Pedagog:
 Tot això, ho sé, el pare ho escolta: és hora de marxar.

Electra (a Orestes):
 I et dic per tant que Egist ha de morir; ja que si en la lluita mors per una caiguda mortal, jo també sóc morta, i no em diguis que estic viva: jo mateixa em feriré el fetge amb una espasa de doble tall.

690 δόμων ἔσω βᾶσ' εὐτρεπὲς ποιήσομαι.
ὥς ἢν μὲν ἔλθῃ πύστις εὐτυχῆς σέθεν,
ὀλολύξεται πᾶν δῶμα: θνήσκοντος δέ σου
τάναντί' ἔσται τῶνδε: ταῦτά σοι λέγω.

Ὀρέστης
πάντ' οἶδα.

Ἡλέκτρα
πρὸς τὰδ' ἄνδρα γίγνεσθαι σε χρή.

695 ὑμεῖς δέ μοι, γυναῖκες, εὖ πυρσεύετε
κραυγὴν ἀγῶνος τοῦδε: φρουρήσω δ' ἐγὼ
πρόχειρον ἔγχος χειρὶ βαστάζουσ' ἐμῇ.
οὐ γάρ ποτ' ἐχθροῖς τοῖς ἐμοῖς νικωμένη
δίκεν ὑφέξω, σῶμ' ἐμὸν καθυβρίσαι.

Entraré dins la casa per deixar-ho tot ben disposat. Perquè si arriba una bona notícia de part teva tota la casa cridarà d'alegria; però si tu mors, serà al contrari: això et dic.

Orestes:

Ho entenc tot.

Electra:

Tu sigues per tant un home com cal.

(Al cor) Vosaltres, dones, feu-me un crit en senyal d'aquest combat; jo vigilaré sostenint una espasa a la meua mà. Perquè mai, vençuda pels meus enemics, no els donaré el dret d'ultratjar el meu cos.

Fenícies

- **v. 88-202:** Diàleg entre el pedagog i Antígona mentre observen les tropes enemigues que volen atacar la ciutat

Παιδαγωγός
ὃ κλεινὸν οἴκοις Ἀντιγόνη θάλος πατρί,
ἐπεὶ σε μήτηρ παρθενῶνας ἐκλιπεῖν
90 μεθῆκε μελάρων ἐς διήρες ἔσχατον
στράτευμ' ἰδεῖν Ἀργεῖον ἱκεσίαισι σαῖς,
ἐπίσχες, ὥς ἂν προυξερευνήσω στίβον,
μή τις πολιτῶν ἐν τρίβῳ φαντάζεται,
κάμοι μὲν ἔλθῃ φαῦλος ὥς δούλῳ ψόγος,
95 σοὶ δ' ὥς ἀνάσσει: πάντα δ' ἐξειδὼς φράσω
ἅ τ' εἶδον εἰσήκουσά τ' Ἀργείων πάρα,

Pedagog:

Oh, Antígona, il·lustre rebrot per la casa paterna! Atès que la teva mare t'ha deixat abandonar les cambres de les donzelles i pujar al pis superior del palau per contemplar l'exèrcit argiu per les teves súplikes, espera't, que investigaré prèviament el camí, no sigui que ens aparegui algun ciutadà al camí i es produeixi un blasme menyspreable contra mi, com a servent, i contra tu, com a princesa: t'explicaré tot el que conec bé, el que he vist i he escoltat dels argius quan he vingut portant libacions al teu germà, des d'aquí cap allà, prop d'aquells.

σπονδὰς ὅτ' ἦλθον σῶ κασιγνήτῳ φέρων
ἐνθένδ' ἐκεῖσε, δεῦρό τ' αὖ κείνων πάρα.

100 ἀλλ' οὐτίς ἀστῶν τοῖσδε χρίμπτεται δόμοις,
κέδρου παλαιὰν κλίμακ' ἐκέρα ποδί:
σκόπει δὲ πεδία καὶ παρ' Ἴσμηνοῦ ῥοὰς
Δίρκης τε νᾶμα πολεμίων στράτευμ' ὅσον.

Ἀντιγόνη

ὄρεγέ νυν ὄρεγε γεραιὰν νέα
χεῖρ' ἀπὸ κλιμάκων
105 ποδὸς ἵχνος ἐπαντέλλων.

Παιδαγωγός

ἰδοὺ ξύναψον, παρθέν': ἐς καιρὸν δ' ἔβης:
κινούμενον γὰρ τυγχάνει Πελασγικὸν
στράτευμα, χωρίζουσι δ' ἀλλήλων λόχους.

Ἀντιγόνη

ἰὼ πότνια παῖ
110 Λατοῦς Ἑκάτα, κατάχαλκον ἅπαν
πεδῖον ἀστράπτει.

Παιδαγωγός

οὐ γάρ τι φαύλως ἦλθε Πολυνείκης χθόνα,
πολλοῖς μὲν ἵπποις, μυρίοις δ' ὅπλοις βρέμων.

Ἀντιγόνη

ἄρα πύλαι κλήθοις — χαλκόδετ' ἄρ' ἔμβολα
115 λαϊνέοισιν Ἀμφίωνος ὀργάνοις
τείχεος ἥρμοστα;

(*Mirant a fora per veure si ve algú*) Ara ningú de la ciutat no s'acosta a aquest casal! Puja a poc a poc l'antiga escala de cedre: contempla la plana, els corrents de l'Ismenos i el doll del Dirce. Que nombrós l'exèrcit enemic!

Antígona:

Allarga ara, allarga la teva mà anciana cap a la meva jove, des de l'escala aixecant-me els peus.

Pedagog:

Mira, agafa't, noia: has arribat en el moment oportú. Perquè l'exèrcit dels pelasgs es posa en moviment i es divideixen en tropes entre ells.

Antígona:

Oh sobirana filla de Leto, Hècate, tota la plana coberta de bronze brilla!

Pedagog:

Certament, Polinices no ha tornat a la seva terra a la lleugera, sinó amb el retruny de nombrosos cavalls i moltíssims soldats.

Antígona:

És que les portes porten els forrellats? – És que els forrellats de bronze estan ajustats als estris de pedra de la muralla d'Amfíon?

Παιδαγωγός

θάρσει: τά γ' ἔνδον ἀσφαλῶς ἔχει πόλις.
ἀλλ' εἰσόρα τὸν πρῶτον, εἰ βούλῃ μαθεῖν.

Ἀντιγόνη

τίς οὗτος ὁ λευκολόφος,
120 πρόπαρ ὃς ἀγεῖται στρατοῦ πάγχαλκον ἀσπίδ'
ἀμφὶ βραχίονι κουφίζων;

Παιδαγωγός

λοχαγός, ὃ δέσποινα.

Ἀντιγόνη

τίς, πόθεν γεγώς;
αὐδάσον, ὃ γεραῖέ, τίς ὀνομάζεται;

Παιδαγωγός

125 οὗτος Μυκηναῖος μὲν αὐδᾷται γένος,
Λερναῖα δ' οἰκεῖ νάμαθ', Ἴππομέδων ἄναξ.

Ἀντιγόνη

ἔἔ ὥς γαῦρος, ὥς φοβερὸς εἰσιδεῖν,
γίγαντι γηγενέτα προσόμοιος
ἀστερωπὸς ἐν γραφαῖσιν, οὐχὶ πρόσφορος
130 ἀμερίῳ γέννα.

Παιδαγωγός

τὸν δ' ἐξαμείβοντ' οὐχ ὀρᾷς Δίρκης ὕδωρ;

Ἀντιγόνη

ἄλλος ἄλλος ὅδε τευχέων τρόπος.
τίς δ' ἐστὶν οὗτος;

Pedagog:

Tingues confiança: la ciutat és segura a l'interior. Però observa qui és el primer, si vols informar-te'n.

Antígona:

Qui és el del plomall blanc, que va al capdavant de l'exèrcit brandant amb lleugeresa un escut tot de bronze al braç?

Pedagog:

Un comandant, senyora.

Antígona:

Qui? D'on és? Digues, ancià, com s'anomena?

Pedagog:

Aquest diu que és de Micenes per llinatge, però habita l'estany de Lerna, el senyor Hipodemont.

Antígona:

Ai, ai! Que orgullós, que terrible de veure, molt semblant a un gegant nascut de la terra, resplendent com un estel en les pintures, no semblant a la raça dels homes efímers.

Pedagog:

No veus el que passa l'aigua de Dirce?

Antígona:

Diferent, de diferent manera és la seva armadura. Qui és aquell?

Παιδαγωγός

παῖς μὲν Οἰνέως ἔφυ
Τυδεύς, Ἄρη δ' Αἰτωλὸν ἐν στέρνοις ἔχει.

Ἀντιγόνη

135 οὗτος ὁ τᾶς Πολυνείκεος,
ὦ γέρον, αὐτοκασιγνήτα νύμφας
ὁμόγαμος κυρεῖ;
ὥς ἀλλόχρως ὄπλοισι, μειξοβάρβαρος.

Παιδαγωγός

σακεσφόροι γὰρ πάντες Αἰτωλοί, τέκνον,
140 λόγχαις τ' ἀκοντιστήρες εὐστοχώτατοι.

Ἀντιγόνη

σὺ δ', ὦ γέρον, πῶς αἰσθάνη σαφῶς τάδε;

Παιδαγωγός

σημεῖ' ἰδὼν τότε' ἀσπίδων ἐγνώρισα,
σπονδὰς ὅτ' ἦλθον σῶ κασιγνήτῳ φέρων
ἃ προσδεδορκῶς οἶδα τοὺς ὠπλισμένους.]

Ἀντιγόνη

145 τίς δ' οὗτος ἀμφὶ μνήμα τὸ Ζήθου περᾶ
καταβόστρυχος, ὄμμασι γοργὸς
εἰσιδεῖν νεανίας,
λοχαγός, ὥς ὄχλος νιν ὑστέρω ποδὶ
πάνοπλος ἀμφέπει;

Παιδαγωγός

150 ὅδ' ἐστὶ Παρθενοπαῖος, Ἀταλάντης γόνος.

Pedagog:

El fill que va engendrar Eneu, Tideu, que porta l'esperit guerrer d'Etòlia al cor.

Antígona:

És el que s'ha casat, ancià, amb la germana de l'esposa de Polinices? Quina armadura estranya, mig bàrbara!

Pedagog:

Tots els etolis, filla, porten escut llarg i són habilíssims llançadors de javelines.

Antígona:

I tu, ancià, com coneixes aquestes coses tan clarament?

Pedagog:

Vaig conèixer els emblemes dels escuts, veient-los abans, quan vaig anar a portar els acords al teu germà, i observant-los atentament reconec els que hi van equipats.

Antígona:

Qui és aquell que passa prop de la tomba de Zetos, de llargs rulls, amb una mirada que fa por de veure, jove i comandant perquè el rodeja una multitud completament armada?

Pedagog:

Aquest és Partenopeu, del llinatge d'Atalanta.

Ἀντιγόνη

ἀλλὰ νιν ἅ κατ' ὄρη μετὰ ματέρος
Ἄρτεμις ἱεμένα τόξοις δαμάσασ' ὀλέσειεν,
ὃς ἐπ' ἐμὴν πόλιν ἔβα πέρσων.

Παιδαγωγός

εἴη τάδ', ὦ παῖ. σὺν δίκη δ' ἤκουσι γῆν:
155 ὃ καὶ δέδοικα μὴ σκοπῶσ' ὀρθῶς θεοί.

Ἀντιγόνη

ποῦ δ' ὃς ἐμοὶ μιᾶς ἐγένετ' ἐκ ματρὸς
πολυπόνῳ μοίρᾳ;
ὦ φίλτατ', εἰπέ, ποῦ 'στι Πολυνείκης, γέρον.

Παιδαγωγός

ἐκεῖνος ἐπτα παρθένων τάφου πέλας
160 Νιόβης Ἀδράστῳ πλησίον παραστατεῖ.
ὀρᾷς;

Ἀντιγόνη

ὀρῶ δῆτ' οὐ σαφῶς, ὀρῶ δέ πως
μορφῆς τύπωμα στέρνα τ' ἐξηκασμένα.
ἀνεμώκεος εἴθε δρόμον νεφέλας ποσὶν ἐξανύσαιμι
δι' αἰθέρος
165 πρὸς ἐμὸν ὁμογενέτορα, περὶ δ' ὠλένας
δέρα φιλτάτα βάλοιμ' ἐν χρόνῳ
φυγάδα μέλεον. ὥς
ὅπλοισι χρυσέοισιν ἐκπρεπής, γέρον,
ἐφ' οἷς ὅμοια φλεγέθων βολαῖς ἀελίου.

Antígona:

Aleshores, tant de bo que Àrtemis, que corre per les muntanyes amb la seva mare, el mati ferint-lo amb les fletxes, aquest que ha vingut a destruir la meua ciutat!

Pedagog:

Que sigui així, filla. Però arriben a aquesta terra amb justícia, cosa que em temo que els déus també mirin amb bons ulls.

Antígona:

On és el que va néixer de la mateixa mare meua amb un destí fatal? Oh, estimadíssim ancià, digues-me on és Polinices.

Pedagog:

(Assenyalant-lo) És aquell que s'està dempeus a prop de la tomba de les set donzelles de Níobe, al costat d'Adrast. El veus?

Antígona:

El veig, i tant, no clarament, però veig d'alguna manera la silueta de la seva forma i un pit que se li assemblen. Tant de bo que com la cursa d'un núvol ràpid com el vent a través del cel pogués arribar amb els peus fins el meu germà, i pogués posar els meus braços al voltant del seu coll estimadíssim després de tant temps, malaurat exiliat. Que distingit amb l'armadura d'or, ancià, resplendent com els raigs de sol de l'aurora!

Παιδαγωγός

170 ἥξει δόμους τούσδ', ὥστε σ' ἐμπλήσαι χαρᾶς,
ἔνσπονδος.

Ἀντιγόνη

οὗτος δ', ὦ γεραῖέ, τίς κυρεῖ,
ὅς ἄρμα λευκὸν ἠνιοστροφεῖ βεβῶς;

Παιδαγωγός

ὁ μάντις Ἀμφιάραος, ὃ δέσποιν', ὅδε:
σφάγια δ' ἅμ' αὐτῷ, γῆς φιλαίματοι ῥοαί.

Ἀντιγόνη

175 ὦ λιπαροζώνου θύγατερ Ἀελίου
Σελαναία, χρυσεόκυκλον φέγγος,
ὥς ἀτρεμαῖα κέντρα καὶ σώφρονα
πῶλοις μεταφέρων ἰθύνει.
ποῦ δ' ὅς τὰ δεινὰ τῇδ' ἐφυβρίζει πόλει;

Παιδαγωγός

180 Καπανεύς; ἐκεῖνος προσβάσεις τεκμαίρεται
πύργων ἄνω τε καὶ κάτω τείχη μετρῶν.

Ἀντιγόνη

ιὼ,
Νέμεσι καὶ Διὸς βαρύβρομοι βρονταί,
κεραυνῶν τε φῶς αἰθαλόεν, σύ τοι
μεγαλαγορίαν ὑπεράνορα κοιμίζεις:

Pedagog:

Vindrà a aquest palau, per sadollar la teva alegria, protegit per un tractat.

Antígona:

Qui és, ancià, el qui branda les brindes dalt d'un carro blanc estant?

Pedagog:

Aquest és l'endeví Amfíarau, senyora. Amb ell hi ha les víctimes sacrificials, corrents grats de sang per a la terra.

Antígona:

Oh filla d'Hèlios de cintura lluent, Selene, resplendor en auri cercle, que tranquil·la i moderada movent d'una banda a una altra l'agulló que dirigeix als cavalls! On és el que ultratja la ciutat amb coses indignes?

Pedagog:

Capaneu? Aquell calcula els accessos a les torres, mesurant les muralles de dalt a baix.

Antígona:

Ai! Nèmesis i trons altitonants de Zeus i flama ardent dels llamps, tu adorms l'arrogància prepotent!

- 185 ὄδ' ἐστίν, αἰχμαλώτιδας
 ὅς δορὶ Θηβαίας Μυκηνηῖσιν
 Λερναίᾳ τε δώσειν τριαίνα,
 Ποσειδανίοις Ἀμυμωνίοις
 ὕδασι δουλείαν περιβαλὼν —
 190 μήποτε μήποτε τάνδ', ὦ πότνια,
 χρυσεοβόστρυχον ὦ Διὸς ἔρνος
 Ἄρτεμι, δουλοσύναν τλαίην.

Παιδαγωγός

- ὦ τέκνον, ἔσβα δῶμα καὶ κατὰ στέγας
 ἐν παρθενῶσι μίμνε σοῖς, ἐπεὶ πόθου
 195 ἐς τέρψιν ἦλθες ὧν ἔχρηζες εἰσιδεῖν.
 ὄχλος γάρ, ὥς ταραγμὸς εἰσῆλθεν πόλιν,
 χωρεῖ γυναικῶν πρὸς δόμους τυραννικούς,
 φιλόψογον δὲ χρῆμα θηλειῶν ἔφυ,
 σμικράς τ' ἀφορμὰς ἣν λάβωσι τῶν λόγων,
 200 πλείους ἐπεσφέρουσιν· ἡδονὴ δέ τις
 γυναιξὶ μηδὲν ὑγιὲς ἀλλήλας λέγειν.

Aquí hi ha el qui amb la seva llança vol oferir a les tebanes com a captives a les dones de Micenes i a Lerna, on Posidó amb el seu trident va fer brollar aigua de la font Amimone, envoltant-la amb l'esclavitud. Que mai, que mai, oh senyora, la de rinxols d'or, filla de Zeus, Àrtemis, pateixi l'esclavitud!

Pedagog:

Oh filla, entra a casa i roman sota el teu sostre a les habitacions de les donzelles, a les teves, ja que has satisfet l'anhel del que desitjaves veure. Que una munió de dones, en introduir-se l'agitació a la ciutat, avança cap el palau reial, el gènere femení és de naturalesa amant del xafardeig, i si aconseguixen mínims pretextos a les seves xerrades els augmenten molt: és un plaer per les dones no dir coses bones les unes de les altres.

Annex 2: Taula percentatges dida - pedagog

En la taula següent es pot observar el número de versos que tenen la dida i el pedagog segons la tragèdia i quin percentatge respecte el total ocupen.

Tragèdia	Total versos	Dida		Pedagog	
		Número versos on intervé	% versos en tota la tragèdia	Número versos on intervé	% versos en tota la tragèdia
<i>Medea</i>	1360	130	9,6%	36	2,6%
<i>Hipòlit</i>	1466	222	15,1%	-	
<i>Andròmaca</i>	1288	38	2,9%	-	
<i>Ió</i>	1622	32	1,97%	-	
<i>Electra</i>	1359	-		89	6,5%
<i>Fenícies</i>	1766	-		54	3,1%

Com es pot veure, la dida ocupa un major espai i destaca particularment en l'*Hipòlit*. Només en la *Medea* coincideixen ambdues figures.

Annex 3: Entrevista a Carmen Estrada

- ¿Por qué cree que los personajes femeninos de *la Odisea* han llegado a nuestra época muy distorsionados y malinterpretados?

C.E: La sociedad en la que ha tenido lugar la transmisión de la *Odisea* ha tenido un fuerte carácter patriarcal a lo largo de todos los siglos intermedios entre su creación y nuestros días. Los arquetipos que esa sociedad ha ido elaborando se han impuesto a los personajes literarios y han generado sesgos en las lecturas. Nunca leemos desde la inocencia.

- ¿A qué cree que es debido que la tradición impusiera durante varios siglos el estereotipo patriarcal de personajes femeninos como Penélope (esposa fiel), Circe (amante y hechicera peligrosa), Nausica (objeto de deseo) etc.?

C.E: La idea de lo que debe ser una esposa con el marido ausente —fiel ante todo, paciente, pasiva— no ha dejado ver a la Penélope que gestionó eficazmente la hacienda familiar durante veinte años, ni a la que resistió el acoso de los pretendientes con distintas argucias —no solo con la más conocida del telar—, ni a la que al regreso del marido hace el último *tour de force* del reconocimiento mutuo.

Por su parte, las mujeres voluntariamente solitarias y autosuficientes se han considerado tan peligrosas que era mejor descalificarlas incluyéndolas en el grupo de las ramera o de las brujas.

En cuanto a Nausícaa, creo que se ha tendido a hacer de ella una heroína romántica, cuando su peculiaridad es que se siente más sujeto que objeto de deseo.

- ¿Esta malinterpretación de los personajes femeninos tan alejada del texto original, la encuentra más censurable por su condición de estudiosa y experta en textos clásicos o por el rigor que acompaña a su formación científica?

C.E: Creo que cualquiera que sea el objeto de estudio —un virus, un documento histórico, un resto arqueológico o un texto literario—, la aproximación al mismo siempre debe ser rigurosa. Otra cosa es que utilicemos ese objeto que nos atrae como fuente de inspiración para crear algo nuevo. La primera actitud es propia de la ciencia, la segunda del arte. Considero que ambas forman parte de las Humanidades.

- ¿Cuál es la verdadera personalidad de figuras secundarias como la nodriza? ¿Cómo las percibe usted?

C.E: En el contexto de la Grecia antigua, las nodrizas tienen todas las papeletas para ser personajes muy secundarios porque son mujeres, son esclavas y son viejas. Hasta donde conozco, no aparecen nunca como personajes jóvenes, cuando amamantaban, ya que su traída a escena es consecuencia del grado de heroísmo, fama o poder alcanzado durante su vida adulta por el bebé al que alimentaron. Son siempre sombras de otro personaje, pero muchas veces sombras poderosas por su incondicionalidad, fidelidad o sensatez.

- En el caso de Euriclea, ¿cuál cree que es su objetivo/función en el relato? ¿Qué papel juega respecto al personaje de Penélope?

C.E: En mi opinión, Euriclea es uno de los personajes más complejos de la Odisea. Sin embargo, ha sido menos trabajada por la crítica, que suele resaltar a aquellas mujeres que tienen una relación erótica con el héroe.

Sus condicionantes en cuanto nodriza son muy fuertes —pues su fidelidad hacia Odiseo es, en mi opinión, más incuestionable aún que la de Penélope—, pero presenta otras características peculiares. Por ejemplo, puede permitirse la crueldad sin ser castigada por ello.

La relación entre Euriclea y Penélope es también bastante compleja. Son dos espíritus fuertes que comparten el gobierno de la casa y se respetan. Sin embargo, se vislumbra cierta competencia respecto a Telémaco, que trata mejor y tiene más confianza con Euriclea que con su madre.

- ¿Cómo cree que debió ser la vida de Euriclea desde que fue comprada por Laertes, cuando era una adolescente, hasta convertirse en nodriza de Odiseo?

C.E: La Odisea deja claras ciertas anomalías en la historia de Euriclea. Para empezar, se cuentan bien sus orígenes, cosa que se suele hacer de los héroes, pero rara vez de los esclavos que nunca fueron señores, y menos aún de las esclavas. También se deja claro que nunca fue concubina, es decir, que no solo respetó, sino que fue respetada. Su papel en la familia queda resaltado también por el hecho de que es ella quien presenta a Odiseo niño a su abuelo para que le ponga nombre.

- ¿Por qué desde su llegada a palacio Euriclea recibe un trato especial respecto al resto de sirvientas?

C.E: Aunque no queda explícito en el texto, hay varios datos que permiten especular sobre ello. Desde luego no fue adquirida por saqueo, ni comprada a un comerciante de esclavos, sino

vendida por su propio padre y por un precio elevado, lo que sugiere que fuera de familia de cierta nobleza venida a menos por alguna desgracia que no se comunica, pero que pudo ser conocida por Laertes.

- ¿Qué influencia cree que tiene el personaje de Euriclea en la figura de la nodriza trágica en Eurípides?

C.E: Euriclea es el precedente de todas las nodrizas que aparecen posteriormente, especialmente en las tragedias, pero no he estudiado suficientemente el tema como para responderte.

- ¿Considera imprescindible la lectura de *la Odisea* y *la Ilíada* para llegar a comprender los estudios clásicos?

C.E: No solo para llegar a comprender los estudios clásicos, sino para todo el que quiera añadir una dimensión de profundidad temporal a su comprensión de la vida humana.

- ¿Por qué decidió estudiar Filología Clásica una vez jubilada? ¿En la actualidad volvería a escoger en primer lugar la formación científica u optaría por un grado de letras?

C.E: Ha sido realmente un privilegio poder hacer las dos cosas. Mi afición por las letras me ha ayudado en mi vida científica y mis hábitos como investigadora me han facilitado el abordaje del estudio sobre la *Odisea*.